

Eu

ISSN 0131-775X

Економіка України

науковий журнал

10/2016

Головний редактор: ГЕЄЦЬ В.М. (д.е.н., проф., академік НАН України)

Заступник головного редактора: КОРНІЄНКО І.В.

Редакційна колегія: БИСТРЯКОВ І.К. (д.е.н., проф.), БОРОДИНА О.М. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ГНИБІДЕНКО І.Ф. (д.е.н., проф.), ГРІНБЕРГ Р.С. (д.е.н., проф., член-кор. РАН, Росія), ГРИЦЕНКО А.А. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ДАНИЛЕНКО А.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ЕРВЕ Ж.-Ж. (професор, Франція), ЄФИМЕНКО Т.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ЗВЕРЯКОВ М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ЗИМОВЕЦЬ В.В. (д.е.н.), КОЛОДКО Г.В. (професор, Польща), КРЕДИСОВ А.І. (д.е.н., проф.), КУДРЯШОВ В.П. (д.е.н., проф.), ЛІБАНОВА Е.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), МАЗАРАКІ А.А. (д.е.н., проф.), МАКСЮТА А.А., МАНЦУРОВ І.Г. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), МОЛДАВАН Л.В. (д.е.н., проф.), МЯРКОВСЬКИЙ А.І. (к.е.н.), НІКІТЕНКО П.Г. (д.е.н., проф., академік НАН Білорусі), НИЖНИК О.М. (к.е.н.), ОСАУЛЕНКО О.Г. (доктор наук з держуправління), ПАВЛЕНКО А.Ф. (д.е.н., проф.), ПАНЧЕНКО Є.Г. (д.е.н., проф.), ПАПАВА В.Г. (д.е.н., проф., академік НАН Грузії), ПАРНЮК В.О. (к.е.н.), РИБАК С.О. (к.е.н.), СІДЕНКО В.Р. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), СТАТТЄВ С. (професор, Болгарія), ТАРАСЕВИЧ В. М. (д.е.н., проф.), ЧЕРНЯК О.І. (д.е.н., проф.), ШРЕТТЛЬ В. (професор, Німеччина), ЯКУБОВСЬКИЙ М.М. (д.е.н., проф.).

Editor-in-Chief: VALERIY HEYETS (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief: IRYNA KORNIENKO.

Editorial Board: BYSTRYAKOV I.K. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BORODINA O.M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), GNYBIDENKO I.F. (Doctor of Econ. Sci., Professor), GRINBERG R.S. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the RAS, Russia), GRYTSENKO A.A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), DANYLENKO A.I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), HERVE J.-J. (Professor, France), EGYMENKO T.I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZVERYAKOV M.I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZYMOVETS' V.V. (Doctor of Econ. Sci.), KOLODKO G.V. (Professor, Poland), KREDISOV A.I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KUDRYASHOV V.P. (Doctor of Econ. Sci., Professor), LIBANOVA E.M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), MAZARAKI A.A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), MAKSYUTA A.A., MANTSUROV I.G. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), MOLDAVAN L.V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), MYARKOVSKYI A.I. (Cand. of Econ. Sci.), NIKITENKO P.G. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Byelorussia), NYZHNYK O.M. (Cand. of Econ. Sci.), OSAULENKO O.G. (Professor, Doctor of Sci. on State Management), PAVLENKO A.F. (Doctor of Econ. Sci., Professor), PANCHENKO Ye. G. (Doctor of Econ. Sci., Professor), PAPAVA V.G. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Georgia), PARNYUK V.O. (Cand. of Econ. Sci.), RYBAK S.O. (Cand. of Econ. Sci.), SIDENKO V.R. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), STATTEV S. (Professor, Bulgaria), TARASEVYCH V.M. (Doctor of Econ. Sci., Professor), CHERNYAK O.I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), SHRETTL' V. (Professor, Germany), YAKUBOVSKYI M.M. (Doctor of Econ. Sci., Professor).

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 17 від 20 вересня 2016 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes № 17 of September 20, 2016)

При передруку посилання на журнал “Економіка України” обов’язкове.

While using refer to “Economy of Ukraine” is obligatory

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ,
МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Економіка України

10 (659)

ЖОВТЕНЬ

2016

**Видається
з вересня
1958 р.**

Виходить щомісяця

З М І С Т

Стор.

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

- КУДРЯШОВ В. П.** – Рекомендації МВФ з питань фіскальної політики та їх
урахування в Україні 3
- МЕДЖИБОВСЬКА Н. С.** – Краудфандинг для малого бізнесу: міф чи
реальність? 20

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

- НИКОЛЮК О. М.** – Напрями сприяння інноваційному розвитку
сільськогосподарських підприємств 35
- ЧЕХОВ С. А., ЧЕХОВА І. В.** – Ринок сої України: тенденції
та перспективи 46

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

- РАЗОВСЬКИЙ Ю. В., СУХІНА О. М., ГОРЕНКОВА К. Ю.** –
Класифікація мінерально-сировинного та екологічного капіталу 56
- ШЕВЧЕНКО І. В.** – Стратегічна екологічна оцінка як інструмент
екологічної політики України 79

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

- КРЕМЕНОВСЬКА І. В., СВЯТОГОР О. А.** – Правові підйоми
розв'язання житлових проблем внутрішньопереміщених осіб
та активізації їх підприємницької діяльності 87

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

- ЮРЧИШИН В. В.** – Фундаментальний погляд на фундаментально
важливу проблему 95

- РЕЗЮМЕ** (англійською мовою) 98

- РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИЧНІ НОРМИ** 101

THE SCIENTIFIC JOURNAL
OF THE MINISTRY OF ECONOMIC
DEVELOPMENT AND TRADE OF UKRAINE,
MINISTRY OF FINANCES OF UKRAINE,
AND NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

Economy of Ukraine

10 (659)

OCTOBER

2016

It is monthly published
since September
1958

CONTENTS

Pages

FINANCES. TAXES. CREDIT

- KUDRYASHOV V. P.** – Recommendations of IMF on questions of the fiscal policy and their account in Ukraine 3
- MEDZHYBOVSKA N. S.** – Crowdfunding of a small business: myth or reality? 20

QUESTIONS OF THE DEVELOPMENT OF AIC

- NYKOLYUK O. M.** – Directions to favor the innovative development of agricultural enterprises 35
- CHEKHOV S. A., CHEKHOVA I. V.** – Ukraine's soybean market: tendencies and perspectives 46

ECONOMIC PROBLEMS OF THE NATURE MANAGEMENT

- RAZOWS' KYI Yu. V., SUHINA O. M., GORENKOVA K. Yu.** – Classification of the mineral raw-material and ecological capitals 56
- SHEVCHENKO I. V.** – Strategic environmental assessments as a tool of the ecological policy in Ukraine 79

SOCIAL PROBLEMS IN THE MANAGEMENT PRACTICE

- KREMENOVSKA I. V., SVYATOGOR O. A.** – The legal levers to solve the housing problems of internally displaced persons and to activate their business activity 87

CRITIQUE AND BIBLIOGRAPHY

- YURCHYSHYN V. V.** – A fundamental glance at the fundamentally significant problem 95

-
- SUMMARIES** 98

-
- EDITORIAL POLICY AND ETHIC NORMS** 101

УДК 336.1

В. П. КУДРЯШОВ,
*професор, доктор економічних наук,
завідділом державних фінансів Науково-дослідного фінансового інституту
“Академія фінансового управління”
(Київ)*

РЕКОМЕНДАЦІЇ МВФ З ПИТАНЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇХ УРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Доведено, що в Україні протягом останніх років фінансові ризики продовжують загострюватися. Проаналізовано заходи, спрямовані на відновлення стійкості державних фінансів з урахуванням рекомендацій МВФ. Зроблено висновки, що така програма вимагає більш виважених підходів і внесення змін до механізмів її реалізації.

Ключові слова: фінансова консолідація, бюджетний дефіцит, державний борг, квазі-фінансові операції, державні цільові фонди, державні корпорації, дефіцитно-боргове коригування.

V. P. KUDRYASHOV,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Public Finances,
SRFI “Academy of Financial Management”
(Kyiv)*

RECOMMENDATIONS OF IMF ON QUESTIONS OF THE FISCAL POLICY AND THEIR ACCOUNT IN UKRAINE

It is proved that the fiscal risks in Ukraine continue to become sharp during the last years. The measures directed to the renewal of a stable state of public finances with regard for the recommendations of IMF are analyzed. It is concluded that such program demands more deliberate approaches and changes in mechanisms of its realization.

Keywords: fiscal consolidation, budget deficit, state's debt, quasifiscal operations, state's specialized funds, public corporations, deficit-debt correction.

Протягом останніх років фінансові ризики в Україні продовжували загострюватися. З одного боку, відзначалось ускладнення механізмів мобілізації доходів бюджету сектору загального державного управління, а з іншого — зменшення обсягу державних витрат досягнуто не було. Наслідками стали збільшення розривів між дохідною і витратною частинами загального уряду та утримування досить високих показників бюджетного дефіциту. З метою збалансування бюджетних операцій нарощувалися державні запозичення. У 2015 р. було досягнуто помітних змін у формуванні дохідної частини бюджету загального уряду, а також вирішувалися завдання стримування публічних видатків. Проте такі заходи не спричинили зменшення боргового навантаження. У 2016 р. (за підсумками I кв.) видатки державного бюджету України зростали порівняно з показником відповідного періоду

© Кудряшов Василь Павлович (Kudryashov Vasyl' Pavlovych), 2016; e-mail: kvp.kudrya@gmail.com.

попереднього року вищими темпами, ніж доходи, наслідком чого стало істотне збільшення бюджетного дефіциту.

Загострення фіскальних ризиків є фактором зростання економічної, фінансової та соціальної напруженості, що, у свою чергу, зумовлює необхідність їх урахування в управлінні державними фінансами. Для розв'язання окреслених проблем треба внести серйозні зміни до фіскальної політики в Україні. Важливими є більш прагматичні підходи, спрямовані на відновлення стійкості державних фінансів, а також на покращення соціально-економічного розвитку нашої країни.

МВФ приділяє значну увагу питанням розробки пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення управління державними фінансами на основі врахування світового досвіду та специфіки розвитку окремих країн. З метою підтримки програм реформування державних фінансів державам – членам цієї організації надається також фінансова допомога для вирішення конкретних практичних завдань. Важливими напрямками діяльності МВФ є розробка і впровадження стандартів статистики державних фінансів, підвищення якості державного управління, стримування зростання державного боргу, розширення прозорості фіскальних операцій*.

Департамент фіскальної політики (Fiscal Affairs Department) МВФ** здійснює моніторинг та аналіз глобальних і регіональних змін у фіскальній сфері, надає рекомендації з питань фіскальної політики для держав – членів МВФ, готує програми, що підтримуються фондом, і розробляє заходи щодо їх імплементації. Передбачено технічну підтримку держав – членів цієї організації з питань підвищення ефективності бюджетної політики і зміцнення фіскальних інститутів. Допомога здійснюється за такими напрямками: менеджмент у публічному секторі, податкова політика, адміністрування доходів, управління бюджетними видатками. Важливе значення надається питанням макрофіскального управління, публічно-приватного партнерства, оцінки фіскальних ризиків, запровадження фіскальних правил, транспарентності у бюджетній сфері, фіскальної децентралізації.

Співпрацю нашої країни з МВФ у фіскальній сфері націлено на досягнення стійкого стану державних фінансів; підвищення рівня діагностики; виявлення диспропорцій та ризиків, які позначаються на їх розвитку, а також факторів, які здійснюють як негативні, так і позитивні впливи на динаміку фінансів; запровадження механізмів забезпечення їх стабільного, поступального розвитку. Особлива увага приділяється питанням з'ясування причин досягнення надмірних фіскальних дефіцитів і накопичення державного боргу. На основі такого аналізу розробляються заходи, спрямовані на обмеження фіскальних ризиків і запобігання їх загостренню в майбутні періоди. Визначаються обсяги фіскального коригування, а також можливі джерела їх фінансування. Узгоджуються показники ("маяки"), яких передбачається досягти в результаті реалізації прийнятих програм. Велике значення надається питанням запровадження міжнародних стандартів статистики державних фінансів і прозорості фіскальних операцій.

* Government Finance Statistics Manual 2014; Руководство по статистике государственных финансов 2001 года; Руководство по обеспечению прозрачности в бюджетно-налоговой сфере (2007 год); Разработка стратегии в области реформы налоговой службы: опыт и руководство (1997 год); та ін.

** IMF. Fiscal Affairs Department [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/fad/news/fadbroch.pdf>.

Отже, **мета статті** – проаналізувати надані Україні з боку МВФ рекомендації з питань проведення фіскальної політики і необхідність їх урахування в управлінні публічними фінансами, а також обґрунтувати механізми вдосконалення бюджетного коригування з огляду на особливості розвитку нашої країни.

Слід зазначити, що співпраця України з МВФ має двосторонній характер і не зводиться до механічного виконання державою–реципієнтом встановлених вимог. МВФ доводить до держави, яка здійснює фіскальне коригування, рекомендації щодо доцільності досягнення більш прийнятних показників розвитку державних фінансів. Пропонуються також можливі підходи, що дозволять вирішити поставлені завдання, і визначаються конкретні результати, яких доцільно досягти. Далі вони узгоджуються з урядом країни–реципієнта, підсумком чого стає прийняття конкретних програм. Шляхи вирішення проблем у фіскальній сфері та конкретні механізми, які при цьому застосовуватимуться, залишаються за державою.

У співпраці України з МВФ у фіскальній сфері головну увагу приділено питанням фіскальної консолідації, спрямованої на зниження показників дефіциту сектору загального державного управління і державного боргу відносно ВВП*.

У ході співпраці з МВФ необхідно чітко визначити основні завдання реформування фіскальної сфери у нашій державі. До їх складу доцільно віднести:

1. Обмеження надмірних показників дефіциту бюджету сектору загального державного управління (відносно ВВП), а також його окремих складових (центрального уряду, територіальних і місцевих органів управління, державних цільових фондів).

2. Збалансування дохідної та видаткової частин бюджетів державних цільових фондів соціального спрямування (насамперед, Пенсійного фонду України), а також обмеження фінансування їх окремих функцій і дефіциту з державного бюджету.

3. Припинення прямого або непрямого фінансування органами державного управління збитків державних підприємств, а також збільшення їх статутних капіталів з використанням ресурсу державного бюджету.

4. Обмеження квазіфіскальних витрат (непрямого фінансування державних і приватних корпорацій, на які перекладається частина функцій органів державного управління).

5. Стимування зростання державного і гарантованого державою боргу.

6. Запровадження механізмів обмеження негативних впливів фіскального коригування на економічний, фінансовий та соціальний розвиток країни.

Такі завдання у фіскальній сфері поставлено для вирішення програмами співпраці України з МВФ протягом останніх років. При цьому якщо питанням обмеження надмірного дефіциту бюджету і державного боргу приділено достатню увагу, то завдання збалансування бюджету Пенсійного фонду України і грошових потоків державних корпорацій (за винятком НАК “Нафтогаз України”), а також обмеження квазіфіскальних операцій проаналізовано менш детально. Що ж до необхідності стримування негативних впливів фіскальної консолідації, то такі питання розглядаються недостатньо.

Якщо проаналізувати етапи співпраці нашої держави з МВФ, то виявляється, що у 2012 р. ** зусилля спрямовувалися на зміцнення публічних фінансів шля-

* Теоретичні положення з питань фіскальної консолідації та механізмів її проведення див. у [1].

** IMF Country Report No.12/315. Ukraine 2012 Article IV Consultation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12315.pdf>.

хом встановлення жорсткого контролю за бюджетним дефіцитом і державним боргом протягом середньострокового періоду. Особливу увагу було приділено необхідності обмеження дефіциту бюджету сектору загального державного управління і НАК "Нафтогаз України". У 2013 р.* наголошувалося на важливості прискорення фіскальної консолідації, зниження та утримування стійкого рівня бюджетного дефіциту. У 2014 р.** велике значення надавалося накопиченню надмірних дисбалансів у фіскальній сфері. Визнано також необхідність їх обмеження і зменшення негативних впливів фіскального коригування на найбільш уразливі верстви населення.

Протягом 2015 р. заходи фіскального коригування, рекомендовані МВФ і прийняті в Україні, відображено у декількох документах***. До першочергових завдань було віднесено масштабну консолідацію, спрямовану на зменшення дефіциту державних фінансів (з урахуванням сектору державного управління і державних корпорацій) та на зниження показників державного боргу відносно ВВП. При цьому підкреслювалася потреба в досягненні прийнятних обсягів дефіциту бюджету загального уряду, "необхідного для забезпечення сталого розвитку державного боргу у збалансований і соціально справедливий спосіб".

Таким чином, у 2015 р. спостерігалися певні зміни у підходах до темпів фіскальної консолідації. Зниження бюджетного дефіциту пов'язувалося уже з необхідністю досягнення сталого розвитку державного боргу. Це означає, що утримування бюджетного дефіциту допускалося, проте він не повинен призводити до підвищення темпів зростання державного боргу. У свою чергу, положення про соціально справедливий спосіб забезпечення сталого розвитку державного боргу означає обмеження його негативних впливів на соціальний розвиток.

На наш погляд, підходи до досягнення бюджетного дефіциту, необхідного для забезпечення сталого розвитку державного боргу, передбачають, з одного боку, утримування його рівня, необхідного для фінансування видатків за умов перевищення їх величини над доходами, мобілізованими до бюджету, а з іншого — запровадження заходів, спрямованих на зменшення таких розривів. У середньостроковому періоді навряд чи можна очікувати на зменшення у нашій країні номінальних обсягів видатків сектору загального державного управління. Тому завдання у сфері видаткової політики зводяться до стримування темпів зростання номінальних обсягів видатків і зменшення їх показників відносно ВВП.

Крім того, слід враховувати, що накопичення державних боргових зобов'язань викликає необхідність не тільки фінансування бюджетного дефіциту. Важливого значення набувають також операції дефіцитно-боргового коригування ("deficit-debt adjustment" або "stock-flow adjustment"), які здійснюються з метою

* IMF Executive Board Concludes 2013 Article IV Consultation, First Post-Program Monitoring, and Ex Post Evaluation of Exceptional Access with Ukraine // Press Release. — 2013. — No. 13/531. — December 19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/external/np/sec/pr/2013/pr13531.htm>.

** Letter of Intent. — Kyiv, 2014. — April 22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/042214.pdf>.

*** Додаток. Україна: Лист про наміри. — К., 2015. — 27 лютого [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/55d2331989486.pdf>; Україна: Лист про наміри. — К., 2015. — 21 липня [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929>; Ukraine: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding. — 2014. — August 18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8637780>.

фінансування зобов'язань держави, які прийнято понад обсяги бюджетного дефіциту. Такі проблеми пояснюються впливами інших (які відрізняються від бюджетного дефіциту) факторів на необхідність збільшення державних запозичень. До їх складу входять зміни обмінних курсів; операції органів державного управління з фінансовими активами; реалізація програм приватизації; використання механізмів державних гарантій; тощо. Позитивний вплив дефіцитно-боргового коригування означає, що факторам, які відрізняються від бюджетного дефіциту, належить важлива роль у збільшенні державного боргу [2].

З огляду на різке загострення ситуації у сфері державних фінансів, наша країна потребує досить великого періоду для продовження реформ і економічного коригування з метою відновлення макроекономічної стабільності та створення умов для економічного зростання. Тому влада звернулася до МВФ з приводу нової чотирирічної угоди у формі Плану розширеного фінансування (EFF) у сумі, еквівалентній 12,34806 млрд. СДР (900% квоти, або 17,5 млрд. дол.). Підкреслювалося, що таку допомогу буде використано для імплементації економічних програм (включаючи макроекономічне коригування та структурні реформи з метою покращення економічних перспектив і підвищення соціальних стандартів). Зазначалося, що політику уряду буде спрямовано на забезпечення низької та стабільної інфляції, плаваючого обмінного курсу, зміцнення банківської системи, підвищення фіскальної стійкості (зі створенням простору для фінансування видатків на соціальний захист і на обмеження дефіциту бюджету НАК “Нафтогаз України”).

На нашу думку, програму співпраці України з МВФ у фіскальній сфері спрямовано переважно на обмеження виявлених диспропорцій. Водночас вона є недостатньо націленою на відновлення економічного зростання, досягнення макроекономічної та фінансової стабільності, підтримання рівня доходів населення, вирішення інфраструктурних, економічних і соціальних проблем, пов'язаних зі Сходом і Кримом. Намагання істотно зменшити показники бюджетного дефіциту та державного боргу без урахування впливів фіскальної політики на вирішення таких завдань спричиняють загострення макроекономічних ризиків. Програма реформування повинна націлюватися на комплексне вирішення проблем з урахуванням як позитивних результатів, так і негативних наслідків фіскальної консолідації.

У ході виконання програми співпраці України з МВФ було визначено цільові індикатори, яких рекомендовано досягти (табл. 1).

Таблиця 1

Фіскальні індикатори (цільові показники), яких передбачено досягти в Україні в ході співпраці з МВФ з питань реформування фіскальної сфери *

(% ВВП)

Показники	Роки							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Дефіцит бюджету сектору загального державного управління.....	4,8	4,6	4,2	3,7	3,1	2,6	2,4	2,2
Баланс НАК “Нафтогаз України”.....	-1,9	-5,7	-3,1	-0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Загальний дефіцит бюджету сектору загального державного управління та НАК “Нафтогаз України”.....	6,7	10,3	7,4	3,9	3,1	2,6	2,4	2,2

Закінчення таблиці

Державний та гарантований державою борг.....	40,6	72,7	94,1	92,6	88,9	83,3	77,3	71,0
--	------	------	------	------	------	------	------	------

* Ukraine Request for Extended Arrangement under The Extended Fund Facility and Cancellation of Stand-by Arrangement – Staff Report; Press Release; and Statement by The Executive Director for Ukraine. – 2015. International Monetary Fund. IMF Country Report No. 15/69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf>.

До 2018 р. показник дефіциту бюджету сектору загального державного управління повинен досягти менш як 3% ВВП. А з 2018 р. передбачено продовження його зниження. Водночас дефіцит бюджету НАК “Нафтогаз України” має змінюватися більш швидкими темпами. Уже у 2016 р. необхідно довести його показник до 0,3% ВВП. Таким чином, передбачається вирішити проблеми у фіскальній сфері досить швидкими темпами і вже за підсумками 2016 р. добитися помітних результатів у здійсненні фіскальної консолідації. А у 2017 р. публічні бюджети мають бути зведені з показниками дефіциту, близькими до рекомендованих для держав – членів ЄС (3% ВВП). Розв’язання таких завдань можливе за умов забезпечення високих темпів економічного зростання, стабілізації фінансової ситуації та обмеження негативних впливів швидкої фіскальної консолідації на розвиток державних фінансів і вирішення соціальних проблем.

Необхідно брати до уваги, що досягнуті показники виконання бюджету сектору загального державного управління * значно відрізняються від прогнозних. Протягом 2011–2014 рр. дефіцит державного бюджету характеризувався тенденцією до зростання. У 2015 р. його показники істотно знизилися. Проте обсяги державного і гарантованого державою боргу мали стійку тенденцію до збільшення (це стосується як їх загальної суми, так і частки кожного з них відносно ВВП).

Протягом останніх років відзначалися також зміни в динаміці показників державного бюджету України (табл. 2).

За підсумками 2015 р., доходи державного бюджету України зросли (порівняно з показником, досягнутим у попередньому році) на 177,57 млрд. грн. (або на 49,73%). Що ж до видатків, то вони збільшилися на 146,64 млрд. грн. (або на 34,09%). Обсяги кредитування значно (на 8,23 млрд. грн.) зменшилися за рахунок зниження (на 8,75 млрд. грн.) показників надання кредитів, а також їх повернення. Результатом таких змін стало скорочення дефіциту державного бюджету. Показник його виконання зменшився на 32,9 млрд. грн. переважно за рахунок більш значного зростання доходів порівняно з видатками (різниця між приростами доходів і видатків становила 30,94 млрд. грн.), а за рахунок кредитування він знизився на 8,23 млрд. грн.

Доходи підвищилися переважно за рахунок податкових надходжень (які збільшилися на 128,94 млрд. грн.). Зросли також обсяги неподаткових надходжень (на 51,65 млрд. грн.), доходи від операцій з капіталом, а також офіційні трансферти. Тим часом надходження від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій було істотно зменшено.

Важливого значення набули питання запровадження механізмів розв’язання завдань стабілізації розвитку фіскальної сфери й досягнення прийнятих цільових індикаторів (“маяків”). До їх складу, на наш погляд, належать:

* Державна служба статистики України. Спеціальний стандарт поширення даних МВФ. Економічні та фінансові показники України. Операції сектору загального державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

1. Внесення змін до обсягів державних витрат з метою їх наближення до величини ресурсної бази, що мобілізується до публічного бюджету, а також досягнення їх раціонального розподілу між субсекторами сектору державного управління та підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

2. Запровадження комплексу заходів, спрямованих на зміни у системі мобілізації доходів до публічного бюджету, з метою досягнення їх обсягів, достатніх для забезпечення фінансування видатків і здійснення їх раціонального розподілу між субсекторами, за умов недопущення погіршення фінансової стабільності, посилення тиску на розвиток бізнесу, а також зниження реальних доходів населення.

3. Реалізація заходів, спрямованих на обмеження надмірних показників дефіциту публічного бюджету на основі реформування його видаткової та дохідної частин і досягнення їх більш раціональних співвідношень.

4. Внесення змін до дохідної та витратної частин Пенсійного фонду України (з метою обмеження фінансування його дефіциту з державного бюджету).

5. Реформування енергетичного сектору у напрямі збалансування цін і тарифів на енергоресурси з метою обмеження фінансування розривів між ними з використанням коштів державного бюджету.

6. Реформування державних корпорацій зі спрямуванням на досягнення їх ринкової прибутковості та підвищення фіскальної ефективності, а також зменшення фінансування їх капіталізації з використанням механізмів запозичень з боку сектору державного управління.

7. Запровадження заходів, спрямованих на стримування обсягів державного боргу, покращення структури фінансування державних запозичень і розширення використання неборгових джерел.

Таблиця 2

Динаміка показників державного бюджету України *

(млрд. грн.)

Показники	Роки							
	2013		2014		2015		2016	
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт (січень – лютий)
Доходи.....	351,16	339,23	377,70	357,08	516,98	534,65	595,16	70,59
Видатки.....	419,84	403,46	461,2	430,21	581,76	576,85	667,81	72,92
Кредитування.....	1,30	0,48	5,10	4,92	11,18	2,95	11,04	0,07
у тому числі:								
повернення кредитів.....	-12,10	-5,52	-3,40	-1,80	-4,82	-4,30	-5,69	-0,75
надання кредитів.....	13,40	6,00	8,24	6,72	16,00	7,25	16,73	0,82
Фінансування.....	69,98	64,71	88,60	78,05	75,98	45,15	83,69	-2,40

* Складено автором на основі даних: Про Державний бюджет України : Закони України на 2013, 2014, 2015 і 2016 рр.; Виконання бюджетів. Звітність про виконання бюджетів / Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>; Звіт про виконання Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік” / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/zvit-pro-vikonannja-zakonu-ukraini-pro-derzhavnij-bjudzhet-ukraini-na-2014-rik?category=bjudzhet&subcategory=poperedni-bjudzheti>.

У контексті співпраці України з МВФ у фінансовій сфері протягом останніх років відзначалися певні зміни у підходах до використання механізмів фінансової політики, спрямованих на стабілізацію розвитку державних фінансів. У 2014 р. * для вирішення проблем у фінансовій сфері було запропоновано заходи фінансового коригування як доходів, так і витрат з метою структурного фінансового коригування. Наголос було зроблено на внесенні змін до витраткової частини державного бюджету, а також на підвищенні ефективності використання бюджетного ресурсу. Передбачалося переорієнтуватися на фінансування пріоритетних витрат (на обслуговування боргу, оплату праці в публічному секторі та виконання пенсійних зобов'язань) і зменшити неперіоритетні витрати державного бюджету. У 2015 р. стратегічним напрямом визнано фінансову консолідацію з використанням механізмів витрат зі спрямуванням на досягнення меншої та більш ефективної участі держави, а також на перетворення податкової системи на більш дружню для економічного зростання, ефективну та справедливую. Водночас підкреслювалася необхідність пом'якшити негативні впливи таких заходів на найбільш уразливі верстви населення.

Проте подібні зміни мали переважно односпрямований характер, оскільки були націлені на обмеження показників бюджетних диспропорцій без достатнього врахування їх можливих впливів на розвиток економіки та розв'язання соціальних проблем. Прийняття курсу на переорієнтацію на фінансування пріоритетних витрат та обмеження неперіоритетних витрат державного бюджету є досить актуальним для нашої країни. Але досягнення позитивних результатів у вирішенні таких проблем не можливе без відповідних структурних реформ (вони мають бути їх основою, а не результатом). Зокрема, зменшення зайнятості у державному секторі стоїть на порядку денному, проте воно повинне стати результатом внесення істотних змін до переліку функцій, які покладаються на органи державного управління, їх чіткого розмежування між субсекторами, недопущення впливу олігархів, політиків і держслужбовців на розподіл бюджетного ресурсу (внаслідок лобіювання).

Стимування пенсійних виплат (шляхом скасування їх індексації з урахуванням темпів інфляції) не тільки слугує причиною посилення тиску на громадян з низькими і середніми доходами, але й призводить до зниження споживчого попиту. Тому такі зміни мають негативні впливи на розвиток економіки. Перехід до цільової (адресної) соціальної допомоги є необхідністю для нашої країни, проте для цього потрібні відповідні інституціональні зміни, формування яких вимагає часу. Зменшення неперіоритетних витрат Пенсійного фонду України — важливе питання, але навряд чи його слід вважати вирішальним у збалансуванні доходної та витраткової частин його бюджету. Прийняття курсу на вирішення соціальних проблем шляхом значного збільшення субсидій малообезпеченим верствам населення також має не тільки позитивні, але й негативні аспекти. За таких умов послаблюються стимули до підвищення ефективності витрачання енергетичних ресурсів і до альтернативного використання пільг, різко зростає тиск комунальних платежів на середні прошарки населення, виникають проблеми з прозорістю надання цих ресурсів, оскільки органи державного управління не поспішають оприлюднювати показники використання коштів, які направляються на фінансування таких заходів. Не аналізується їх економічна та соціальна результативність.

* Letter of Intent. — Kyiv, 2014. — April 22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/042214.pdf>.

За оцінками експертів МВФ, у розвинутих країнах, де потреби в консолідації є значними, а можливості залучення додаткових доходів з використанням оподаткування – обмеженими, зниження витрат доцільне як частина стратегії реформ. Проте слід враховувати практичний досвід реформування державних видатків: держави повинні уникати всебічного зменшення витрат. Хоча такі скорочення можуть бути необхідними, все ж вони є неефективними і не спричиняють зростання добробуту, а також справляють негативні впливи на економічне зростання у довгостроковому періоді. Уряди повинні запроваджувати заходи економії з метою підвищення ефективності. Такі можливості є значними у сферах освіти, охорони здоров'я та публічних інвестицій (особливо у країнах з низькими доходами) *.

Умови співпраці України з МВФ передбачали необхідність збільшити доходи протягом короткострокового періоду шляхом посилення боротьби з ухиленням від оподаткування; перекриття імпорту через неконтрольовані пропускні пункти; підвищення контролю за продажем алкоголю; запровадження заходів щодо погашення заборгованості перед державою; посилення контролю за податковими зобов'язаннями з ПДВ; активізації зусиль зі здійснення оплати комунальних послуг для покращення фінансового стану НАК “Нафтогаз України”.

Посилення боротьби з тіньовою економікою передбачає прийняття і реалізацію дійової державної програми та запровадження реальних заходів щодо її імплементації. Проте помітних зрушень у вирішенні зазначених питань у нашій країні не спостерігається. Намагання збільшити плату за використання мінеральних ресурсів є фактором зростання доходів державного бюджету, але негативно впливають на розвиток підприємництва в даному секторі, оскільки знижують стимули до економічної діяльності. Підвищення рівня акцизного оподаткування також відображає загрози зниження попиту на вітчизняну продукцію. Для досягнення істотного зростання рівня податкового адміністрування необхідно внести серйозні зміни до функцій фіскальної служби, що вимагає досить значного часу. Зміни в оподаткуванні аграрного сектору передбачають запровадження більш результативних механізмів його державної підтримки (з урахуванням досвіду зарубіжних країн). Проте комплексна система заходів щодо практичного вирішення таких проблем відсутня.

На наш погляд, підходи до реалізації програм фіскальної консолідації у сфері державних витрат потребують більш поглибленого обґрунтування й використання механізмів, які б не здійснювали руйнівних впливів на економічний і соціальний розвиток держави. У нашій країні у 2014 р. показники видатків сектору загального державного управління відносно ВВП досягали 45,8%. В ЄС середній рівень бюджетних видатків становив 48,2% ВВП. Необхідно також враховувати, що для окремих держав діапазон відхилень виявився досить значним (від 34,8% у Литві, 34,9% у Румунії та 41,28% у Польщі до 57,5% у Франції та 58,3% у Фінляндії). Таким чином, рівень видатків в Україні не можна вважати надто високим порівняно з державами – членами ЄС. Проте – з огляду на значне перевищення їх обсягів над доходами, мобілізованими до бюджету, – питання раціоналізації державних витрат необхідно віднести до пріоритетних.

Водночас підходи до вирішення проблем надмірності видаткової частини державного бюджету порівняно з дохідною мають відрізнитися від запропонованих урядом і схвалених МВФ. По-перше, мову слід вести про зменшення не номінальних

* The Future of the State Revisited: Reforming Public Expenditure [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economonitor.com/blog/2014/04/the-future-of-the-state-revisited-reforming-public-expenditure/>.

розмірів видатків, а їх частки відносно ВВП. Такий підхід є більш виваженим, адже він передбачає врахування змін не тільки у державних витратах, але й у динаміці показників ВВП. Уряду необхідно орієнтуватися не стільки на скорочення бюджетних витрат у номінальному вираженні, скільки на створення реальних умов для сталого економічного зростання. По-друге, будь-яке зменшення державних видатків доцільно пов'язувати із завданнями раціоналізації державного сектору в цілому. Йдеться про зменшення участі держави у підприємницькій діяльності (зокрема, в реальному секторі економіки, у проведенні банківських операцій, в обмеженні запозичень на внутрішньому фінансовому ринку). Водночас потребують зміцнення функції органів державного управління з регулювання економіки, обмеження монополізації, контролю за дотриманням ринкових (конкурентних) принципів ціноутворення, вдосконалення регулювання фінансового ринку, розширення доступу суб'єктів господарювання до зарубіжних ринків тощо. Крім того, до важливих завдань слід віднести заходи щодо приведення системи державних закупівель до міжнародних стандартів, надання й використання бюджетних субсидій, а також податкових преференцій. Лише після внесення відповідних змін до функцій державного управління може йтися про зменшення обсягів бюджетних видатків і покращення їх структури.

При цьому фінансування операцій, спрямованих на вирішення завдань збалансування бюджетів державних цільових фондів, збільшення статутних капіталів державних корпорацій і державних установ (з використанням механізмів запозичень від сектору державного управління), непрямого фінансування державних підприємств (з використанням квазіфіскальних механізмів), необхідно обмежувати. А бюджетна підтримка вугільної промисловості, агропромислового комплексу та ін. вимагає використання більш виважених механізмів і врахування досвіду, напрацьованого у зарубіжних країнах.

Для оптимізації функцій органів державного управління доцільно застосувати нові підходи, напрацьовані у зарубіжних країнах у сфері державного управління. Зокрема, мається на увазі впровадження у практику моделі нового публічного менеджменту (New Public Management), націленої на використання управлінських рішень, які здобули позитивні оцінки у бізнесі та можуть застосовуватись у сфері державного управління. Так, до їх складу належить розмежування регуляторних та економічних функцій органів державної влади. Органи державної влади повинні здійснювати переважно регуляторні функції, тоді як економічні функції їм слід передавати до державних агентств (автономних державних структур, які відповідають за ефективність витрачання бюджетних коштів) [3].

Реформування фіскального сектору шляхом посилення тиску переважно на населення (за рахунок внесення змін до системи оподаткування, різкого підвищення темпів інфляції, стрімкого зниження курсу національної валюти, стримування бюджетних видатків на компенсацію втрат громадян, оподаткування пенсійних виплат тощо) та на бізнес стало фактором зниження показників бюджетного дефіциту. Проте вони спричинили погіршення умов розвитку бізнесу та загострення соціальних проблем.

Тим часом існує достатня кількість інших інструментів розв'язання таких завдань. На наш погляд, до їх складу належать:

– обмеження тіньових операцій (з метою збільшення обсягів бюджетних доходів) *;

* За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у січні – вересні 2015 р. частка тіньової економіки становила 40% офіційного ВВП.

- ліквідація неефективних (з точки зору загальнодержавних інтересів) бюджетних субсидій підприємствам, наближеним до груп прийняття рішень з питань бюджету;
- скасування податкових преференцій, які не мають достатньої бюджетної ефективності;
- обмеження використання офшорних операцій з метою ухилення від оподаткування;
- реформування державних корпорацій (у напрямі оптимізації державної участі в економічній діяльності, запровадження ринкових принципів управління державним капіталом, підвищення ефективності використання державних активів);
- запровадження реальних механізмів припинення лобіювання розподілу видатків в інтересах бізнес-структур і політиків (з використанням механізмів корупції, політичного тиску, стримування розширення прозорості бюджетних операцій, недопущення участі громадськості у контролі за прийняттям рішень з питань розподілу й використання бюджетних ресурсів);
- прискорення імплементації програми бюджетної децентралізації;
- запровадження механізмів обмеження монопольного тиску на розвиток економіки (з метою розвитку малого й середнього бізнесу);
- зниження надвисокого рівня нерівності доходів між різними групами населення та підтримка середнього класу (а отже, і послаблення тиску на державний бюджет).

Істотним недоліком програми співробітництва України з МВФ слід вважати відсутність будь-яких обмежень для уряду у розкручуванні інфляції та здійсненні різкої девальвації національної валюти. Позитивні зміни у фіскальній консолідації (йдеться про показники дефіциту державного бюджету, а не державного боргу) були досягнуті значною мірою в результаті погіршення макропоказників і зниження рівня життя громадян. Для дотримання принципів стабільного розвитку економіки, забезпечення прийняттого рівня інфляції та підвищення соціальних стандартів необхідно внести відповідні вимоги до Коаліційної угоди і Програми діяльності уряду.

У ході співпраці України з МВФ було поставлено цілий ряд завдань з реформування фіскальної сфери, які є досить актуальними для нашої держави. Проте урядом прийнято рішення запровадити лише ті механізми їх здійснення, що не вимагають поглибленого реформування і можуть бути запроваджені протягом короткострокового періоду. Водночас їх можливі негативні впливи на економічний, фінансовий та соціальний розвиток країни належною мірою враховано не було. Зокрема, недостатніми виявилися заходи щодо обмеження обсягів прямих і непрямих субсидій, які надаються органами державного управління державним і недержавним корпораціям. Навіть не порушувалися питання про запровадження механізмів збільшення доходів бюджету шляхом удосконалення неподаткових надходжень. Не відбулося реформування системи міжбюджетних трансфертів. Не здійснено індексацію бюджетних видатків за умов високих показників інфляції. Не можна вважати проривним і вирішення питань підвищення транспарентності бюджетних операцій.

Крім внесення змін до видаткової частини, досягнення фіскальних орієнтирів передбачає також продовження реформування системи мобілізації доходів до публічного бюджету. Зокрема, необхідними є зміни до систем оподаткування (у сфері загальнодержавних і місцевих податків), стягнення єдиного соціального внеску, мобілізації неподаткових надходжень, операцій з капіталом, міжбюджетних трансфертів.

Наша країна не відзначається високими показниками дохідної частини публічного бюджету порівняно з середнім рівнем, характерним для ЄС. У 2014 р. в Україні доходи сектору загального державного управління відносно ВВП становили 40,98%. Для ЄС-28 середній показник доходів досягав 45,2%. Отже, є певний фіскальний простір для збільшення доходів публічного бюджету. Проте існуюче податкове навантаження є надмірним для легального сектору економіки. Причини цього полягають у високій частці тіньової економіки, у використанні податкового адміністрування, не спрямованого на сприяння легальним операціям, у відсутності дійових заходів щодо обмеження монополізації економіки, у низькій результативності контролю за ціноутворенням і якістю продукції, у дотриманні умов безпеки і справедливої оплати праці тощо.

Тим часом важливо враховувати, що заходи фіскальної консолідації, здійснювані у сфері оподаткування, за певних умов можуть стримувати економічне зростання (внаслідок посилення податкового навантаження на суб'єктів економічної діяльності, ускладнення умов надання державного майна в оренду, вилучення додаткових доходів державних корпорацій до державного бюджету), а також призводити до зміни показників життєвого рівня окремих категорій населення.

До механізмів збільшення бюджетних доходів належать обмеження тіньових операцій та ухилення від оподаткування; перегляд податкових витрат з метою їх оптимізації та надання преференцій лише за умов досягнення фіскальної ефективності; перерозподіл податкових повноважень між субсекторами сектору загального державного управління з метою поглиблення фіскальної децентралізації; реформування податкового адміністрування (зі спрямуванням на розширення самооподаткування, запровадження партнерських відносин між адміністраторами і платниками податків). Великого значення набувають питання внесення змін до системи відрахувань для соціальних фондів (спрямованих на забезпечення фінансування їх видатків з використанням власних доходів), створення умов для розширення доходів внаслідок дії автоматичних стабілізаторів, удосконалення податкового законодавства, забезпечення його стабільності та передбачуваності. Заслужують на увагу питання зниження рівня оподаткування використання робочої сили; скасування оподаткування малозабезпечених громадян; недопущення зростання податкового навантаження на осіб із середніми доходами; розробки та реалізації цільової програми обмеження ухилення від оподаткування.

Важливо, що такі зміни необхідно здійснювати за умов послаблення податкового тиску на сумлінних платників податків, переорієнтації органів державної фіскальної служби на нові принципи діяльності, значного розширення транспарентності фіскальних операцій та доступу громадськості до їх моніторингу і контролю, запровадження заходів щодо обмеження корупції у сфері оподаткування.

Особливого значення набувають питання вдосконалення формування неподаткових надходжень. Для цього необхідно запровадити заходи щодо збільшення надходжень чистого прибутку державних підприємств і дивідендів господарських товариств з державною часткою капіталу до державного бюджету. Але таке зростання має бути досягнуте не шляхом посилення тиску на державні корпорації, а за рахунок створення умов для підвищення їх прибутковості. Для цього потрібно обмежити тиск органів державного управління на економічну діяльність державних корпорацій, усунути корупційні схеми у використанні їх доходів (у формах виплат залученим спеціалістам, коштів, перерахованих за надання юридичних, консультативних і маркетингових послуг, премій менеджменту, пільгових кредитів

і т. п.), що, у свою чергу, зумовить зростання їх прибутковості. Значні резерви криються у використанні державного майна, переданого в оренду, у розпродажу державних резиденцій та реалізації конфіскованого майна *.

За визначенням експертів МВФ, Україна потребує розширення бази оподаткування, обмеження винятків і привілеїв, а її податкова система має зміцнитися шляхом ліквідації деструктивних (спотворюючих) податків і спрощення правил. Необхідно зменшити субсидії державним корпораціям. Усі прямі субсидії слід перевірити і забезпечити доходами **. Пріоритетними залишаються забезпечення фінансового оздоровлення НАК “Нафтогаз України” і відмова від її державної підтримки до 2017 р. Починаючи з бюджету на 2017 р., будь-яка бюджетна підтримка НАК здійснюватиметься відповідно до стандартів обліку ESA/GFSM, коли державна підтримка публічних підприємств відображається як поточні субсидії ***.

Причини утримування високих фіскальних ризиків полягають у фінансовій діяльності державних корпорацій, а також у використанні їх ресурсів з метою вирішення завдань, які стоять перед сектором державного управління. В Україні налічується 3340 державних підприємств, з яких діючими є 1829 ****. За підсумками 2014 р., їх сукупні активи досягали 868,6 млрд. грн., а сукупні чисті збитки – 115,4 млрд. грн. Рівень рентабельності використання активів є від’ємним і становить мінус 13,29%. Серед підприємств, які ведуть підприємницьку діяльність, 55% мали збитки в обсягу 115 млрд. грн. (або 7,2% ВВП). При цьому величина бюджетних трансфертів у сектор державних підприємств складала 2,5% ВВП (без урахування трансфертів НАК “Нафтогаз України”) *****.

Таким чином, фіскальна ефективність діяльності державних підприємств є досить низькою, що пояснюється цілим рядом причин. Управління державними підприємствами перебуває під впливом органів державного управління, які, у свою чергу, залежать від політиків та олігархічних структур *****, далеко не завжди враховують імперативи ринкової економіки і здійснюють впливи на менеджмент у бік їх порушення. Уряд виступає як акціонер (хоча не має персональної майнової відповідальності за забезпечення поступального розвитку компанії), фінансист, регулятор, контролер, замовник і постачальник. Конфлікт ін-

* Протягом січня – вересня 2015 р. кошти від реалізації конфіскованого майна досягали 7,9 тис. грн. (планом передбачено – 1,5 млн. грн. за підсумками року) : Висновки щодо виконання Державного бюджету України за дев’ять місяців 2015 р. / Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746965/Bul_9m_2015.pdf.

** Statement by Menno Snel, Executive Director for Ukraine and Oleksandr Petryk, Alternate Executive Director. – International Monetary Fund. European Dept. – 2015. – March 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.elibrary.imf.org/abstract/IMF002/21596-9781498364225/21596-9781498364225_A004.xml?rskkey=8WifKt&result=9](http://www.elibrary.imf.org/abstract/IMF002/21596-9781498364225/21596-9781498364225/21596-9781498364225_A004.xml?rskkey=8WifKt&result=9).

*** Україна: Лист про наміри. – К., 2015. – 21 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929>.

**** До провідних державних підприємств належать “Укрзалізниця”, “Укрпошта”, “Міжнародний аеропорт “Бориспіль”, “Укравтодор”, ПАТ “Державна продовольчо-зернова корпорація України”, ДП спиртової та лікеро-горілчаної промисловості “Укрспирт”, ПАТ “Турбоатом”, ПАТ “Сумхімпром”, ПАТ “Одеський припортовий завод”, “Ощадбанк”, “Укресімбанк” та ін.

***** Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Реформа держпідприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05f5bf01-e103-4777-a43b-0b4e35370b1c&title=Derzhpidprimstva2>; [4].

***** За визначенням Ш. Бланкарта, для державного сектору характерними є обмеження фінансової самостійності менеджменту державних корпорацій з боку урядовців, деформація ціноутворення на товари й послуги державних і приватних корпорацій (для досягнення короткострокових політичних цілей) [5, с. 499–500].

тересів посадовців і менеджменту державних підприємств не дає можливості підвищити рівень менеджменту у сфері державного підприємництва. Фінансова самостійність менеджменту державних корпорацій обмежується з боку урядовців. Для досягнення короткострокових політичних цілей деформується ціноутворення на товари й послуги державних і приватних корпорацій. Наслідком стає досягнення державними підприємствами низької (для значної їх кількості — від'ємної) прибутковості.

Досить гострими залишаються фінансові проблеми НАК "Нафтогаз України". За оцінками експертів, у 2014 р. чисті збитки компанії досягали близько 85 млрд. грн. (у тому числі 28 млрд. грн. — від продажу газу населенню). У 2015 р. такі показники було значно знижено (збитки становили 25,1 млрд. грн.). З метою вирішення таких проблем і послаблення тиску на малозабезпечених урядом було взято курс на істотне збільшення бюджетних субсидій громадянам. У 2015 р. фінансування субсидій було на рівні 24 млрд. грн. На 2016 р. заплановано їх надання на суму 35 млрд. грн., а у 2017 р. передбачено їх зростання більш як у 2 рази — до 80 млрд. грн. [6]. Проте тільки незначну їх частку було передано безпосередньо отримувачам (близько 2% загальної суми). Більшу частину цього ресурсу направлено постачальникам тепла, води, електроенергії, газу та інших послуг — з тим, щоб вони надавалися безплатно або з великою знижкою. Така система надання субсидій може використовуватися для всіляких маніпуляцій і приписок [7].

Загострення ризиків фінансування операцій НАК "Нафтогаз України" пов'язане з цілим рядом проблем. Основна з них полягає в утримуванні штучного (визначеного політиками, а не ринковими механізмами) співвідношення між тарифами на газ для населення, а також державних і комунальних підприємств і реальними (ринковими) цінами. Протягом багатьох років державна влада утримувалася від запровадження дійових заходів, спрямованих на підвищення рівня життя громадян України. Різкі коливання цін на газ мають супроводжуватися значними змінами у відповідних тарифах. Проте виявилось, що платоспроможність населення серйозно відстала від ринкового ціноутворення, а підвищення тарифів для державного сектору спричиняє різке зростання навантаження на бюджетну систему. З метою вирішення цих проблем в останні роки посилювався тиск на центральний бюджет для забезпечення фінансування досягнутих розривів. Такі зміни стали одним з факторів збільшення бюджетного дефіциту й накопичення державних боргових зобов'язань.

У 2014 р. з державного бюджету на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України перераховано 14,68 млрд. грн. (проти запланованих 17,13 млрд. грн.). Крім того, необхідно взяти до уваги залишок неповернутих сум, залучених з метою фінансування тимчасових касових розривів Пенсійного фонду України. У 2015 р. на покриття дефіциту бюджету фонду було направлено 31,76 млрд. грн.

У 2014 р. власні надходження Пенсійного фонду України досягали 67,66%, а кошти з державного бюджету становили 30,92% (відносно всіх отриманих доходів, включаючи позику). У 2015 р. власні надходження фонду зменшилися до 63,74%, а фінансування з державного бюджету зросло до 35,57%. Характерною виявилася динаміка надходжень єдиного соціального внеску (який є основним елементом власних надходжень фонду): у 2014 р. його частка у загальній сумі доходів фонду складала 65,03%, а у 2015 р. — 62,05%. Слід також враховувати, що, за підсумками 2014 р., заборгованість по платежах до Пенсійного фонду

України становила 8,96 млрд. грн. (включаючи борг по сплаті єдиного соціального внеску у розмірі 4,93 млрд. грн.)^{*}.

Важливими напрямами поліпшення державних фінансів є забезпечення пенсійних зобов'язань за рахунок ресурсу, мобілізованого Пенсійним фондом України, та вдосконалення системи відрахувань до його бюджету. Необхідними є підвищення якості управління бюджетними ресурсами (направлення на кінцеві результати); вдосконалення механізмів розподілу і використання залученого ресурсу; зниження темпів нарощування пенсійних виплат шляхом поглиблення пенсійної реформи (перегляду віку виходу на пенсію, запровадження додаткових пільг для осіб, які на пенсії продовжують трудову діяльність, доповнення виплат солідарної пенсійної системи фінансуванням їх частини з боку підприємств, розвитку недержавного пенсійного страхування); створення достатніх умов для недопущення зниження реальної вартості пенсійних виплат у зв'язку з досягненням високих темпів інфляції, девальвацією валютного курсу, підвищенням процентних ставок на кредитні операції, погіршенням умов проведення операцій з фінансовими активами на вітчизняному і світовому фінансових ринках.

Висновки

Протягом останніх років у нашій країні відзначається загострення ситуації в бюджетно-податковій сфері. З одного боку, ускладнились умови мобілізації доходів до публічного бюджету, а з іншого – загострилися ризики скорочення витрат у державному секторі. Як наслідок, утримуються високі показники бюджетного дефіциту. У 2015 р. було досягнуто певного прогресу в його стримуванні, проте державний та гарантований державою борг продовжував збільшуватися. Фіскальна система України потребує не косметичного, а реального реформування, спрямованого на кінцеві результати.

Співпрацю України з МВФ з питань фіскальної політики націлено на відновлення стійкого стану державних фінансів. Фахівцями фонду здійснюються підготовка та оновлення методичних матеріалів з управління державними фінансами, а також надається фінансова допомога державам – членам цієї організації для вирішення конкретних завдань. Слід брати до уваги, що співпраця України з МВФ у сфері фіскальної політики має двосторонній характер і не зводиться до механічного виконання державою-реципієнтом пропонованих рекомендацій. Необхідно враховувати цільові орієнтири та умови їх досягнення. Що ж до завдань і механізмів їх розв'язання, то вони розробляються урядом держави-реципієнта.

У ході співпраці України з МВФ у фіскальній сфері головну увагу приділено фіскальній консолідації. Істотного значення набули питання раціоналізації фінансових операцій органів державного управління з державними корпораціями. Важлива роль відводиться стабілізації фінансової діяльності державних цільових фондів. Але необхідно враховувати і негативні впливи фіскальної консолідації на економічне зростання, фінансовий та соціальний розвиток.

Проте заходам, спрямованим на відновлення економічного зростання, досягнення фінансової стабільності та недопущення погіршення добробуту громадян, приділено недостатньо уваги. Прийняті фіскальні індикатори (“маяки”), яких

^{*} Пенсійний фонд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/rfu/control/uk/index>; Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2016 р. № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-p>.

передбачено досягти, не можна вважати реальними. Певні показники позитивної динаміки у фіскальній сфері за підсумками 2015 р. значною мірою пояснюються допущенням різкого зниження курсу національної валюти і руйнівних рівнів інфляції (що не передбачалось обмежити програмою).

Надто оптимістичними є плани відновлення фінансового стану НАК "Нафтогаз України". До того ж вони мають за основу переважно посилення тиску на споживачів енергоресурсів. Водночас відсутні зусилля уряду з регулювання тарифів на енергоносії. Обсяги і структура витрат НАК є непрозорими та не доступними для аналізу з боку незалежних експертів і громадськості. Не проводиться реорганізація діяльності цього державного монополіста. Використання субсидій малозабезпеченим верствам населення є неефективним механізмом вирішення проблем збалансування операцій НАК.

Не можна погодитися також з механізмами, що спрямовуються на вирішення поставлених завдань. Досягнення позитивних змін переважно шляхом посилення тиску на населення і бізнес, без реформування функцій державного управління, пенсійної системи, фінансової діяльності державних корпорацій та обмеження корупції у сфері державного управління, є досить проблематичним. Для оптимізації державних витрат потрібно переглянути функції органів державного управління. Необхідно підвищити ефективність використання бюджетного ресурсу, спрямувати фіскальну політику на прискорення економічного зростання і забезпечення фінансової стабільності. Метою реформування має стати не стільки скорочення бюджетних витрат, скільки досягнення їх більш прийнятних обсягів порівняно з доходами, мобілізованими до державного бюджету. Потребує змін структура публічних видатків — у напрямі фінансування пріоритетних витрат, а також обмеження розподілу видатків під тиском лобіювання й використання бюджетного ресурсу в інтересах окремих фінансових груп.

Слід значно посилити політику обмеження тіньових операцій, ліквідації бюджетних субсидій підприємствам і податкових преференцій, які не мають достатньої фіскальної ефективності. Необхідно припинити використання офшорних юрисдикцій та поглибити фіскальну децентралізацію. Доцільно запровадити дійові механізми збільшення податкових надходжень за умов недопущення (і навіть послаблення) податкового навантаження, внести зміни до його розподілу між субсекторами сектору державного управління з метою поглиблення фіскальної децентралізації. Потребують прискорення реформування податкового адміністрування та забезпечення стабільності податкового законодавства. Також відсутні механізми збільшення неподаткових надходжень.

Необхідним є реформування управління державними підприємствами у напрямках підвищення їх прибутковості; збільшення обсягів дивідендів, які сплачуються до державного бюджету; запровадження реальних механізмів зниження монополізації економіки; обмеження нерівності в доходах різних груп населення; надання підтримки середньому класу. Вирішення таких завдань є можливим за умов значного розширення транспарентності фіскальних операцій та доступу громадськості до їх моніторингу і контролю, запровадження заходів щодо обмеження корупції у фіскальній сфері.

Список використаної літератури

1. Кудряшов В.П. Фіскальна консолідація та її впливи // Економіка України. — 2013. — № 9. — С. 31–46.

2. Weber A. Stock-Flow Adjustments and Fiscal Transparency: A Cross-Country Comparison // IMF Working Paper. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1239.pdf>.

3. Молдован О.О. Стратегія реформування системи державних фінансів України: завдання, пріоритети, механізми : аналіт. доп. – Серія : Економіка. – Вип. 17. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. – 45 с.

4. Государственные предприятия Украины хотят сделать прибыльными с помощью немцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hyser.com.ua/economics/gosudarstvennye-predpriyatiya-ukrainy-xotyat-sdelat-pribylnymi-59792>.

5. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки ; [пер. з нім. С.І. Терещенко та О.О. Терещенка] ; [передмова та наук. ред. В.М. Федосова]. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.

6. Коммуналка украинцам не по карману [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.facenews.ua/articles/2016/305250/>.

7. Субсидированная моя Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/02/2/579238/>.

References

1. Kudryashov V.P. *Fiskal'na konsolidatsiya ta ii vplyvy* [Fiscal consolidation and its effects]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 9, pp. 31–46 [in Ukrainian].

2. Weber A. Stock-flow adjustments and fiscal transparency: A cross-country comparison. IMF working paper, 2012, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1239.pdf>.

3. Moldovan O.O. *Strategiya Reformuvannya Systemy Derzhavnykh Finansiv Ukrainy: Zavadannya, Priorytety, Mekhanizmy* [Strategy of Reformation of the System of Ukraine's Public Finances: Tasks, Priorities, Mechanisms]. Kyiv, Nation. Inst. of Strateg. Studies, 2014, Ser. Economy, Iss. 17 [in Ukrainian].

4. *Gosudarstvennye predpriyatiya Ukrainy khotyat sdelat' pribyl'nymi s pomoshch'yu nemtsev* [They want to make Ukraine's public enterprises profitable with the help of Germans], available at: <http://hyser.com.ua/economics/gosudarstvennye-predpriyatiya-ukrainy-xotyat-sdelat-pribylnymi-59792> [in Russian].

5. Blankart Ch. *Derzhavni Finansy v Umovakh Demokratii: Vstup do Finansovoi Nauky, peredmova ta nauk. red. V.M. Fedosova* [Öffentliche Finanzen in der Demokratie: Eine Einführung in die Finanzwissenschaft], foreword and edition by V.M. Fedosov. Kyiv, Lybid', 2000 [in Ukrainian].

6. *Kommunalka ukrainsam ne po karmanu* [Municipal payments are hardly suited to the pockets of Ukrainians], available at: <http://www.facenews.ua/articles/2016/305250/> [in Russian].

7. *Subsidirovannaya moya Ukraina* [My subsidized Ukraine], available at: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/02/2/579238/> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30 травня 2016 р.

УДК 336.531.2:061.5

Н. С. МЕДЖИБОВСЬКА,
професор, доктор економічних наук,
професор кафедри економічної кібернетики
Одеського національного економічного університету

КРАУДФАНДИНГ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Показана можливість застосування краудфандингу для фінансування малого бізнесу в Україні. Проаналізовано світовий ринок краудфандингу. Проведено порівняння краудфандингу з іншими видами венчурного фінансування, а також охарактеризовано його переваги і недоліки. З'ясовано, що найбільший успіх при фінансуванні малого бізнесу шляхом краудфандингу в Україні можуть мати проекти локального бізнесу, орієнтованого на задоволення потреб споживачів місцевої громади.

Ключові слова: краудфандинг, краудфандингова платформа, краудфандинговий проєкт, венчурне фінансування, бізнес-ангел, стартап, малий бізнес.

N. S. MEDZHYBOVSKA,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Professor of the Chair of Economic Cybernetics,
Odesa National Economic University

CROWDFUNDING OF A SMALL BUSINESS: MYTH OR REALITY?

The applicability of the crowdfunding to the financing of a small business in Ukraine is shown. The world crowdfunding market is analyzed. The comparison of the crowdfunding with other kinds of venture financing is carried out, and its all advantages and shortcomings are characterized. It is found that the projects of a local business oriented to the repletion of needs of consumers of a local community can have the highest success in the financing of a small business in Ukraine by means of the crowdfunding.

Keywords: crowdfunding, crowdfunding platform, crowdfunding project, venture financing, business-angel, startup, small business.

Тема краудфандингу є дуже популярною в останні роки, причому як у науковій літературі, так і як практичне керівництво з ведення інвестиційної діяльності. Краудфандинг став предметом дослідження вчених, фінансистів, аналітиків, з'явився цілий пласт публікацій аналітичних і консультаційних компаній і праць, присвячених цій темі.

Більшість авторів згодні з визначенням краудфандингу, яке дали А. Счвієнбачер і Б. Ларралде у статті "Краудфандинг малої підприємницької діяльності": "...Відкритий заклик, в основному через Інтернет, для надання фінансових ресурсів або у вигляді пожертвування чи в обмін на будь-яку форму винагороди і (чи) права голосу з метою підтримання ініціатив для конкретних цілей" [1, р. 372]. Іншими

словами, під краудфандингом розуміють добровільну колективну співпрацю людей, спрямовану на фінансування зусиль інших людей або організацій (краудфандингових проєктів), які представлені в Інтернеті на спеціалізованих сайтах (краудфандингових платформах), що є посередниками та організаторами їх взаємодії.

Існують різні думки з приводу характеристик фінансування краудфандингових проєктів. Так, американський учений Е. Моллік при дослідженні динаміки краудфандингу виокремлює такі його моделі [2]. Перша – модель філантропії, за якої спонсори виступають у ролі благодійників, які не очікують прямого повернення своїх пожертвувань. Такі ініціативи спрямовані переважно на реалізацію гуманітарних цілей або на здійснення проєктів у галузі мистецтва.

У другій – моделі кредитування – кошти надаються у вигляді кредиту з очікуванням певної норми прибутку на вкладений капітал. У випадку мікрокредитування кредитор може бути більш заінтересований в отриманні соціальної користі від кредитованого заходу, ніж у поверненні суми кредиту з процентами. У даному разі також є елементи моделі філантропії.

Третій підхід передбачає одержання винагороди за підтримку проєкту, але не в грошовій формі. Це можуть бути згадування у фільмі, участь у розробці продукту, зустріч з творцями проєкту. Дана модель може розглядати спонсорів як перших клієнтів, надаючи їм доступ до продукції, виробленої в ході фінансованого проєкту, на ранній стадії, за кращою ціною або з будь-якими іншими спеціальними вигодами. Переважне право продажу своїм спонсорам є спільною рисою таких краудфандингових проєктів. Часто вони стосуються розробки нового програмного забезпечення, технічних новинок і (або) споживчих товарів. Нарешті, проєкти краудфандингу можуть розглядати спонсорів як інвесторів, надаючи їм пакети акцій або аналогічні документи в обмін на фінансування.

Німецький учений І. Хемер у своїй праці “Коротка характеристика краудфандингу” пропонує таку категоризацію моделей краудфандингу [3]. Модель пожертвувань передбачає певну немонетарну винагороду спонсорам за їх підтримку, хоча в загальному випадку пожертвування, за визначенням, є альтруїстичним актом, без будь-яких зобов’язань з боку отримувача. Такі винагороди часто мають нематеріальну форму, наприклад, лист-подяка на електронну пошту, автограф артиста, згадування імені “донора” в титрах фільму чи на обкладинці музичного диску, запрошення відвідати знімальний майданчик або майстерню художника, вернісаж чи вечерю, а також навіть незначна роль у фільмі, який фінансується. Деякі винагороди можуть бути у вигляді невеликих подарунків, таких як футболки, що рекламують проєкт, тощо.

У моделі спонсорства ініціатори проєкту і спонсори домовляються з приводу винагороди, яку ініціатор зобов’язується надати в обмін на кошти. Часто ці винагороди мають форму послуг, таких як просування і маркетинг на користь спонсора.

Модель попередніх продажів (попередніх замовлень) передбачає, що пожертвування призначається для допомоги у виробництві кінцевого продукту (книги, фільму, музичного альбому, театральної вистави, програмного забезпечення, технічних новинок, сільськогосподарської продукції, нового сервісу тощо) з обіцяною надати спонсований продукт (послугу) до початку його масового поширення. У даному випадку спонсори стають ексклюзивними (на певний момент часу) користувачами продукту і (або) послуги.

У моделі кредитування винагородою є проценти за користування кредитом і повернення суми боргу після закінчення певного періоду. Однією з альтернатив цієї моделі є довгострокове кредитування на основі розподілу доходів. Наприкінці встановленого періоду кредитор отримує суму, яка включає узгоджену на початковому етапі частку доходу підприємства. У даному випадку кредитування має високий рівень ризику, оскільки багато подібних проектів зазнають краху і інвестор узагалі не отримує ніякого відшкодування. У разі ж успіху спонсор може отримати суму, яка значно перевершує його початкові інвестиції.

Модель мікроінвестицій, з адміністративної точки зору, є найбільш складною моделлю краудфандингу. Спонсори інвестують кошти в акціонерний капітал; відшкодуванням можуть слугувати акції підприємства, дивіденди і (або) право голосу.

Незважаючи на деякі відмінності в запропонованих категоризаціях, вчені сходяться в думці про те, що критичним аспектом краудфандингу є питання отримання компенсації, подяки та (або) винагороди.

З точки зору "TheCrowdfundingCentre", провідного світового агрегатора інформації про існуючі краудфандингові проекти і платформи, краудфандинг являє собою "зсув парадигми, яка створює руйнівний виклик і новий вимір світової економіки" *. За словами одного з експертів, "гігантський новий ринок капіталу формується на наших очах, і це його перші кроки". Всього 5 років тому це був відносно невеликий ринок (880 млн. дол. у 2010 р.) [4]. За даними звіту компанії "Massolution", яка спеціалізується на дослідженнях і консалтингу на ринку краудфандингу, цей ринок зріс на 167% у 2014 р. і досяг 16,2 млрд. дол. порівняно з 6,1 млрд. дол. у 2013 р. Попередні розрахунки за 2015 р. знову показали подвоєння ринку і досягнення позначки в 34,4 млрд. дол. **. Для прикладу: індустрія венчурного інвестування становить у середньому 30 млрд. дол. щороку (близько 45 млрд. дол. у 2014 р.), тоді як ринок ангельських інвестицій — у середньому 20 млрд. дол. на рік (рис.) [4].

Таким чином, ринок краудфандингу починає конкурувати з ринком венчурного фінансування. За оцінками Світового банку, при збереженні тенденції до подвоєння ринок краудфандингу досягне 90 млрд. дол. до 2020 р. [4].

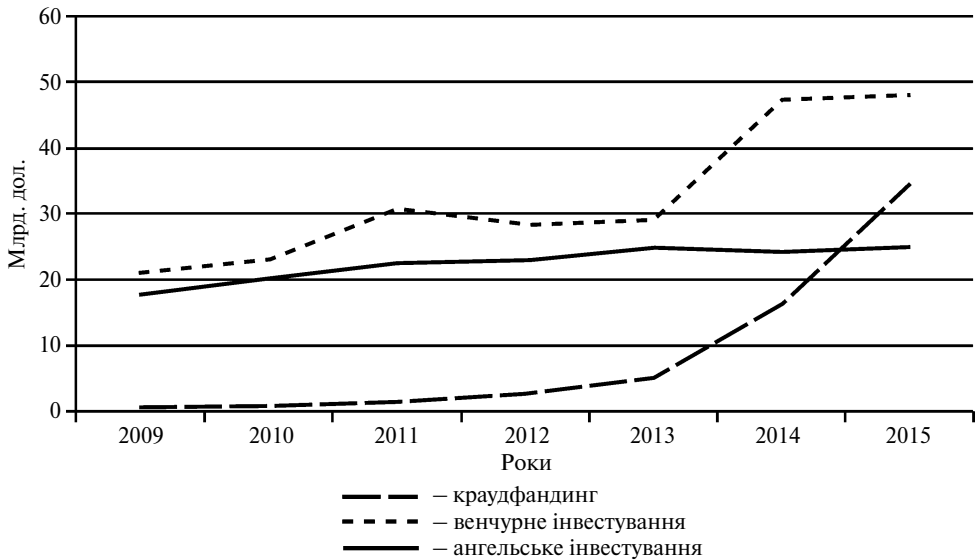
Становить інтерес аналіз тематики проектів краудфандингу. Звіт "Massolution" показує, що бізнес і підприємництво є найпопулярнішою категорією краудфандингу (6,7 млрд. дол. у 2014 р., або 41,3% загального обсягу). Соціальні проекти (3,06 млрд. дол.), кіноіндустрія і театральне мистецтво (1,97 млрд. дол.), нерухомість (1,01 млрд. дол.), музика і звукозапис (736 млн. дол.) замикають п'ятірку лідерів ***.

За інформацією "TheCrowdfundingCentre", найбільш популярною за кількістю проектів категорією краудфандингу є виробництво кінопродукції (12,1% загального числа проектів, повне фінансування отримали 24,1% з них, що становить 2,9% загального числа проектів). Найбільш популярні категорії краудфандингу вказані в таблиці 1 (їх частка в загальній кількості проектів перевищує 2%).

* TheCrowdfundingCentre [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.thecrowdfunding-centre.com.

** 2015 CF The Crowdfunding Industry Report / CrowdSourcing.org : The Industry Website. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.crowdsourcing.org/editorial/global-crowdfunding-market-to-reach-344b-in-2015-predicts-massolutions-2015cf-industry-report/45376>.

*** Там же.

**Обсяг фінансування:
краудфандинг порівняно з венчурним і ангельським фінансуванням**

Побудовано автором за [4].

Таблиця 1*

Статистика краудфандингових проєктів за категоріями **

(%)

Категорія	Частка в загальному числі проєктів	Частка повністю профінансованих проєктів у загальному числі проєктів	Частка повністю профінансованих проєктів у загальному числі проєктів даної категорії
Кінопродукція	12,1	2,9	24,1
Музика.....	9,2	3,0	32,2
Технології.....	8,5	1,2	14,3
Співтовариство.....	8,2	1,3	15,5
Мистецтво.....	6,0	1,5	25,3
Видавнича справа.....	5,8	1,4	24,1
Дизайн.....	4,8	1,3	27,4
Продукти харчування	4,8	0,8	17,4
Відеоігри.....	4,1	0,1	3,8
Малий бізнес.....	3,9	0,2	4,1
Мода.....	3,9	0,7	18,0
Освіта.....	3,9	0,5	12,7
Здоров'я.....	3,1	0,5	14,7
Тварини.....	2,6	0,9	33,5
Театр.....	2,4	0,9	37,3

* Дані подано за період з 01.01.2014 р. по 28.04.2016 р.

** Складено автором за: TheCrowdfundingCentre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thecrowdfundingcentre.com.

Таким чином, найбільш успішними, тобто такими, які мають максимальну частку проєктів з повним фінансуванням, є театральні постановки (37,3%), проєкти, пов'язані з тваринами (33,5%), музикою (32,2%), дизайном (27,4%), мистецтвом (25,3%), видавничою справою (24,1%).

Порівняно з цими категоріями проекти малого бізнесу займають далеко не провідне становище – 3,9% загального числа проектів, з яких тільки 4,1% (або 0,2% від загальної кількості) отримали повне фінансування. Проекти категорії "бізнес" є ще менш привабливими для краудінвесторів – їх частка в загальній кількості проектів становила 0,7%, причому тільки 4,3% з них повністю профінансовано*.

Виходячи з отриманих даних, можна припустити, що можливості краудфандингу ще не повністю використовуються для розвитку бізнесу. Безумовно, найбільш популярними і такими, які найчастіше висвітлюються у пресі, є проекти розробки технологічних новинок, проведення благодійних, соціальних і культурних заходів. Дрібні інвестори, безумовно, більш схильні направляти свої кошти у знайомі їм і близькі для розуміння галузі, тому, з нашої точки зору, розвиток бізнесу (щонайменше, за показником кількості проектів) не є їх пріоритетом.

Сформована особливість краудфандингових проектів позначилась і на тематичі наукових досліджень. Вони проводяться в різних напрямках і залучають учених з багатьох країн. Наприклад, мотивації учасників та ініціаторів краудфандингових проектів присвячено такі наукові праці: дискусійна стаття бельгійських і французьких учених П. Беллефламме, Т. Ламберта і А. Счвієнбачера "Краудфандинг: виявлення правильного натовпу" [5]; стаття американських вчених з Північно-Західного університету штату Іллінойс "Краудфандинг: чому люди мотивовані виставляти і фінансувати проекти на краудфандингових платформах" [6]; спільна стаття вчених з Університету Бокконі (Італія) А. Орданіні, Л. Міцелі, М. Пізетті та університету Майамі (США) А. Парасурамана "Краудфандинг: трансформація клієнтів в інвесторів за допомогою інноваційних сервісних платформ" розглядає питання заінтересованості інвесторів у фінансуванні краудфандингових проектів [7]. Цьому самому питанню присвячено згадувану раніше працю І. Хемера [3]. Фактори, від яких залежить успіх краудфандингових проектів, розглядають: Е. Моллік [2], вчені з Університету Торонто (Канада) А.К. Агравал і А. Голдфарб і Массачусетського технологічного університету (США) К. Каталіні в статті "Географія краудфандингу" [8], вчені з Університету Бокконі (Італія) А. Кордова, Г. Гіанфрате та І. Долці з "СМС Capital" – лондонської інвестиційної компанії комерційної нерухомості (Великобританія) у статті "Детермінанти успіху краудфандингу: свідчення з боку технологічних проектів" [9]. Моделям краудфандингу присвячено згадувані раніше праці П. Беллефламме, Т. Ламберта і А. Счвієнбачера [5], Е. Молліка [2]; вчені з Каунаського технологічного університету С. Єгелевіціуте і Л. Валанцієне на 20-й міжнародній науково-практичній конференції "Економіка і управління" виступили з доповіддю "Порівняльний аналіз шляхів, які сприяють краудфандингу", де приділили увагу ролі державного регулювання в питаннях краудфандингу [10]; турецький вчений з університету "MEF" С.С. Туран на Всесвітній конференції з технологій, інновацій та підприємництва виступив з доповіддю "Фінансові інновації – краудфандинг: друг чи ворог?", в якій висвітлив типи супутніх краудфандингу ризиків [11] тощо. Однак застосовність краудфандингу до фінансування бізнесу, в тому числі малого, залишається дуже нерозробленою сферою, хоча вчені країн, які розвиваються, вже почали розуміти важливість даного джерела фінансування для розвитку бізнесу. Так, індо-

* TheCrowdfundingCentre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thecrowdfunding-centre.com.

незійські вчені Н. Ібрагім і Верліянтіна в статті “Модель краудфандингу для підтримки малого та мікробізнесу в Індонезії за допомогою веб-платформи” репрезентували модель краудфандингу для сприяння малому та мікробізнесу [12].

З урахуванням такого глибокого вивчення даної проблематики та її особливої актуальності для України **мета статті** – дослідити релевантність і потенціал використання краудфандингу для фінансування вітчизняного малого бізнесу.

Малий і середній бізнес є основою економіки будь-якої держави, джерелом зайнятості населення, в тому числі самозайнятості, формування ВВП і податкових відрахувань, поліпшення підприємницького клімату і посилення здорової конкуренції. З нашої точки зору, їх значущість є особливо великою для країн, які розвиваються, оскільки цей сектор економіки здатний стати рушійною силою економічного зростання країни. Водночас підприємства малого бізнесу особливо гостро потребують доступних джерел фінансування. Фінансова криза 2008 р. значно послабила можливості банківського кредитування, особливо для підприємств малого бізнесу. За оцінкою експертів, у 2015 р. більшу кількість кредитів було видано представникам середнього бізнесу (65%), переважно тим, які були зареєстровані у формі товариств з обмеженою відповідальністю. Приватні підприємці, як правило, перебувають на єдиному податку і не мають фінансової звітності, що відповідає вимогам фінансових установ. Отже, на малий бізнес припадає 20–25% кредитів, а на мікробізнес – 10–15% [13]. Більше того, порівняно з великим бізнесом, представники малого часто обмежені в доступі до альтернативних джерел фінансування, таких як венчурні інвестиції та ангельське фінансування. В Україні дані джерела фінансування є значно менш розвинутими і доступними, ніж в інших країнах.

У цьому зв'язку розумним вирішенням питання недостатнього фінансування для підприємств малого бізнесу може стати краудфандинг. Проте в переліку краудфандингових українських проектів, яких чимало на популярних платформах “Kickstarter” та “Indiegogo”, практично не представлено проектів малого бізнесу. Так, у 2014 р. успішними було названо 2 проекти з категорії “дизайн” і 1 – з категорії “технології”, у 2015 р. – 2 проекти з категорії “дизайн” і 5 – з категорії “технології”. Більше того, ряд платформ не призначений для реалізації бізнес-проектів і обмежує коло доступних категорій соціально значущими ідеями (як це робить всесвітньо відомий “Kickstarter”). Серед українських платформ тільки “Спільнокошт” включає категорію “економіка” (хоча в ній вказано досить сумнівні за належністю до цієї категорії проекти). За словами координатора проектів “Спільнокошт” Д. Бортнікова, “ініціативи, які однозначно мають успіх на “Спільнокошт”, – це проекти соціального підприємництва, які не тільки створюють певний соціальний капітал для суспільства, але й дають можливість отримувати дохід” [14]. Українська платформа “Na-Starte” обмежує свою діяльність тільки соціальними проектами. В Україні також існують нішові платформи: “Komubook” – платформа збирання коштів для книжкових публікацій; “Моє місто” – єдина платформа, на якій проекти, що системно поліпшують Одесу, дістають реальний шанс бути втіленими в життя; “GoFundEd” – платформа збирання коштів на освітні проекти.

Охарактеризуємо краудфандинг, порівнявши його з іншими видами фінансування. У даному випадку не йдеться про банківське кредитування, оскільки краудфандингові проекти часто є ризикованими і спрямовані, в основному, на

отримання початкових (стартових) інвестицій, а не на розвиток уже існуючого підприємства, тому не мають достатнього забезпечення, дуже необхідного для отримання банківського кредиту. Ми порівнюємо краудфандинг з венчурними та ангельськими інвестиціями, беручи до уваги їх особливості та відмінності один від одного. Розглядаючи венчурних капіталістів як інвесторів, що фінансують нові, зростаючі підприємства, які виборюють нішу на ринку і діяльність яких пов'язана з високим ступенем ризику, необхідно окреслити їх головні відмінності від бізнес-ангелів — більш високий обсяг, пайова участь у розмірі контрольного пакета акцій (або блокуючий обсяг мінус 1 акція), єдиний пул позикових, залучених і власних коштів. Інвестиції здійснюються в основному на етапі підтвердження бізнес-ідеї, а саме — при завершенні розробки товару (послуги) і на початку продажів.

Бізнес-ангелів можна розглядати як приватних венчурних інвесторів, які приносять у фінансований проект не тільки власні фінансові ресурси, але й безцінний бізнес-досвід. Фінансування часто здійснюється на ранніх етапах розвитку компанії, включаючи створення підприємства і розробку товару (послуги).

Краудфандинг є функцією колективного фінансування, що дозволяє звичайним людям стати учасниками (інвесторами) спільного проекту. З приводу мотивації Дж. МакКлайн, менеджер програми "Indiegogo" для підприємств, зазначив: "Споживачам подобається ідея, що вони мають можливість формувати кінцевий продукт за допомогою їх відгуків. Вони також хочуть мати можливість отримати продукт раніше за інших і дешевше, ніж у роздріб" [15].

Безумовно, мотивація учасників не обмежується зазначеною вигодою, особливо у випадках соціальних і освітніх проектів — це може бути задоволення немонетарного плану. У багатьох випадках краудфандинг стає джерелом не тільки фінансування, але й залучення прихильників і послідовників, що особливо важливо на ранніх стадіях просування продукту (послуги). Більше того, за словами краудфандингового консультанта М. Уорда, "жодний венчурний капіталіст не зможе дати вам такої експертизи, як ваші спонсори. Але рекомендації та оцінка ринку — це ще не все, що може запропонувати краудфандинг. На відміну від традиційних інвесторів, краудфандингове ком'юніті надзвичайно дружелюбне та інноваційне. Ті, хто поділяє ваші ідеї, несе їх у маси, органічно перетворюються на ваших бренд-амбасадорів" [16].

Цю думку підтверджує відомий венчурний капіталіст Т. Драпер: "Акціонерний краудфандинг дає підприємцям доступ до нової групи інвесторів, які можуть стати великими активами для їхнього бізнесу. Я вітаю інвестиції в краудфандингові компанії. Це означає, що компанія має велику кількість промоутерів навіть перед тим, як я почну інвестувати" [4, р. 3].

Бізнес-ангели і венчурні капіталісти інвестують гроші переважно в технічні стартапи. Краудфандинг робить фінансування доступним для найрізноманітніших видів діяльності. Це ж робить краудфандингові проекти більш "народними", оскільки вони здатні охопити ширшу сферу діяльності людини. Дрібні інвестори схильні вкладати кошти в проекти, які їм близькі та зрозумілі, а в тих проектах, які обмежені рамками громади (територіального співтовариства), вирішальну роль може відігравати географічна близькість об'єкта фінансування.

Краудфандинг, утім, як і ангельські інвестиції, найчастіше здійснюється на ранніх стадіях розвитку проекту, тобто він підходить підприємцям, які потребу-

ють втілення своїх ідей у життя. Венчурні капіталісти віддають перевагу фінансуванню бізнесу вже на стадії розширення (хоча бувають і винятки).

Краудфандинг є більш “дешевим” видом фінансування. При акціонерному краудфандингу акції розподілені між великою кількістю учасників, тому ніхто з них не отримує переважного права впливати на політику компанії. Іншими словами, за підприємцями залишається можливість самостійно розпоряджатися своїм бізнесом. Венчурні капіталісти зазвичай вимагають найбільший процент акцій – 60–70%, а в разі входження до ради директорів – підвищені дивіденди. Пайова участь бізнес-ангелів зазвичай становить міноритарний блокуючий пакет акцій.

Краудфандинг є більш простим і зрозумілим видом залучення інвестицій для самих підприємців. Презентування проекту на краудфандинговій платформі хоча й вимагає певних затрат часу і коштів, але може обмежитися тільки середовищем Інтернету і не включати особистого спілкування. Пошук венчурних інвесторів, у тому числі бізнес-ангелів, часто пов’язаний з необхідністю відвідування спеціалізованих заходів, виступами на публіці, презентаціями проекту, особистими зустрічами з інвесторами тощо, тобто це психологічно більш складно і відповідально. Проведення ж краудфандингових заходів, безумовно, вимагає серйозної підготовки, включаючи створення відеопрезентацій і медійних матеріалів, грамотний опис проекту та оцінку ризиків, складання дорожньої карти і фінансового плану, широку кампанію в соціальних мережах, спілкування з бекерами (інвесторами в краудфандингові проекти) і журналістами та ін., проте вся ця робота проводиться віддалено, без особистих зустрічей і презентацій. Для багатьох підприємців саме психологічний фактор може стати визначальним при прийнятті рішення про джерело фінансування.

Проекти краудфандингу є доступними скрізь в Інтернеті, отже, і в тих регіонах, де спостерігається брак венчурних і ангельських інвестицій. Як вже було сказано, розвиток даних видів фінансування дуже обмежений в Україні і доступний, в основному, для стартапів технічної спрямованості. Подамо описані характеристики в таблиці 2.

Водночас ряд експертів досить прохолодно ставиться до феномену краудфандингу. Виокремимо проблеми, з якими стикається краудфандинг [17].

1. Рівень ризиків у галузі є надзвичайно високим, оскільки в інвестуванні беруть участь непрофесійні гравці, часто не здатні грамотно оцінити перспективи проекту. За інформацією “TheCrowdfundingCentre”, тільки 21,8% проектів отримують повне фінансування при середньому внеску 89 дол. *.

З цим пов’язано дві проблеми – швидке розчарування інвесторів і вихід на ринок різного роду шахраїв, які виставляють краудфандингові проекти не з метою ведення бізнесу, а для швидкого збирання коштів.

2. Відсутність грамотного аудиту. Краудфандингові платформи (в кращому випадку) обмежуються відбором проектів за заздалегідь обумовленими критеріями, які включають зазначення конкретних дат реалізації проектною заявкою, оцінку ризику і проблем тощо.

Досить серйозним процесом відбору вирізняється платформа “Kickstarter”. Якість проектів і довіра аудиторії забезпечуються суворою модерацією і видален-

* TheCrowdfundingCentre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thecrowdfunding-centre.com.

ням проектів у разі порушень. Це може статися при додаванні явно неправдивих проектів, продажу існуючих товарів, порушенні авторських прав, прямих посиланнях на сторінку компанії з рекламних майданчиків, таких як “Google” або “Facebook”, тощо. Щоб пройти модерацию, команда повинна надати реальні фотографії пристрою або його прототипу; використання візуалізації (рендерів) при цьому заборонено. Всі інтерфейси, представлені в скріншотах, мають бути повністю робочими. Модерація проектів у середньому триває до семи днів.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика різних методів венчурного фінансування *

Характеристика	Краудфандинг	Бізнес-ангели	Венчурні фонди
Кількість інвесторів	Велика	Невелика	Невелика
Агенти тестування ринку	Багато учасників	Експерти	Експерти
Спрямованість діяльності	Різна	Технічні інновації (переважно інформаційні технології)	Технічні інновації (переважно інформаційні технології)
Стадія життєвого циклу продукту (компанії)	Рання	Рання	Зростання (розширення)
Частка участі одиничного інвестора в управлінні (прибутку)	Низька	Висока	Висока (дуже висока)
Особисте спілкування з інвесторами	Практично відсутнє	Активне	Активне
Територіальне розташування	Повсюдне	Вибіркове	Вибіркове

* Складено автором.

Репутація “Indiegogo” у світі краудфандингу не є настільки високою, що визначається відсутністю реакції адміністрації на явно неправдиві проекти або на проекти, які технічно неможливо реалізувати. Так, скандал викликав пристрій для дихання під водою, який, на думку експертів, неможливий з точки зору науки (зібрано понад 400 тис. дол. замість заявлених 50 тис. дол. від більш як 1 тис. інвесторів).

Щодо українських платформ для краудфандингу, то вони досить умовно проводять відбір проектів для фінансування. Так, українська платформа “Спільнокошт” вимагає забезпечення повноти, законності та достовірності інформації, наявності прозорого плану реалізації проекту, а також детального опису винагороди (якщо це передбачено), умов і термінів її отримання. Платформа “Na-Starte” ставить для проектів такі саме вимоги при неістотних відмінностях – робить акцент на дотриманні авторських і суміжних прав третіх осіб, але не згадує про необхідність наявності прозорого плану реалізації проекту.

Таким чином, платформи для краудфандингу реальної відповідальності перед інвесторами за шахрайські дії авторів краудфандингових проектів не несуть. Отже, ризики інвесторів значно зростають.

3. Відсутність реальної відповідальності автора проекту перед інвесторами. Бізнес-ангели і венчурні фонди мають кошти і можливості проводити моніторинг ходу реалізації проекту. У разі краудфандингу в дрібних інвесторів немає реальної

можливості спостерігати за розвитком проекту, а платформи не беруть на себе таких функцій.

Дані проблеми, на наш погляд, можна вирішити шляхом розширення функцій краудфандингових платформ з точки зору як відбору проектів фінансування, так і моніторингу їх виконання, що неминуче викличе зростання тарифів краудфандингових платформ. Важливо, що успіх краудфандингового проекту може стати початковою точкою не тільки для запуску компанії (продукту), але й для їх розвитку за рахунок залучення венчурного інвестування.

Експерти зазначають, що отримати інвестиції від венчурних фондів і (або) бізнес-ангелів без працюючого прототипу можуть лише ті підприємці, які вже мають позитивну історію запуску подібних проектів. Часто автори краудфандингових проектів потребують коштів саме для розробки дослідних зразків, для чого й запускають кампанії на краудфандингових платформах (оскільки отримати венчурне фінансування у них практично немає шансів). На наступній стадії, за успішної реалізації краудфандингової кампанії, до фінансування підключаються венчурні капіталісти.

За словами фундатора українського бізнес-інкубатора “GrowthUp” та активного діяча стартап-товариства Д. Довгополого, “коли ми приходимо до інвестора, він хоче побачити перевірку гіпотези, що продукт має попит на ринку” [17]. У даному випадку вклади дрібних інвесторів стають безцінним джерелом визнання продукту (послуги) користувачами та їх затребуваності на ринку. Краудфандингові кампанії відкривають можливості для безпосереднього зворотного зв’язку із споживачами з приводу характеристик продукту, варіантів його використання, цінової політики тощо і можуть стати доказовою базою для формування ринкового попиту ще до виходу продукту на ринок.

Шанси на успіх зростають також за рахунок маркетингу і стратегічних вигід, які може принести краудфандинг. Традиційний метод маркетингу передбачає аналіз даних і (або) тестування продукту на фокусній групі. Зрозуміло, що вказані методи вимагають значних затрат часу і коштів. У разі проведення краудфандингової кампанії збирання даних відбувається не у потенціальних споживачів, а у реальних покупців, які внесли свої кошти ще до моменту випуску продукту. Не можна також недооцінювати роль соціальних медіа, які неминуче супроводжують краудфандингові кампанії, у популяризації та просуванні продукту, а також у формуванні споживчого попиту. У цьому зв’язку деякі бізнес-ангели і венчурні фонди розглядають краудфандинг навіть як крок у своїй інвестиційній стратегії.

П. Крейг, великий інвестор і генеральний партнер венчурної компанії “Arena Ventures”, сказав: “Я розглядаю краудфандинг не як інструмент, а скоріше, як місце для справжнього партнерства, де фонд або венчурна компанія працює в партнерстві з краудфандинговою платформою для здійснення нової форми венчурного фінансування. Коли ви поєднаєте стабільність і досвід венчурної компанії з ентузіазмом і багатим досвідом натовпу, ви отримуєте потужну нову силу у фінансовій екосистемі” [4, р. 4]. У цьому плані краудфандинг можна розглядати як один з методів венчурного фінансування.

Проведемо аналіз застосовності краудфандингу для фінансування малого бізнесу в Україні. Бізнесові краудфандингові проекти часто націлені, по-перше, на здійснення інновацій на етапі досліджень і розробки, по-друге, на організацію

стартапів, тобто на запуск особливого типу бізнесу з амбітними цілями розвитку і масштабування.

З цієї точки зору (хоча стартапи можуть вважатися підприємствами малого бізнесу), не всі підприємства малого бізнесу є стартапами. Розглянемо основні відмінності підприємств малого бізнесу від стартапів [18].

1. *Масштаб*. Засновник малого бізнесу обмежує свою діяльність комфортними для себе рамками (невеликий магазин, мале виробництво та ін.), зосереджуючись на обслуговуванні певного кола клієнтів. Стартап, як правило, не обмежує масштаби своєї діяльності й націлений на завоювання якомога більшої частки ринку.

2. *Інновації*. Малий бізнес не претендує на унікальність, тому може використовувати готові рішення. Для стартапу інновації є наріжним каменем, основною рушійною силою і метою розвитку.

3. *Темпи зростання*. Метою малого бізнесу, як і будь-якого бізнесу, є прибуток. Із збільшенням прибутку розширюються його масштаби, тобто зростання відбувається в міру "дорослішання" компанії. Стартап повинен зростати максимально швидко і досить агресивно завойовувати глобальний ринок.

4. *Прибуток*. Малий бізнес націлений на отримання прибутку, причому з ранніх етапів розвитку компанії. Для стартапу пріоритетна мета – випуск продукту, який сподобається споживачам і завоює ринок. Якщо ця мета досягнута, то прибуток компанії буде незрівнянно вищим за прибуток малого підприємства.

5. *Фінансування*. Незважаючи на те, що для розвитку малого бізнесу використовуються не тільки особисті, але й залучені кошти, його метою є досягнення самодостатності й самоокупності. Стартапи гостріше потребують додаткового капіталу, оскільки їх цілі є більш амбітними і вимагають якнайшвидшого виходу продукту на ринок, тому стартапи активніше залучають кошти із зовнішніх джерел.

6. *Технології*. Для розвитку малого бізнесу використовуються стандартні технології – як виробничі, так і управлінські. Для стартапу технології найчастіше становлять основний продукт або активно використовуються для досягнення швидкого зростання і масштабування.

7. *Життєвий цикл підприємства*. Малі підприємства хоч і схильні до високого рівня ризику, але є більш життєздатними, ніж стартапи. За оцінкою експертів, у перші 3 роки закриваються 92% стартапів і тільки 32% підприємств малого бізнесу.

8. *Команда і керівництво*. Малий бізнес зазвичай наймає стільки співробітників, скільки необхідно для нормального функціонування підприємства. Як зазначалося, стартап розвивається прискореними темпами, тому працює з дедалі зростаючою кількістю співробітників, інвесторів, директорів та інших заінтересованих осіб. Зрозуміло, що для управління штатом, який постійно розширюється, керівник повинен удосконалювати свої лідерські та управлінські якості.

9. *Відповідальність керівника*. У малому бізнесі основною метою підприємця є досягнення стабільності. Стартап, залучаючи кошти зовнішніх інвесторів, бере на себе додаткові зобов'язання перед ними, тому його відповідальність не обмежується зобов'язаннями перед командою, сім'єю і громадськістю, як у випадку з малим бізнесом.

10. *Стратегія виходу*. Малий бізнес у більшості своїй має довгострокові цілі, часто передається у спадок або продається іншій заінтересованій особі. Стартап,

як правило, переходить на наступний етап за допомогою великої угоди з продажу (злиття і поглинання) або проведення публічного продажу акцій (ІРО).

Оцінюючи можливість застосування краудфандингу для фінансування малого бізнесу в Україні, слід врахувати ситуацію, яка склалася на даний момент: 1) фінансування малого бізнесу, який не є стартапом, особливо технологічним, не повною мірою відповідає цілям венчурних фондів та бізнес-ангелів; більше того, ця галузь фінансування ще не є цілком розвинутою в Україні; 2) банківське кредитування дещо обмежене для представників малого бізнесу; 3) в Україні краудфандинг тільки починає розвиватися. Українські технологічні стартапи фінансуються на зарубіжних краудфандингових платформах, а існуючі в Україні платформи, по-перше, націлені переважно на фінансування соціальних проєктів, по-друге, вони ще не набрали критичної маси проєктів і прихильників. Більше того, традиції фінансування, а особливо – акціонування підприємств, перебувають ще на стадії зародження. Так, за оцінками експертів, “проєкти із СНД на “Kickstarter” мають, як правило, не більш як 0,3–0,5% бекерів-співвітчизників. Більшість коштів надходить із США, Австралії, Канади, Великобританії, Нідерландів. Тільки в Україні народ почав змінюватися, про що свідчить народне фінансування Майдану і АТО” [14].

Так, вдалою ідеєю, з нашої точки зору, є розвиток нового способу колективного фінансування – кредитування українського бізнесу (КУБ), за допомогою якого невеликі компанії можуть позичати кошти клієнтів “Приватбанку” за умови виплати їм процентів за користування кредитом. Сервіс від самого початку був розрахований на малий бізнес, оскільки максимальний рівень залученого інвестування не повинен перевищувати 300 тис. грн. Даний сервіс стартував на початку 2016 р. Вагомою характеристикою є його орієнтація, на відміну від традиційних краудфандингових платформ, не на стартапи, а на більш традиційні види бізнесу. Всі гарантії розподіляються між банком і страховою компанією, а проєкти для фінансування відбираються фахівцями “Приватбанку”, які враховують у першу чергу поточні характеристики бізнесу і перспективи його розвитку, а не наявність застави. Важливо, що ця платформа передбачає грошову винагороду для інвесторів (близько 2,4% на місяць), що вигідно відрізняє її від традиційних краудфандингових платформ, які як винагороду за фінансування бізнес-проєктів часто пропонують сувенірну продукцію або навіть символічні (статусні) речі, такі як подяка, згадування у списку інвесторів тощо. Наприклад, українська краудфандингова платформа “Спільнокошт” пропонує як символічні та (або) цінні подарунки, так і знижки при подальшому використанні результатів проєкту.

Висновки

Україна стає на шлях активного використання нового інструменту колективного фінансування і робить це, з нашої точки зору, досить прогресивним способом; у країні існують краудфандингові платформи різного профілю, в тому числі спрямовані на фінансування малого бізнесу. Інвесторам пропонують винагороди як немонетарного, так і фінансового характеру, залучаючи звичайних громадян до вигідного вкладення вільних коштів.

Виходячи із сказаного, ми вважаємо, що найбільший успіх при фінансуванні малого бізнесу в Україні за допомогою краудфандингу можуть мати проєкти локального підприємництва, орієнтованого на задоволення потреб споживачів місцевої громади. На наш погляд, люди більш прихильно поставляться до фінансуван-

ня проектів, які перебувають у безпосередній близькості від місця їх проживання. Іншими словами, краудфандинг з міфу ексклюзивності для високотехнологічних стартапів і можливості реалізації тільки на західних краудфандингових платформах стає повсякденною реальністю українського бізнес-оточення, що особливо актуально для розвитку малого бізнесу в нашій країні.

Список використаної літератури

1. *Schwiebacher A., Larralde B.* Crowdfunding of Small Entrepreneurial Ventures / Handbook of Entrepreneurial Finance. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – P. 369–391.

2. *Mollick E.* The dynamics of crowdfunding: An exploratory study // Journal of Business Venturing. – 2014. – № 29. – P. 1–16.

3. *Hemer J.* A snapshot on crowdfunding // Working papers firms and region. – 2011. – № R2/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/254459363_A_snapshot_on_crowdfunding.

4. *Barnett C.* Trends Show Crowdfunding To Surpass VC In 2016 // Forbes. Entrepreneurs. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/sites/chancebarnett/2015/06/09/trends-show-crowdfunding-to-surpass-vc-in-2016/#7d47b1e4444b>.

5. *Belleflamme P., Lambert T., Schwiebacher A.* Crowdfunding: tapping the right crowd // Journal of Business Venturing. – 2014. – № 29. – P. 585–609.

6. *Gerber E., Hui J., Kuo P.* Crowdfunding: why the people are motivated to post and fund projects on crowdfunding platforms / ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work // Workshop Paper. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://juliehui.org/wp-content/uploads/2013/04/CSCW_Crowdfunding_Final.pdf.

7. *Ordanini A., Miceli L., Pizzetti M., Parasuraman A.* Crowdfunding: transforming customers into investors through innovative service platforms // Journal of Service Management. – 2011. – № 4. – P. 443–470.

8. *Agrawal A., Catalini C., Goldfarb A.* The Geography of Crowdfunding / National Bureau of Electronic Research, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w16820>.

9. *Cordova A., Dolci J., Gianfrate G.* The determinants of crowdfunding success: evidence from technology projects // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2015. – № 181. – P. 115–124.

10. *Jegeleviciute S., Valanciene L.* Comparative analysis of the ways crowdfunding is promoted // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2015. – № 213. – P. 268–274.

11. *Turan S.* Financial Innovation – Crowdfunding: Friend or Foe? // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2015. – № 195. – P. 353–362.

12. *Ibrahim N., Verliyantina* The Model of Crowdfunding to Support Small and Micro Businesses in Indonesia Through a Web-based platform // Procedia Economics and Finance. – 2012. – № 4. – P. 390–397.

13. *Лысенко Е.* Кредиты для малого и среднего бизнеса в Украине: как получить и кому их дают // Вести. Новости Бизнеса. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business.vesti-ukr.com/120863-kredity-dlja-malogo-biznesa-v-ukraine-kak-poluchit-i-komu-ih-dajut>.

14. Краудфандинг в Украине: с миру по доллару / INventure : Инвестиционный портал, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru.

15. *Mearian L.* Crowdfunding campaigns not only fund R&D, they're a forum for new, consumer-based ideas / Computerworld: IT news, careers, business technology, reviews, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.computerworld.com/article/3019349/emerging-technology/indiegogo-launches-crowdsourcing-for-big-businesses.html>.

16. *Яровая М.* Почему хардверные стартапы предпочитают краудфандинг венчурным инвестициям / Интернет-бизнес в Украине. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2014/12/02/552803>.

17. *Яровая М.* 4 причины, по которым Денис Довгопольный не верит в краудфандинг / Интернет-бизнес в Украине – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2014/07/14/532739>.

18. *Шумахер-Ходж М.* Чем стартап отличается от малого бизнеса? // Вестник стартапов. – 2015. – № 1 (1). – С. 64–66.

References

1. Schwiembacher A., Larralde B. Crowdfunding of small entrepreneurial ventures, in: *Handbook of Entrepreneurial Finance*. Oxford, Oxford Univ. Press, 2010, pp. 369–391.

2. Mollick E. The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *J. of Business Venturing*, 2014, No. 29, pp. 1–16.

3. Hemer J. A snapshot on crowdfunding. Working papers firms and region, 2011, available at: https://www.researchgate.net/publication/254459363_A_snapshot_on_crowdfunding.

4. Barnett C. Trends show crowdfunding to surpass VC in 2016. *Forbes. Entrepreneurs*, 2015, available at: <http://www.forbes.com/sites/chancebarnett/2015/06/09/trends-show-crowdfunding-to-surpass-vc-in-2016/#7d47b1e4444b>.

5. Belleflamme P., Lambert T., Schwiembacher A. Crowdfunding: tapping the right crowd. *J. of Business Venturing*, 2014, No. 29, pp. 585–609.

6. Gerber E., Hui J., Kuo P. Crowdfunding: why the people are motivated to post and fund projects on crowdfunding platforms. ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work. Workshop Paper, 2012, available at: http://juliehui.org/wp-content/uploads/2013/04/CSCW_Crowdfunding_Final.pdf.

7. Ordanini A., Miceli L., Pizzetti M., Parasuraman A. Crowdfunding: transforming customers into investors through innovative service platforms. *J. of Service Management*, 2011, No. 4, pp. 443–470.

8. Agrawal A., Catalini C., Goldfarb A. The geography of crowdfunding. National Bureau of Economic Research, 2011, available at: <http://www.nber.org/papers/w16820>.

9. Cordova A., Dolci J., Gianfrate G. The determinants of crowdfunding success: evidence from technology projects. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2015, No. 181, pp. 115–124.

10. Jegeleviciute S., Valanciene L. Comparative analysis of the ways crowdfunding is promoted. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2015, No. 213, pp. 268–274.

11. Turan S. Financial innovation – crowdfunding: friend or foe? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2015, No. 195, pp. 353–362.

12. Ibrahim N., Verliyantina. The model of crowdfunding to support small and micro businesses in Indonesia through a Web-based platform. *Procedia Economics and Finance*, 2012, No. 4, pp. 390–397.

13. Lysenko E. *Kredyty dlya malogo i srednego biznesa v Ukraine: kak poluchit' i komu ikh dayut* [Credits for small and middle business in Ukraine: how to receive them and to whom they are given]. *Vesti. Novosti Biznesa — Reports. News of Business*, 2015, available at: <http://business.vesti-ukr.com/120863-kredyty-dlja-malogo-biznesa-v-ukraine-kak-poluchit-i-komu-ih-dajut> [in Russian].

14. *Kraudfanding v Ukraine: s miru po dollaru* [Crowdfunding in Ukraine: from the world by one dollar]. *INVenture. Invest. Portal — INVenture. Invest. Portal*, 2015, available at: https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru [in Russian].

15. Mearian L. Crowdfunding campaigns not only fund R&D, they're a forum for new, consumer-based ideas. *Computerworld: IT news, careers, business technology, reviews*, 2016, available at: <http://www.computerworld.com/article/3019349/emerging-technology/indiegogo-launches-crowdsourcing-for-big-businesses.html>.

16. Yarovaya M. *Pochemu khardvernye startapy predpochitayut kraudfanding venchurnym investitsiyam*, 2014 [Why do the hardware startups prefer the crowdfunding to venture investments?], available at: <http://ain.ua/2014/12/02/552803> [in Russian].

17. Yarovaya M. *4 prichiny, po kotorym Denis Dovgopolyi ne verit v kraudfanding*, 2014 [4 reasons, by which Denis Dovgopolyi does not trust the crowdfunding], available at: <http://ain.ua/2014/07/14/532739> [in Russian].

18. Schumacher-Hodge M. *Chem startup otlichaetsya ot malogo biznesa?* [What is the difference between a startup and a small business?]. *Vest. Startup. — Reports on Startups*, 2015, No. 1 (1), pp. 64–66 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 5 квітня 2016 р.

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 63.001.76:338.43: 658.821

О. М. НИКОЛЮК,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем
Житомирського національного агроекологічного університету*

НАПРЯМИ СПРИЯННЯ ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розроблено основні напрями забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Запропоновано структуру інформаційного середовища трансферу технологій у сільському господарстві. Розроблено динамічну модель еволюції підприємства на засадах його інноваційного розвитку.

Ключові слова: інноваційний розвиток, сільськогосподарське підприємство, інформаційне середовище інноваційного розвитку, трансфер технологій, інформаційна платформа.

O. M. NYKOLYUK,
*Cand. of Econ. Sci.,
Assoc. Professor, Chair of Computerized Technologies and Modeling of Systems,
Zhytomyr National Agrieological University*

DIRECTIONS TO FAVOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The main directions to ensure the innovative development of domestic agricultural enterprises are presented, and a structure of the information medium for the transfer of technologies in the agriculture is proposed. A dynamical model of the evolution of an enterprise on the principles of its innovative development is developed.

Keywords: innovative development, agricultural enterprise, information medium for the innovative development, transfer of technologies, information platform.

Формування конкурентних переваг підприємства як першооснова його конкурентоспроможності передбачає застосування сучасних техніки, технологій, видів продукції, методів управління та організації господарювання тощо, які ще не використовувалися конкурентами. Такі нововведення пов'язані з упровадженням інновацій. Основоположниками наукової думки щодо взаємного зв'язку між рівнем конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та їх інноваційною активністю є М. Кондратьєв, Л. Мізес, Ф. Хайєк, Й. Шумпетер та інші. Згадані вчені-економісти та їх послідовники обґрунтували, що невід'ємною умовою високого рівня конкурентоспроможності є неперервне інноваційне оновлення господарських процесів і створення стійких конкурентних переваг [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. На думку Г. Хамела та К. Прахалада, успішність інноваційної діяльності – першо-

основа майбутніх конкурентних переваг, без яких довготривале ефективне функціонування підприємства в сучасних умовах є неможливим [8].

За даними оцінювання глобального індексу конкурентоспроможності, головним проблемним моментом інноваційного розвитку вітчизняної економіки є дуже низький рівень розвитку трансферу технологій [9, р. 372]. На практиці доведено неспроможність вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та розробників інновацій організувати ефективну взаємодію, яка б забезпечувала економічну ефективність винахідників та інноваційний розвиток сільського господарства. Це зумовлено неефективністю інформаційної складової інноваційного розвитку, яка лежить в основі трансферу технологій.

З огляду на це, **мета статті** – обґрунтувати напрями інформаційного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Для досягнення поставленої мети використано основні принципи системного підходу до вивчення економічних об'єктів і процесів, абстрактно-логічні методи узагальнення, індукції та дедукції, аналізу та синтезу (застосовується у процесі структурування системи інформаційного забезпечення трансферу технологій, обґрунтування динаміки рівня конкурентоспроможності і прибутку підприємства), а також метод економіко-математичного моделювання.

За прикладом розвинутих країн до трансферу матеріальних технологій та інноваційних послуг доцільно залучити третю сторону, завдання якої – інформаційне забезпечення цього процесу. Таке посередництво здійснюватиметься через систему інформаційного провайдингу. Функцією провайдерів також є посередництво між виробниками та фінансовою сферою (рис. 1).

Розбудова мережі інформаційного провайдингу можлива лише у структурі ефективної системи трансферу технологій, що функціонує у формі розгалуженої мережі та передбачає координацію всіх учасників трансферу з єдиного центру. Приклади таких мереж – Європейська мережа підприємництва, Російська мережа трансферу технологій, Американський центр трансферу технологій, які мають складну багаторівневу ієрархічну структуру з регіональних центрів і представництв. При цьому комерціалізація технології, а також забезпечення купівлі інновації на максимально вигідних умовах зазвичай здійснюються за посередництва їх учасників.

На території України діють дві великі мережі (Українська мережа трансферу технологій з координаційним центром в Академії технічних наук та Національна мережа трансферу технологій), а також кілька центрів трансферу, бізнес-інкубатори, технопарки, що функціонують незалежно один від одного. На відміну від зарубіжної практики, вітчизняний сектор трансферу технологій характеризується значною розпорошеністю [1, с. 167]. Це спричинено тим, що вказані неінтегровані мережі трансферу технологій виконують практично однакові функції. Крім того, жодна з вітчизняних мереж не є учасником іноземних платформ трансферу технологій, що не тільки значно ускладнює доступ до іноземних баз даних, але й унеможливує доступ провайдерів та виробників інших країн до даних про вітчизняні досягнення науки і техніки [1, с. 171]. Зі сказаного можна зробити висновок про необхідність створення єдиної централізованої вітчизняної мережі трансферу технологій.

Послуги з трансферу технологій у межах сільськогосподарського виробництва мають охоплювати: 1) юридичний супровід процесу комерціалізації розроб-

ки; 2) патентування та ліцензування; 3) створення та обслуговування платформи інформаційного забезпечення інноваційного процесу; 4) економічне оцінювання перспективності інновацій, їх ефективності; 5) маркетингове обслуговування трансферу технологій, зокрема, просування технологій, пошук необхідних інновацій для конкретних покупців.

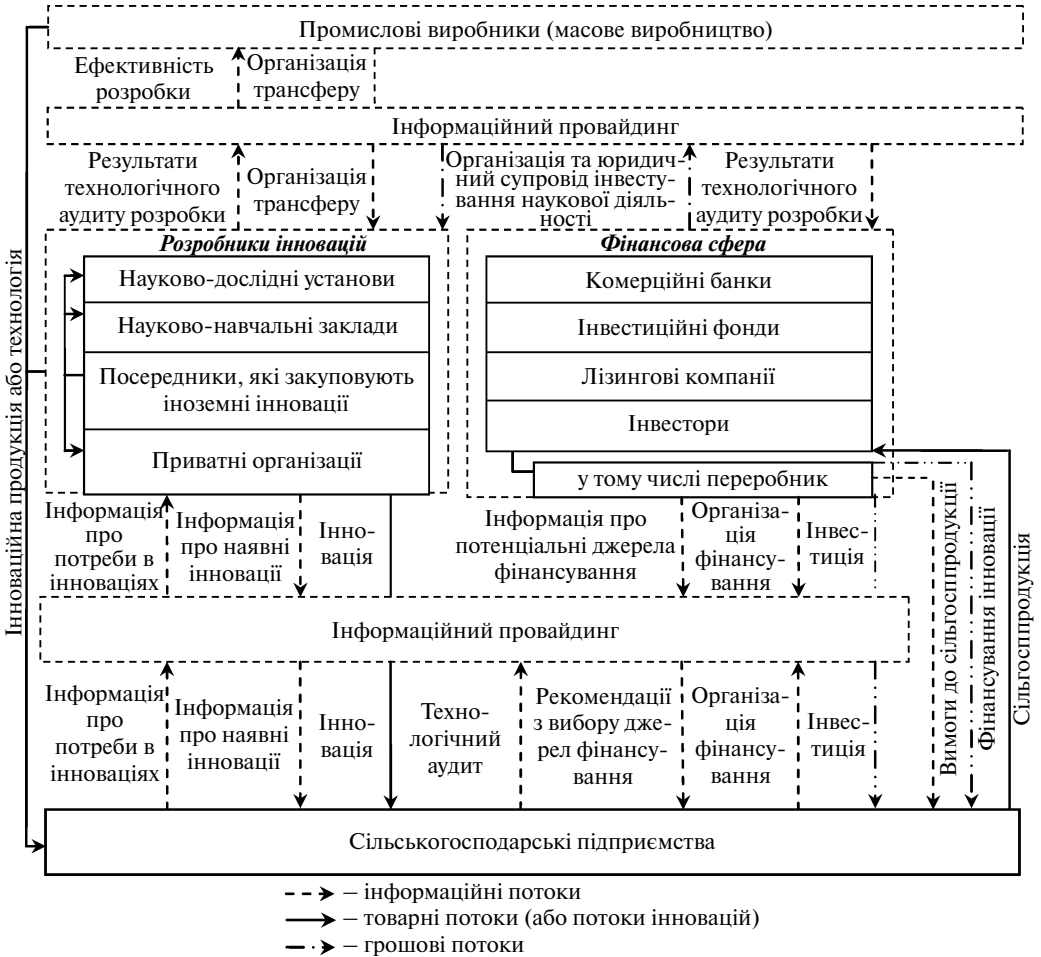

Рис. 1. Функціональна модель системи забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Інтегрування персоналу з обслуговування трансферу технологій у сільському господарстві доцільно здійснювати на базі університетів аграрного профілю. Це пояснюється наявністю спеціалістів необхідної кваліфікації, зокрема, практикуючих науковців-юристів, економістів, які є фахівцями у сферах інвестування, управління інноваційною діяльністю, інтелектуальної власності, фінансів, маркетингу тощо, спеціалістів з ІТ-технологій, здатних не тільки обслуговувати, але й створювати інформаційні системи. Наукові установи в такій системі відіграватимуть, передусім, роль розробників технологій, комерціалізацію яких здійснюватимуть спеціалісти з трансферу.

У структурі університетського Центру трансферу технологій у сільському господарстві доцільно створити такі підрозділи: 1) технологічний відділ (технологічний аудит технології та підприємства – замовника інновації; розроблення супровідної технічної документації тощо); 2) відділ маркетингу (дослідження

кон'юнктури ринку інновацій у сільському господарстві, зокрема, попиту та пропозиції; організація участі в конференціях, виставках); 3) фінансово-економічний відділ (оцінювання соціально-економічної та екологічної ефективності ідеї, розробки; складання бізнес-планів та інноваційно-інвестиційних проектів; налагоджування контактів з органами бюджетного фінансування, оптимізація джерел фінансування та інноваційного портфеля); 4) служба патентування (складання та супровід заявок на отримання патенту, захист інтелектуальної власності); 5) юридична служба (юридичний супровід оформлення ліцензійних угод, кредитних договорів, договорів з виконавцями замовлення, консультування в разі порушення прав інтелектуальної власності); 6) відділ інформаційного забезпечення (створення та обслуговування інформаційного забезпечення центру трансферу технологій; забезпечення двостороннього зв'язку інформаційної системи центру з інформаційною платформою загальнонаціональної мережі трансферу технологій).

З огляду на те, що ключовою функцією центрів трансферу технологій є інформаційний провайдинг, основою їх діяльності має бути інформаційна система, в межах якої вирішуватимуться два типи завдань, а саме: створення і поступове наповнення та обслуговування баз даних, а також розгляд цих даних у спеціальних програмах. Оскільки університетські центри трансферу технологій мають бути інтегровані до національної мережі, інформаційні потоки цих структурних підрозділів слід уніфікувати відповідно до потоків, які мають формуватися на верхньому загальнодержавному рівні ієрархії. Для мінімізації витрат грошових і трудових ресурсів інформаційне забезпечення трансферу технологій на всіх рівнях ієрархії рекомендується організувати в межах єдиної національної платформи, на базі якої кожний окремий структурний підрозділ створюватиме власний прикладний додаток університетського центру.

У разі формування єдиної загальнонаціональної платформи доступ до інформаційних ресурсів як окремих користувачів (фізичних осіб — співробітників центрів трансферу), так і їх груп (центрів та їх служб) забезпечується централізовано адмінперсоналом національної платформи трансферу технологій. Проте не вся інформація, що акумулюється на місцях (тобто в університетських підрозділах), може передаватися на вищий рівень. Зовнішні користувачі платформи (науковці, сільськогосподарські підприємства та суб'єкти фінансової сфери) потребують даних про складові та характеристики лише своїх потенціальних контрагентів. Інформація ж для уточнення надається індивідуально за запитом до структурних підрозділів. Передусім це пояснюється комерційною таємницею та обов'язковим захистом інтелектуальної власності. Необхідним є також захист інформації про ще не запатентовані винаходи. Тому особливо важливим є підбір осіб, які б мали доступ до інновацій, що перебувають на стадії розробки і тому повною мірою не захищені правом інтелектуальної власності. До таких осіб належать спеціалісти, які проводять технологічний аудит майбутньої інновації та оцінюють її потенціальну ефективність, а також спеціалісти з патентування.

У базах даних університетських центрів трансферу технологій слід акумулювати інформацію про: 1) сільськогосподарські підприємства із зазначенням видів їх діяльності, особливостей технологічного процесу й управлінської діяльності, а також поточних показників фінансового стану; 2) організації, установи, підприєм-

ства, які займаються інноваційними розробками; 3) офіційно зареєстровані інноваційні продукти і технології в межах території, що охоплює університетський центр, із зазначенням уніфікованих для національної платформи та міжнародних платформ даних; 4) потенціальних інвесторів і кредиторів; 5) наукові ідеї та інновації, які перебувають на стадії розробки (інформація закритого доступу). Що ж стосується національної мережі, то її бази даних мають наповнюватись інформацією про перелічені чотири групи суб'єктів та об'єктів трансферу технологій. Взаємозв'язані бази даних обох рівнів формуватимуть єдине сховище даних платформи трансферу технологій.

Крім прикладних додатків на основі платформи трансферу технологій на рівні університетських центрів доцільно розробити додаткову інформаційну систему закритого доступу. Бази прикладних додатків (відкритий доступ) заповнюватимуться даними про сільськогосподарських виробників, розробників інновацій, запатентовані технології та суб'єктів фінансування. Частина цієї інформації автоматично поповнюватиме бази даних платформи без додаткового опрацювання (наприклад, перелік потенціальних учасників трансферу, коротка інформація про них і контакти). Деякі інформаційні потоки оброблятимуться прикладними програмними продуктами інформаційної системи та формуватимуть звіти з узагальненими даними (про фінансовий стан сільськогосподарського підприємства, потенціальну ефективність технології, фінансово-економічну частину інноваційно-інвестиційних проектів, оцінку інноваційних ризиків тощо).

Отже, інформаційне забезпечення трансферу технологій здійснюватиметься на базі неперервного обміну даними між національною платформою, локальними прикладними додатками університетських центрів та їх інформаційними системами закритого доступу (рис. 2). При цьому національна платформа має бути інтегрована до міжнародної платформи трансферу технологій.

Що ж стосується технічного забезпечення, воно здійснюватиметься за такою схемою:

1) акумулювання інформації загального доступу про вказані суб'єкти та об'єкти трансферу технологій у банках даних локальних прикладних додатків платформи. Паралельно створюватимуться та наповнюватимуться бази даних інформаційної системи закритого доступу університетського центру (інформація про ще не запатентовані винаходи);

2) після патентування технологій дані про них з інформаційної системи закритого доступу надходять спочатку до прикладного додатку з подальшим передаванням до національної платформи. Це забезпечує доступ до неї на рівні як університету, так і національної мережі трансферу технологій;

3) опрацювання вхідних інформаційних потоків (як загальнодоступних, так і тих, доступ до яких обмежений) прикладними програмними модулями. В результаті буде сформовано звіти, які містять результати розрахунків та узагальнень (рівні ефективності, ризиковості, кредитоспроможності, фінансової надійності, результати анкетного опитування керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств щодо необхідних для них технологій тощо). Частина таких звітів передаватиметься до загальнонаціональної платформи. У закритому доступі залишається опрацьована інформація, необхідна для створення бізнес-планів, інноваційно-інвестиційних проектів.

Крім формування адаптованої до потреб вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника системи трансферу технологій важливим також є управління інноваційною діяльністю в межах безпосередньо підприємства. При цьому до умов забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств належить вміння не тільки обґрунтувати перелік перспективних інновацій, але й правильно визначити, коли саме їх потрібно впроваджувати. Усе це рекомендується здійснювати на базі динамічного моделювання еволюції підприємства.

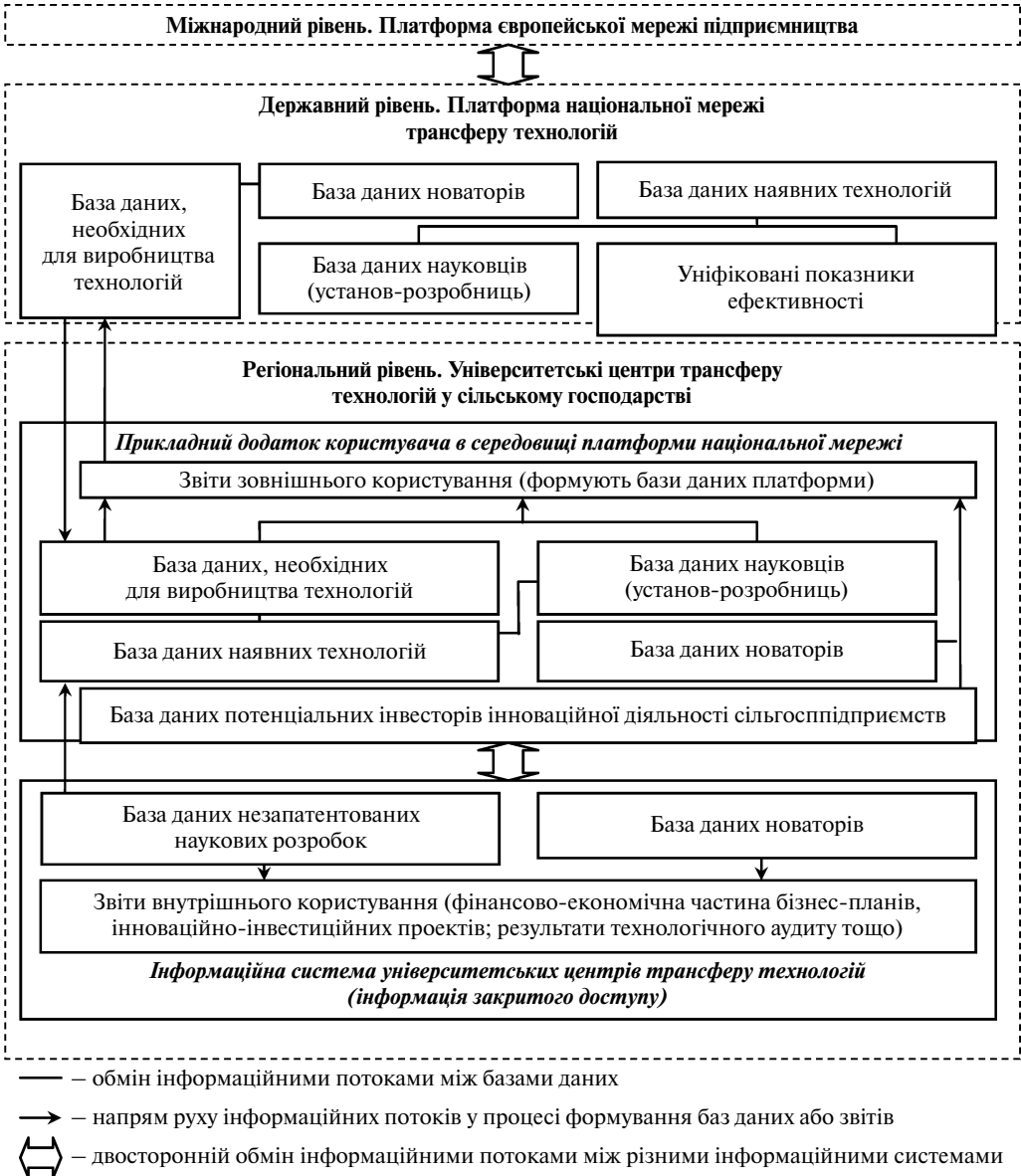

Рис. 2. Ієрархічна будова та основні інформаційні потоки інформаційного середовища трансферу технологій у сільському господарстві

Упровадження інновацій зумовлює зростання рівня конкурентоспроможності підприємства через формування однієї або декількох конкурентних переваг. При цьому на початковому етапі (купівлі та освоєння продукту або технології) віддача від інновації у вигляді рівня конкурентоспроможності є дуже низь-

кою, а темпи її зростання – мінімальними (етап 1, рис. 3-а). Починаючи з певного моменту, ефект від упровадження інновації стрімко зростає (етап 2), і цей процес триватиме до досягнення максимально можливої конкурентоспроможності (етап 3).

Проте необхідно усвідомлювати, що рано чи пізно конкуренти зможуть досягти відповідної переваги, після чого віддача деякий час триматиметься на одному рівні, а потім почне скорочуватися зростаючими темпами (етап 4). Умовно моменти відтворення переваги конкурентами можна поділити на дві групи: до досягнення максимуму конкурентоспроможності (рис. 3-а) та після цього (рис. 3-б). Зазначений процес доцільно описати логістичною (перших два або три етапи) та експоненціальною (етап 4) функціями.

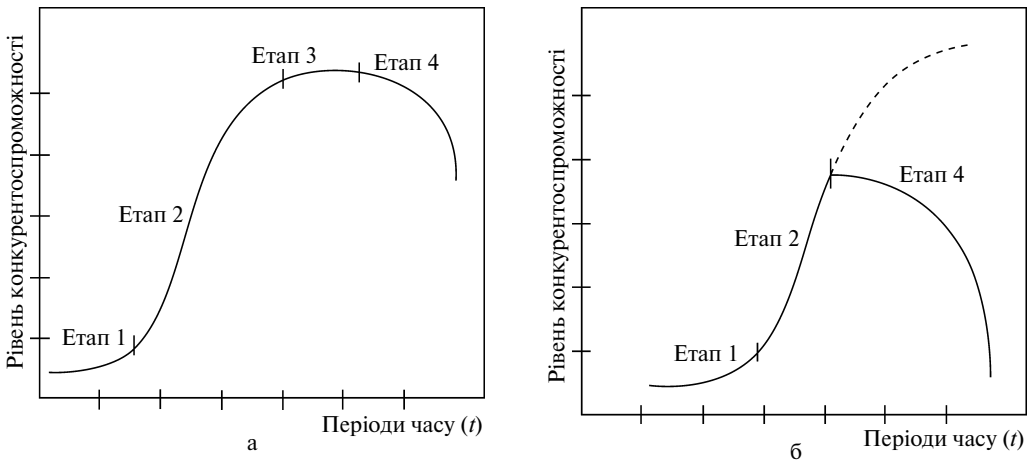

Рис. 3. Графічне відображення зміни конкурентоспроможності підприємства в контексті його інноваційної діяльності

Одним з основних результатів формування сталих конкурентних переваг підприємства є забезпечення достатньої ефективності, в основі чого лежить прибуток, який відображає якісну складову еволюції суб'єкта підприємництва. Тому поряд з реакцією рівня конкурентоспроможності на впровадження інновацій у процесі моделювання доцільно математично описати динаміку економічного ефекту з урахуванням інноваційної діяльності. Характер зміни прибутку в результаті впровадження інновації є аналогічним з динамікою рівня конкурентоспроможності. Проте після її повторення конкурентами економічний ефект у більшості випадків протягом дуже тривалого часу залишатиметься сталим з подальшим поступовим і дуже повільним скороченням. Стабільність прибутку в даному випадку пояснюється тим, що навіть після відтворення суперниками переваги відповідна технологія (або продукт) все одно приносить вигоду, однак без перспектив подальшого зростання.

Виключити з господарського процесу етап зниження рівня конкурентоспроможності та прибутку можна шляхом своєчасного впровадження нових інновацій, ефект від яких з'явиться в період відтворення “старих” переваг конкурентами. Придбання нових інновацій слід розглядати як попереджувальні заходи, тому починати освоювати їх необхідно завчасно, коли імітація “старого” інноваційного продукту ще тільки очікується. Проте на практиці неможливо точно передбачити, коли саме один з конкурентів зімітує конкурентну перевагу. До моменту до-

сягнення максимально можливих значень конкурентоспроможності і прибутку необхідно починати пошук, освоєння та впровадження нового інноваційного продукту або технології. Графічно неперервне оновлення інновацій як превентивний захід втрати конкурентних переваг матиме вигляд постійного зростаючого прибутку, розмір якого дорівнюватиме сумі економічних ефектів від різних інновацій. При цьому загальний прибуток збільшуватиметься завдяки усуненню періоду "насичення" та підвищенню максимально можливого рівня прибутку. Особливістю динаміки розміру прибутку є те, що навіть у разі впровадження недостатньо ефективної інновації (S_3) загальний прибуток буде вищим за рахунок віддачі від раніше сформованих конкурентних переваг.

Математична модель еволюції підприємств має відображати не процес формування результативних показників їх діяльності, в тому числі рівня конкурентоспроможності, а їх зміну. Зазвичай при моделюванні еволюційних процесів розвитку (математичному описі зміни певних результативних показників), у тому числі інноваційного розвитку, використовують диференціальні рівняння та відповідні їм логістичні криві [10, с. 157–158; 11; 12, с. 119–122; 13, с. 178; 14].

Модель процесу еволюції підприємства в контексті динаміки його рівнів конкурентоспроможності і прибутку за умови оновлення інновацій подано у вигляді системи рівнянь, які умовно можна поділити на дві групи: 1) зростання рівня конкурентоспроможності за логістичною кривою з моменту впровадження інновації з поступовим нарощуванням до досягнення свого максимуму, після чого цей рівень має зберігатися; 2) зростання прибутку за рахунок створення майбутніх конкурентних переваг шляхом упровадження інноваційних продуктів і технологій. Упровадження кожної додаткової інновації створюватиме нову логістичну функцію. Сумарний прибуток у момент t складатиметься із значень усіх логістичних функцій на цей час. У цілому еволюційна модель діяльності підприємства на основі інноваційних змін матиме вигляд:

$$\frac{dy(t)}{dt} = a \cdot \left[\frac{y_{\max} - y(t)}{y_{\max}} \cdot y(t) \right], \quad (1)$$

$$z(t) = \sum_{i=1}^n p_i(t), \quad \frac{dp_i(t)}{dt} = p_{i0} + c \cdot \frac{p_{i\max} - p_i(t)}{p_{i\max}} \cdot p_i(t), \quad (2)$$

де $\frac{dy(t)}{dt}$ – швидкість зміни рівня конкурентоспроможності в момент часу t ; $y(t)$ – рівень конкурентоспроможності в момент часу t ; a – прогнозована швидкість зміни рівня конкурентоспроможності; y_{\max} – максимально можливий (пороговий) рівень конкурентоспроможності; $z(t)$ – загальний розмір прибутку підприємства в момент часу t ; $p_i(t)$ – розмір прибутку від i -ї інновації в момент часу t ; $\frac{dp_i(t)}{dt}$ – швидкість зміни прибутку від i -ї інновації в момент часу t ; p_{i0} – початковий рівень прибутку від i -ї інновації; c – коефіцієнт пропорційності швидкості зміни обсягу прибутку; $p_{i\max}$ – максимально можливий розмір прибутку від i -ї інновації; n – кількість інновацій.

Висновки

Одним з ключових моментів формування еволюційної моделі для окремого підприємства в розрізі кожної окремої інновації є вибір моменту впровадження

нового інноваційного продукту або технології. Як зазначалося, спрогнозувати момент відтворення конкурентами вже існуючої переваги підприємства, сформованої на базі “старої” інновації, практично неможливо. Тому початок упровадження “нової” інновації необхідно визначати експериментальним шляхом, орієнтуючись на вже змодельовану точку насичення попередньої логістичної функції. При цьому момент упровадження кожної наступної інновації буде наближений до моменту досягнення попередньою свого максимуму.

Список використаної літератури

1. *Козаченко В.Я., Георгіаді Н.Г.* Сучасний стан мереж трансферу технологій за кордоном та проблеми їх розвитку в Україні // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2010. – № 691. – С. 163–172.
2. *Богма О.С., Балдуєв О.В.* Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 166–177.
3. *Павлова Н.Ю.* Инновации как основа конкурентоспособности малого предприятия // Известия ИГЕА. – 2010. – № 5. – С. 190–192.
4. *Семенова Е.А.* Роль инноваций в сохранении конкурентоспособности ФРГ на мировом рынке // Проблемы национальной стратегии. – 2012. – № 5 (14). – С. 161–174.
5. *Чичкало-Кондрацька І.Б.* Роль інноваційних науково-виробничих систем у формуванні конкурентних переваг регіонів // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. – 2010. – Вип. 99. – С. 362–368.
6. *MacCormack A., Forbath T., Brooks P., Kalaher P.* Innovation through global collaboration: A New Source of Competitive Advantage // Harvard Business School Working Paper. – 2007. – № 07-079 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=29905>.
7. *Urbancova H.* Competitive advantage achievement through innovation and knowledge // Journal of Competitiveness. – 2013. – № 5 (1). – P. 82–96.
8. *Хамел Г., Прахалад К.* Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня ; [пер. с англ.]. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2002. – 288 с.
9. *The Global Competitiveness Report 2014–2015: Inside Report ; [edit. by K. Schwab].* – Geneva : World Economic Forum, 2014. – 548 p.
10. *Андросюк Г.М., Качур Н.В., Маслов В.П.* Моделивання процесу науково-технічних та інноваційних розробок залежно від умов фінансування // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 6. – С. 155–159.
11. *Кузьмінська Н.Л.* Моделивання інноваційного розвитку підприємства (синергетичний підхід) / Моделивання та інформатизація соціально-економічного розвитку України : зб. наук. праць. – К. : НДІ інформатизації та моделивання економіки, 2009. – Вип. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/567>.
12. *Ценов М.О.* Оптимізація інноваційного розвитку підприємства на основі моделі економічного росту // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 1 (5). – С. 118–127.
13. *Singh A., Mishra R.* Mathematical modeling approach to study growth rate of grassroots technological innovations // International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences. – 2010. – № 3 (2). – P. 177–183.

14. Мазаракі А., Мельник Т. Інновації як джерела стратегічних конкурентних переваг // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 2. – С. 5–15.

References

1. Kozachenko V.Ya., Georgiadi N.G. *Suchasnyi stan merezh transferu tekhnologii za kordonom ta problemy ikh rozvytku v Ukraini* [The modern state of networks of the transfer of technologies abroad and the problems of their development in Ukraine]. *Visn. Nats. Univ. "Lviv. Politekh."* – *Bull. of Nat. Univ. "Lviv Polytechn."*, 2010, No. 691, pp. 163–172 [in Ukrainian].

2. Bogma O.S., Balduiev O.V. *Rol' innovatsii u zabezpechenni konkurentosposobnosti natsional'nykh ekonomik* [The role of innovations in the support of the competitiveness of national economies]. *Visn. Zaporiz. Nats. Univ. – Bull. of Zaporizh. Nat. Univ.*, 2010, No. 3, pp. 166–177 [in Ukrainian].

3. Pavlova N.Yu. *Innovatsii kak osnova konkurentosposobnosti malogo predpriyatiya* [Innovations as a basis of the competitiveness of a small enterprise]. *Izv. IGEA – Bull. of Irk. State Econ. Acad.*, 2010, No. 5, pp. 190–192 [in Russian].

4. Semenova E.A. *Rol' innovatsii v sokhraneni konkurentosposobnosti FRG na mirovom rynke* [The role of innovations in the conservation of the competitiveness of FRG on the world market]. *Probl. Nats. Strat. – Probl. Nat. Strat.*, 2012, No. 5 (14), pp. 161–174 [in Russian].

5. Chychkalo-Kondrats'ka I.B. *Rol' innovatsiinykh nauково-vyrobnychkykh sistem u formuvanni konkurentnykh perevag regioniv* [The role of innovative scientific-productive systems in the formation of competitive advantages of regions]. *Visn. Khark. Nat. Tekhn. Univ. Sil's. Gosp. – Bull. of Khark. Nats. Techn. Univ. of Agricult.*, 2010, Iss. 99, pp. 362–368 [in Ukrainian].

6. MacCormack A., Forbath T., Brooks P., Kalaher P. Innovation through global collaboration: A new source of competitive advantage. Harvard Business School Working Paper, 2007, No. 07-079, available at: <http://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=29905>.

7. Urbancova H. Competitive advantage achievement through innovation and knowledge. *J. of Competitiveness*, 2013, No. 5 (1), pp. 82–96.

8. Hamel G., Prahalad K. *Konkuriruyaya za Budushchee. Sozдание Rynkov Zavtrashnego Dnya* [Competing for the Future: Breakthrough Strategies for Seizing Control of Your Industry and Creating Markets of Tomorrow]. Moscow, "Olimp-Biznes", 2002 [in Russian].

9. The Global Competitiveness Report 2014–2015: Inside Report, edited by K. Schwab. Geneva, World Economic Forum, 2014.

10. Androsyuk G.M., Kachur N.V., Maslov V.P. *Modelyuvannya protsesu nauково-tekhnichnykh ta innovatsiinykh rozrobok zalezyno vid umov finansuvannya* [The modeling of the process of scientific-technical and innovative developments depending on the financing conditions]. *Biznes-Inform. – Business-Inf.*, 2013, No. 6, pp. 155–159 [in Ukrainian].

11. Kuz'mins'ka N.L. *Modelyuvannya innovatsiinogo rozvytku pidpryemstva (synergetychnyi pidkhid), v: Modelyuvannya ta Informatyzatsiya Sotsial'no-Ekonomichnogo Rozvytku Ukrainy* [The modeling of the innovative development of an enterprise (synergetic approach), in: Modeling and Informatization of Ukraine's Socio-Economic Development]. Kyiv, State Inst. Sci.-Res. Inst. Inform. and Model. of Econ.,

2009, Iss. 10, available at: <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/567> [in Ukrainian].

12. Tsenov M.O. *Optymizatsiya innovatsiinogo rozvytku pidpryemstva na osnovi modeli ekonomichnogo rostu* [Optimization of the innovative development of an enterprise on the basis of the model of economic growth]. *Visn. Zaporiz. Nats. Univ. – Bull. of Zaporizh. Nat. Univ.*, 2010, No. 1 (5), pp. 118–127 [in Ukrainian].

13. Singh A., Mishra R. Mathematical modeling approach to study growth rate of grassroots technological innovations. *Int. J. of Research and Reviews in Appl. Sci.*, 2010, No. 3 (2), pp. 177–183.

14. Mazaraki A., Mel'nyk T. *Innovatsii yak dzherela strategichnykh konkurentnykh perevag* [Innovations as sources of strategic competitive advantages]. *Visn. KNTEU – Bull. of KNTEU*, 2010, No. 2, pp. 5–15 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 3 лютого 2016 р.

УДК 658.8. 012.12:633.85

С. А. ЧЕХОВ,
кандидат економічних наук,
директор Дослідної станції

ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур НААН України,

І. В. ЧЕХОВА,

кандидат економічних наук,

*завідділом економічних і маркетингових досліджень та питань інтелектуальної власності
Інституту олійних культур НААН України
(Запоріжжя)*

РИНОК СОЇ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Представлено аналіз показників виробництва та споживання сої на вітчизняному аграрному ринку за природно-кліматичними зонами, областями України, динамікою цінової кон'юнктури, а також прогноз подальшого розвитку вирощування даної культури.

Ключові слова: ринок сої, виробництво сої, напрями споживання сої, продукти переробки, цінові позиції сої.

S. A. CHEKHOV,

Cand. of Econ. Sci.,

Director of the Research Station

of Volatile Oil and Limited-Occurrence Agricultural Cultures of the NAAS of Ukraine,

I. V. CHEKHOVA,

Cand. of Econ. Sci.,

*Head of the Department of Economic and Marketing Studies and Questions of Intellectual Property
of the Institute of Oil Cultures of the NAAS of Ukraine
(Zaporizhzhya)*

UKRAINE'S SOYBEAN MARKET: TENDENCIES AND PERSPECTIVES

The analysis of indicators of the production and the consumption of soybean on the domestic agrarian market for various natural-climatic zones and regions of Ukraine with regard for the price conjuncture dynamics, as well as the forecast of a further development of the growing of this culture, are presented.

Keywords: market of soybean, production of soybean, directions of consumption of soybean, processed products, price positions of soybean.

Нині Україна посідає восьме місце у світі та перше місце в Європі за посівними площами та обсягами виробництва сої. За останні п'ять років площі під соєю значно зросли, і вона зайняла другу позицію серед основних олійних культур після соняшнику, "потіснивши" при цьому ріпак. Ринок сої в Україні розширив власні межі, набув ознак самостійності, продовжуючи щороку нарощувати свої обсяги.

© Чехов Сергій Анатолійович (Chekhov Sergii Anatoliiovych), 2016; e-mail: sercheh@ukr.net;

© Чехова Ірина Валеріївна (Chekhova Iryna Valeriivna), 2016; e-mail: irina.chekhova_iok.naan@ukr.net.

Со́я належить до найважливіших культур світового землеробства, її вирощують на всіх континентах, вона є найпоширенішою серед зернобобових та олійних культур, крім того, відіграє вирішальну роль у зерновому, харчовому і кормовому балансах багатьох країн. Феномен цієї культури полягає в тому, що в ній за вегетаційний період двічі синтезуються білок, жир та інші важливі органічні речовини. Вона займає перше місце у світовому виробництві рослинної олії, яка засвоюється організмом людини на 98%. Со́я має антисклеротичні властивості, знижує вміст холестерину в крові, позитивно впливає на функціонування мозку, покращує зір. Із її зерна виготовляють молоко, сир, кондитерські вироби, харчове борошно тощо. Со́я збагачує ґрунт цінною органічною масою та азотом, покращує його структуру, поповнює орний шар фосфором, калієм, кальцієм. Введення її в сівозміну сприяє поліпшенню водно-фізичних, агрохімічних і біологічних властивостей ґрунту, підвищує його родючість і культуру землеробства в цілому. Тож со́я – бажана культура більшості ланок сівозмін, а економічний аспект її вирощування є безумовним [1, с. 3–4].

Динаміка розвитку вітчизняного ринку сої, популяризація вирощування цієї культури, диверсифікація напрямів її споживання, постійно зростаючий попит на товарну сою та соєву олію на внутрішньому і зовнішньому ринках, нарощування експорту привертають до неї особливу увагу як фахівців галузі, так і вчених-економістів.

Вагомий внесок у теорію формування та функціонування ринку продукції сільського господарства зробили такі вітчизняні вчені, як П. Гайдуцький, П. Саблук [2], Ю. Лупенко [3], М. Малік, О. Шпикуляк [4], Н. Павленчик [5]. Різним аспектам виробництва і функціонування ринку сої присвячено роботи А. Чалого [6], М. Тонюк [7], О. Бойко [8], О. Підлубної, С. Концеби [9], В. Дерев'янського [10], А. Бурки [11]. Прогнози розвитку основних тенденцій ринку сої були предметом досліджень О. Боднар [12], І. Коновала [13]. Ринок сої в Україні – динамічна система, яка характеризується змінами параметрів і меж, тому він є корисним об'єктом для здійснення наукових досліджень, які можуть надати інформацію про останні його трансформації та перспективи розвитку.

З огляду на це, **мета статті** – проаналізувати показники виробництва і споживання сої, цінової кон'юнктури на вітчизняному ринку цієї культури, визначити тенденції подальшого розвитку ринку сої в країні.

В Україні основні посіви сої, за даними 2013 р., сконцентрувалися в зоні Лісостепу (66%), де створюється “соевий пояс”, решта – у зонах Степу і Полісся (відповідно, 19% та 15%). Згідно з розміщенням посівних площ сформувалася структура виробництва сої, за якою до 65% валового збору забезпечують сільськогосподарські підприємства зони Лісостепу, 21% – аграрні формування степової зони і 14% – Полісся (рис. 1 і 2).

Аналіз виробничих показників сої в розрізі природно-кліматичних зон України показав їх динамічне зростання – вони збільшилися до 728,5 тис. га (з 622,5 тис. га у 2009 р. до 1351 тис. га у 2013 р.) (табл. 1).

Найвищими темпами площі посівів зростали в зоні Полісся – із 47,9 до 207,7 тис. га, або у 4,3 раза. У 2,2 раза було розширено площі посівів сої в зоні Лісостепу – з 399,1 до 882,9 тис. га. Відносно незначними темпами (в 1,5 раза) збільшилася площа в зоні Степу – із 175,5 до 260,4 тис. га. Врожайність культури за вказаний період зросла з 16,8 до 20,5 ц/га, або на 22%. Найвища врожайність,

за результатами 2013 р., спостерігалася в зоні Степу – більш як 18 ц/га, у зоні Лісостепу та Поліссі – 17,7 ц/га. Швидше всього вона збільшувалась у зоні Полісся – із 79,9 до 399 тис. т, або у 5 разів, значно нижчими темпами – у зоні Лісостепу – з 607,5 тис. т до 1,5 млн. т, або у 2,9 раза, та степовій зоні – з 607,5 до 1790,5 тис. т, або в 1,6 раза.

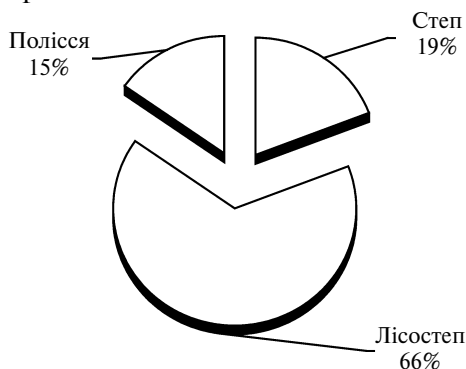

Рис. 1. Структура посівів сої у 2013 р.

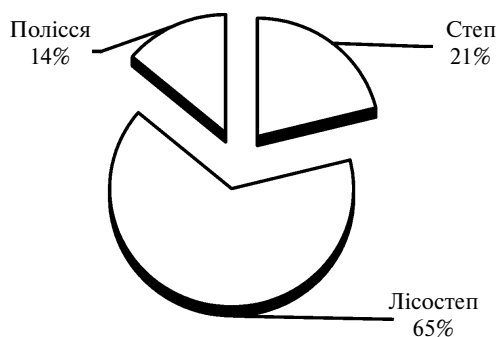

Рис. 2. Структура виробництва сої у 2013 р.

Зазначимо, що тенденція до нарощування виробничих показників сої в Україні характеризується сталістю, стабільністю і планомірним зростанням, щороку демонструючи при цьому рекордні результати. Збільшення обсягів валового збору сої за останні п'ять років становило 2,7 раза (з 1,04 до 2,8 млн. т). Найвищі темпи спостерігались у Хмельницькій (понад 10 разів), Чернівецькій (понад 4 рази), Вінницькій, Сумській та Житомирській (понад 3 рази) областях. Лідерами за кількістю виробленого насіння товарної сої в Україні у 2013 р. є: Хмельницька (387,2 тис. т), Полтавська (305,7 тис. т), Київська (301,2 тис. т) області. На початку дослідження (у 2009 р.) трійка лідерів з вирощування сої була такою: Херсонська (182,9 тис. т), Полтавська (180,7 тис. т), Київська (123,5 тис. т) області (табл. 2).

Стрімке і стабільне зростання валового збору сої в Україні пояснюється в основному збільшенням її середньої врожайності за останні п'ять років на 35% (з 16,8 до 20,5 ц/га). Наприклад, середня врожайність сої у 2000 р. становила близько 10 ц/га – удвічі менше, ніж у 2013 р. Найвищі її рівні у 2013 р. були в Херсонській – 34,4 ц/га (площа посівів – 87,3 тис. га), Запорізькій – 28,3 ц/га (площа посівів – 7,3 тис. га), Черкаській – 19,3 ц/га (площа посівів – 98 тис. га) областях. Але це ще не максимум можливостей даної культури. Нині в Реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні, налічується до 180 сортів сої, з них 70% – вітчизняної селекції. Генетичний потенціал сучасних сортів сої становить 40–

50 ц/га, перевищуючи фактичний показник майже у 2 рази; і в цьому – величезний резерв збільшення обсягів її виробництва.

Таблиця 1

Динаміка виробничих показників сої в розрізі природно-кліматичних зон України у 2009–2013 рр. *

Природно-кліматичні зони	Роки					
	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2009 (%)
Валовий збір (тис. т)						
Степ	356,0	520,0	641,5	563,3	585	164,3
Лісостеп	607,5	1021,7	1435,4	1529,8	1790,5	294,7
Полісся	79,9	138,5	187,4	317,0	398,8	499,1
Україна в цілому	1043,5	1680,2	2264,4	2410,2	2774,3	265,9
Врожайність (ц/га)						
Степ	15,4	15,8	17,9	12,8	18,0	116,9
Лісостеп	13,2	13,9	17,7	15,0	17,8	134,8
Полісся	12,8	13,9	15,0	18,0	17,7	138,3
Україна в цілому	16,8	16,2	20,4	17,1	20,5	122,0
Площа (тис. га)						
Степ	175,5	262,3	282,9	342,	260,4	148,4
Лісостеп	399,1	683,4	710,6	907,5	882,9	221,2
Полісся	47,9	90,9	116,84	162,8	207,7	433,6
Україна в цілому	622,5	1036,6	1110,3	1412,4	1351,0	217,0

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Таблиця 2

Динаміка виробництва сої в розрізі областей-лідерів у 2009–2013 рр. *

Області	Валовий збір (тис. т)					Темпи зростання (%)
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	
Кіровоградська.....	106,6	154,3	235,5	194,7	189,7	178,0
Херсонська.....	182,9	259,8	282,8	269,6	300,6	164,4
Вінницька.....	68,8	158,3	211,7	198,2	229,3	333,3
Київська.....	123,5	171,5	246,3	265,5	301,2	243,9
Полтавська.....	180,7	222,7	332,3	258,5	305,7	169,2
Сумська.....	38,4	43,4	78,3	88,72	118,8	309,4
Хмельницька.....	38,2	138,9	180,4	302,2	387,2	1013,6
Черкаська.....	79,1	111,3	174,8	194,0	189,3	239,3
Чернівецька.....	27,4	77,8	88,4	82,0	111,6	407,3
Житомирська.....	41,6	66,2	70,6	139,9	161,3	387,7
Інші.....	156,3	276	363,3	416,8	479,6	306,8
Україна в цілому...	1043,5	1680,2	2264,4	2410,2	2774,3	265,8

* Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Основне споживання виробленої сої в Україні відбувається за такими напрямками, як експорт і переробка на олію. Пропозиція на ринку сої формується за рахунок внутрішнього виробництва, оскільки імпорт цієї олійної культури не має істотних обсягів. Імпортується виключно насінневий матеріал. За останні три роки, на нашу думку, відбулися позитивні зміни у структурі напрямів споживання сої в

бік переробної галузі. Так, у 2013 р. було експортовано 1,5 млн. т сої, або 54,8% від загального рівня споживання, тоді як у 2011 р. — 1,3 млн. т сої, або 67,5%. Як бачимо, темпи зростання експорту скоротилися. У 2013 р. на переробку надійшло 950 тис. т сої, тоді як у 2011 р. — 482 тис. т, тобто вдвічі більше; на насіння — близько 8% обсягу виробленої сої (із 162 тис. т у 2009 р. до 187 тис. т у 2013 р.) (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка споживання сої в Україні у 2011–2013 рр. *

Напрями споживання	Одиниці виміру	Роки			Темпи зростання, 2013 р. до 2011 р.
		2011	2012	2013	
Переробка на олію	тис. т	482	580	950	468,0
	%	24,3	25,5	37,8	197,1
Насіння	тис. т	162	198	187	25,0
	%	8,2	8,7	7,4	115,1
Експорт	тис. т	1338	1500	1380	42,0
	%	67,5	65,8	54,8	103,1
Всього	тис. т	1982	2278	2517	535,0
	%	100,0	100,0	100,0	127,0

* Розраховано авторами за даними ІА "АПК-Інформ" [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru>.

Отже, нині основний напрям споживання сої — це експорт. Географія поставок української сої є доволі широкою. На сьогодні експорт здійснюється до 46 країн світу, а, наприклад, у 2004 р. їх було 8. Найбільшими імпортерами вітчизняної сої у 2013 р. були: Туреччина (27%), Іран (17%), Єгипет (15%), Греція (7%), Італія (5%) [11, с. 123]. Експортний напрям споживання сої, як і ріпаку, частково зумовлений відсутністю захисного механізму у вигляді вивізного мита. Так, наприклад, на соняшник воно становить 10% і свого часу сприяло "переорієнтації" споживання соняшнику з чистого експорту насіння на продукт переробки з доданою вартістю.

Підприємства з переробки сої випускають олію, шрот, концентрат та ін., тому збільшення їх обсягів сприятиме зростанню пропозиції отриманих продуктів. У загальній структурі кормового вжитку соєвий шрот становить 23%, із соняшнику — 76%, з ріпаку — 1%. Протягом 2013 р. вироблено 703 тис. т соєвого шроту, з яких 86 тис. т було експортовано. Основними країнами — експортерами українського шроту є Росія (33%), Беларусь (22%), Туреччина (19%).

Головні споживачі соєвого шроту і макухи — виробники комбікормів. Виробничі потужності комбікормових заводів в Україні дозволяють випускати 12–15 млн. т продукції на рік, але завантажені вони не повністю. Провідні виробники комбікормів — Катеринопільський елеватор (Черкаська область), Миронівський завод круп і комбікормів (Київська область), комплекс "Агромарс" (Київська область), Таврійська філія ВАТ "Миронівський завод круп і комбікормів" (Херсонська область), Бориспільський ЕККЗ (Київська область), "Феоніс" (Донецька область).

На зовнішніх ринках високим попитом користується вітчизняна соєва олія; за 2015 р. її вироблено 142 тис. т, з них 115 тис. т експортовано. Більшу частину експортують Польща (45%) та Іспанія (20%). Головні потужності з переробки сої

на олію зосереджено в зоні основного виробництва. Так, у Кіровоградській області вироблено 31 тис. т соєвої олії, у Херсонській – 20,6 тис. т, Полтавській – 18 тис. т, Запорізькій – 14,3 тис. т. Найбільшими підприємствами – переробниками сої в Україні у 2013 р. були АТ «Глобинський завод “Глобус”» (27% від загального обсягу), Гайсинський філіал ДП ЗАТ “Теувес Холдинг Тегра Україна ЛТД” (23%), птахокомплекс “Дніпровський” (6%), “Протеїн Продакшн” (6%), компанія “Система” (6%) [11, с. 121].

Нарощування внутрішньої переробки сої ми оцінюємо як позитивну тенденцію, тому що в підсумку відбувається відповідне ослаблення залежності від імпортного шроту і підвищення попиту на нього з боку вітчизняних тваринницьких комплексів. Так, до 2009 р. Україна була імпортером соєвого шроту, але протягом 2009–2013 рр. у результаті збільшення переробки вітчизняної сої обсяги імпорту знизилися у 15 разів – із 79,7 до 6,1 тис. т. При цьому його експорт за вказаний період зріс майже у 12 разів, до 14,8 тис. т.

Одним з потужних факторів збільшення обсягів виробництва сої в Україні є ціновий. Аналіз динаміки середніх максимальних і мінімальних цін попиту на товарну сою на внутрішньому ринку протягом останніх п’яти років підтвердив планомірне зростання мінімальних цін (з 1750 грн./т у 2009 р. до 3650 грн./т у 2013 р.) та коливання максимальних цін (у межах 3700–5800 грн./т) (рис. 3).

Рис. 3. Цінові позиції попиту (мінімум і максимум) на внутрішньому ринку сої у 2009–2013 рр.

Побудовано авторами за даними ІА “АПК-Інформ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru>.

Зазначимо, що цінові позиції на сою на аграрному ринку порівняно із соняшником та ріпаком є вищими, отже, вигіднішими для сільгоспвиробника. Так, ціни на товарний соняшник на аграрному ринку протягом останніх трьох років зафіксовано в межах 2900–3450 грн./т (мінімум) та 4800–5000 грн./т (максимум) [13, с. 73–74]; щодо ріпаку існує тенденція падіння цін: з 3900 до 3100 грн./т (мінімум) та з 4900 до 4400 грн./т (максимум). Таким чином, у 2013 р. ціна на сою перевищувала ціну на соняшник на 750–800 грн./т, на ріпак – на 550–1400 грн./т.

Аналіз динаміки максимальних і мінімальних цін попиту на товарну сою, які заявлені експортерами протягом останніх п’яти років, підтвердив планомірне зростання мінімальних цін з 1800 грн./т у 2009 р. до 3500 грн./т у 2013 р. та коливання максимальних цін у межах 3400–4750 грн./т (рис. 4).

Порівняння цінових позицій на рисунках 3 і 4 показало перевищення позицій ціни експортерів протягом 2009–2012 рр. і переважання ціни внутрішньої закупівлі у 2013 р., що стало винятком і наслідком змін кон'юнктури ринку сої в сегменті споживчих напрямів. Саме у 2013 р. порівняно з попереднім роком відбулося зниження обсягів експорту на 120 тис. т, або на 8%, та збільшення обсягів переробки на олію на 370 тис. т, або на 63,8%.

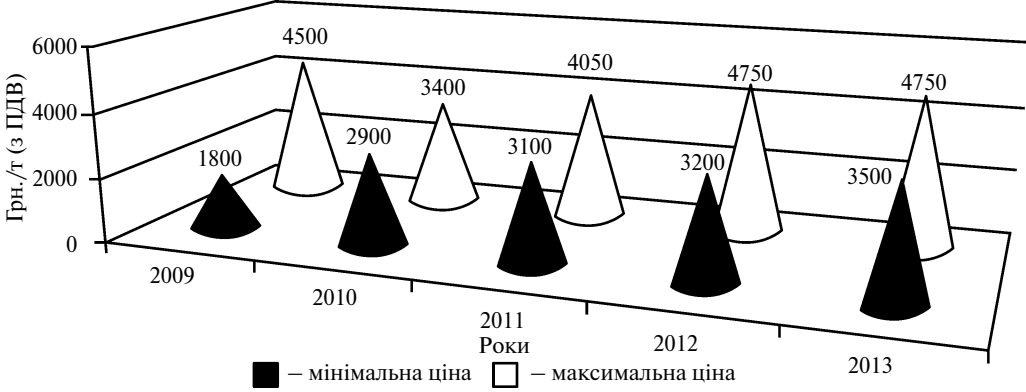

Рис. 4. Цінові позиції попиту експорту на ринку сої у 2009–2013 рр.

Побудовано авторами за даними ІА "АПК-Інформ" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru>.

У цілому зростання середньозваженої ринкової ціни на сою за останні п'ять років на 275 грн. за 1 т (з 4150 до 4425 грн./т) можна вважати незначним порівняно з цінами на інші олійні. На ринку сої динаміка цінової кон'юнктури є позитивною, з чіткою тенденцією до зростання.

Щодо перспектив розвитку ринку сої зазначимо: аналіз останніх прогнозів, отриманих від фахівців галузі, дозволяє стверджувати про подальше нарощування обсягів виробництва на основі розширення площ посівів, збільшення продуктивності, зростання попиту на світовому та вітчизняному аграрних ринках. Водночас існує дискусійне питання про ввезення генетично модифікованих сортів сої іноземної селекції до нашої країни і фактичне домінування ГМ сортів сої у структурі її посівів. Найбільшим застереженням щодо використання товарної продукції, вирощеної на основі ГМ сортів сої, є виробництво продовольчих груп товарів. У цьому аспекті важливо зазначити, що нині контроль і лабораторна сертифікація таких партій насіння сої відсутні, відповідно, кількість і обсяги вирощених ГМ сортів сої ніде не фіксуються. Проте не можна не враховувати дію законів ринку, що проявляється в підвищенні попиту на ці сорти сої з боку сільськогосподарських виробників у зв'язку з їх вищим рівнем продуктивності й технологічністю вирощування.

Збільшенню посівних площ сої в Україні сприяють такі чинники: вона не виснажує землю, а навпаки, підвищує її родючість, збагачуючи органічним азотом, очищає поле від бур'янів; ця культура майже не уражується хворобами і на неї практично не діють шкідники, завдяки чому її можна вирощувати на тих самих землях кілька років поспіль; соєві продукти є дешевшими за аналогічні м'ясні та молочні; високий вміст білка у соєвому зерні та інші його складові роблять сою незамінним компонентом у кормових раціонах худоби, птиці та риби; вона є високорентабельною культурою.

Нарощування обсягів виробництва сої до прогнозованих параметрів дозволить переробляти її великими партіями на спеціалізованих заводах, що значно поліпшить якість отримуваних продуктів і сприятиме можливості відмовитися в майбутньому від імпорту [6]. Україна має значний потенціал в освоєнні європейського ринку негенномодифікованої сої, попит на яку в ЄС стабільно зростає.

За оцінками експертів олійного ринку, в короткостроковій перспективі на поточний рік прогнозується збільшити обсяг виробництва до 2,8 млн. т, експорту сої – до 2,3 млн. т [14]. У наступні п'ять років в Україні можна збільшити виробництво сої до 4,2 млн. т, її переробку – до 1,05 млн. т, експорт – до 2,2 млн. т [11, с. 123].

Висновки

Ринок сої в Україні у 2009–2013 рр. продемонстрував найбільше зростання серед олійних культур за показниками приросту площі посівів (у 2,2 раза) та валового збору (у 2,7 раза). Це зумовлено збільшенням середньої врожайності сої за останні п'ять років на 35%, з 16,8 до 20,5 ц/га. Основне виробництво сої в Україні зосереджене в зоні Лісостепу (65%). Лідери серед областей – Хмельницька, Полтавська, Київська, які забезпечують до 36% валового збору.

Ринок сої характеризується спеціалізацією за двома векторами: виробництво нерафінованої олії з подальшим її експортом (38%), експорт товарного насіння (до 55%).

Соя користується попитом серед виробників сільськогосподарської продукції як прибуткова культура з найвищою ринковою ціною серед олійних. Ринок сої характеризується чіткою тенденцією до щорічного збільшення обсягів виробництва і переробки. У довгостроковому періоді він є перспективним у зв'язку із зростанням попиту на сировину з боку вітчизняної олійно-жирової галузі, розширенням географії посівів по всій території України, диверсифікацією напрямів споживання сої та продуктів її переробки. Посіви сої розширюватимуться за рахунок збільшення її площ у зоні Лісостепу та на поливних землях південних регіонів України, де формується “соевий пояс” стабільного виробництва.

Список використаної літератури

1. *Чехов А.В., Аксьонов І.В., Григорчук Н.Ф., Чехова І.В.* та ін. Рекомендації по вирощуванню сої. – Запоріжжя : ІОК НААН, 2012. – 19 с.
2. *Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О.* та ін. Аграрна реформа в Україні. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. *Лупенко Ю.* Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України // Економіка АПК. – 2014. – № 12. – С. 5–11.
4. *Малік М.Й., Шпикуляк О.Г.* Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 169–176.
5. *Павленчик Н.Ф.* Теоретичні основи обґрунтування дефініції “Ринок сільськогосподарської продукції” // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 85–92.
6. *Чалий А.А.* Формування ринку сої та продуктів її переробки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO.
7. *Тонюк М.О., Концеба С.М.* Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва насіння олійних культур у регіоні // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 28–33.

8. Бойко О.О. Економіко-математична модель оптимального розміру посівних площ сої в Україні // Агросвіт. – 2015. – № 2. – С. 15–18.

9. Підлубна О.Д., Концеба С.М. Економічна ефективність виробництва насіння сої на регіональному рівні // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 14–20.

10. Деревянський В. Экологическая соя по-хмельницки // Зерно. – 2012. – № 1. – С. 24–36.

11. Бурка А. Соя в Україні // Зерно. – 2015. – № 3. – С. 120–123.

12. Боднар О.В. Перспективи збільшення доданої вартості на ринку соєвих бобів і продуктів їх переробки в Україні // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 51–60.

13. Коновал І.А. Прогнозування виробництва сої в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO.

14. Чехова І.В. Функціонування ринку соняшнику в Україні // Вісник аграрної науки. – 2015 – № 1 – С. 71–75.

References

1. Chekhov A.V., Aks'onov I.V., Grygorchuk N.F., Chekhova I.V. et al. *Rekomendatsii po Vyroshchuvannu Soi* [Recommendations on the Growing of Soybean]. Zaporizhzhya, IOC of the NAAS, 2012 [in Ukrainian].

2. Gaidutskii P.I., Sabluk P.T., Lupenko Yu.O. et al. *Agrarna Reforma v Ukraini* [Agrarian Reform in Ukraine]. Kyiv, IAE, 2005 [in Ukrainian].

3. Lupenko Yu. *Priorytetni napryamy innovatsiinoi diyal'nosti v agrarnii sferi Ukrainy* [Priority directions of the innovative activity in Ukraine's agrarian sphere]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2014, No. 12, pp. 5–11 [in Ukrainian].

4. Malik M.I., Shpykulyak O.G. *Instytuty ta instytutsii u rozvytku agrarnoi sfery ekonomiky* [Institutes and institutions in the development of economy's agrarian sphere]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2011, No. 7, pp. 169–176 [in Ukrainian].

5. Pavlenchuk N.F. *Teoretychni osnovy obgruntuvannya definitsii "Rynok sil's'ko-gospodars'koi produktsii"* [Theoretical bases of the substantiation of the definition "Market of agricultural products"]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2014, No. 1, pp. 85–92 [in Ukrainian].

6. Chalyi A.A. *Formuvannya rynku soi ta produktiv ii pererobky v Ukraini* [Formation of the market of soybean and products of its processing in Ukraine], available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO [in Ukrainian].

7. Tonyuk M.O., Kontseba S.M. *Shlyakhy pidvyshchennya ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva nasinnya oliinykh kul'tur u regioni* [Ways to increase the economic efficiency of the production of seeds of oil cultures in a region]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2015, No. 3, pp. 28–33 [in Ukrainian].

8. Boiko O.O. *Ekonomiko-matematychna model' optymal'nogo rozmiru posivnykh ploshch soi v Ukraini* [An economic-mathematical model of optimum size of the planted areas of soybean in Ukraine]. *Agrosvit – Agriworld*, 2015, No. 2, pp. 15–18 [in Ukrainian].

9. Pidlubna O.D., Kontseba S.M. *Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva nasinnya soi na regional'nomu rivni* [Economic efficiency of the production of soya seeds on the regional level]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2015, No. 1, pp. 14–20 [in Ukrainian].

10. Derevyanskii V. *Ekologicheskaya soya po-khmel'nitski* [Ecological soybean in the Khmel'nitskii region]. *Zerno – Grain*, 2012, No. 1, pp. 24–36 [in Russian].

11. Burka A. *Soya v Ukraini* [Soybean in Ukraine]. *Zerno – Grain*, 2015, No. 3, pp. 120–123 [in Ukrainian].

12. Bodnar O.V. *Perspektyvy zbil'shennya dodanoi vartosti na rynku soevykh bobiv i produktiv ikh pererobky v Ukraini* [Perspectives to increase the added value on the market of soya beans and products of their processing in Ukraine]. *Ekon. APK – Econ. of AIC*, 2015, No. 3, pp. 51–60 [in Ukrainian].

13. Konoval I.A. *Prognozuvannya vyrobnytstva soi v Ukraini* [Forecast of the production of soybean in Ukraine], available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21CO [in Ukrainian].

14. Chekhova I.V. *Funktsionuvannya rynku sonyashnyku v Ukraini* [The functioning of Ukraine's sunflower market]. *Visn. Agrar. Nauky – Bull. of Agrar. Sci.*, 2015, No. 1, pp. 71–75 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 5 листопада 2015 р.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 330.15 : 330.14 : 336.225 : 553 : 574

Ю. В. РАЗОВСЬКИЙ,
*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і маркетингу,
Московський університет імені С.Ю. Вітте,*
О. М. СУХІНА,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу економічних проблем екологічної політики та сталого розвитку
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"
(Київ),*
К. Ю. ГОРЕНКОВА,
*кандидат економічних наук,
Московський університет імені С.Ю. Вітте*

КЛАСИФІКАЦІЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО КАПІТАЛУ

Подано розроблену класифікацію мінерально-сировинного капіталу, яка повинна формуватися за єдиним (загальним) критерієм, як і класифікація гірничої ренти, що обґрунтовано авторами вперше в економічній теорії. Те саме стосується взаємозв'язку класифікацій екологічного капіталу та екологічної ренти. Класифікації слугуватимуть базисом диференціювання рентоорієнтованих платежів.

Ключові слова: мінерально-сировинний та екологічний капітал, гірнича та екологічна рента, єдиний критерій, економізована класифікація, рентоорієнтовані платежі, податкова диференціація.

Yu. V. RAZOWS' KYI,
*Doctor of Econ. Sci.,
Professor at the Chair of Management and Marketing.
S. Yu. Vitte Moscow University,*
O. M. SUHINA,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Sci. Researcher,
Department of Economic Problems of Environmental Policy and Sustainable Development,
Institute of Environmental Economy and Sustainable Development of the NAS of Ukraine
(Kyiv),*
K. Yu. GORENKOVA,
*Cand. of Econ. Sci.,
S. Yu. Vitte Moscow University*

CLASSIFICATION OF THE MINERAL RAW-MATERIAL AND ECOLOGICAL CAPITALS

The developed classification of a mineral raw-material capital, which should be formed by a single (general) criterion, as well as the classification of a mining rent, is presented and

© Разовський Юрій Вікторович (Razows'kyi Yurii Viktorovych), 2016; e-mail: renta11@yandex.ru;

© Сухіна Олена Миколаївна (Suhina Olena Mykolaivna), 2016; e-mail: olsuhina@ukr.net;

© Горенкова Катерина Юріївна (Gorenkova Kateryna Yuriivna), 2016; e-mail: katy_s@mail.ru.

substantiated by the authors for the first time in the economic theory. The same concerns the interrelation between the classification of an ecological capital and an ecological rent. The classifications will serve a basis of the differentiation of the payments oriented to a rent.

Keywords: mineral raw-material and ecological capitals, mining and ecological rents, single criterion, economized classification, payments oriented to a rent, tax differentiation.

Головна користь капіталу не в тому,
щоб зробити більше грошей, але в тому,
щоб робити гроші заради поліпшення життя.

Г. Форд

Включення до ринкового процесу природного капіталу як самопродукуючої частини світового господарства є основоположною відмінністю теорії інвайронментальної (“зеленої”) економіки від попередніх. Але світову податкову систему ще досі сформовано на базі застарілого світогляду, згідно з яким природний капітал вважався безплатним *. У зв’язку з реалізацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Мінприроди України розроблено законопроект «Про внесення змін до Закону України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»». Після розгляду в Кабінеті Міністрів України у доопрацьованому законопроекті станом на 5 серпня 2016 р. у розділі 3 “Стратегічні цілі та завдання” зазначено такі завдання: “впровадження екосистемного підходу в управлінську діяльність”; “впровадження вартісної оцінки екосистемних послуг”; “створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, у тому числі природних ресурсів з асиміляційним потенціалом” (останнє запропоновано О.М. Сухіною) (“Мета 2. Забезпечення сталого розвитку і використання природноресурсного потенціалу України”); “зміна підходу до формування ставок екологічного податку як стимулу впровадження підприємствами більш екологічно чистого виробництва”; “створення правових та інституціональних передумов для забезпечення впровадження в Україні моделі “зеленої” економіки” (Мета 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес соціально-економічного розвитку України). Ці пункти деталізовано у проекті Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2016–2020 роки, і в тому числі – “...розробка і подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту правового акта з визначення і класифікації типів екосистемних послуг, у т. ч. асиміляційних властивостей природи” (п. 2.4.1). У 2016 р. в Європейському агентстві з охорони навколишнього природного середовища (European Environment Agency – ЕЕА) розробляється нова версія 5.0 “Загальної міжнародної класифікації екосистемних послуг” ** (“The Common International Classification of Ecosystem Services” – CICES) [1]. У розділі IX “Рентна плата” Податкового кодексу України відсутня рентна плата за користування асиміляційними послугами екосистем.

* У Вікіпедії зазначено: “Концепція природного капіталу істотно вплинула на сучасну практику розрахунку макроекономічних показників. Світовий банк нині враховує при їх аналізі обсяги видобутку природних ресурсів і екологічну шкоду, викликану викидами вуглекислого газу”.

** На розвиток нової версії 5.0 “The Common International Classification of Ecosystem Services” (CICES) О.М. Сухіна підготувала англомовну аналітичну записку для Європейського екологічного агентства “Економізована класифікація асиміляційних послуг екосистем”, а також у березні 2016 р. внесла пропозиції для розвитку CICES у рамках анкетування.

Термін "природний капітал" уперше запропонував британський економіст німецького походження Е.Ф. Шумахер у книзі "Small Is Beautiful", яка вийшла англійською мовою у 1973 г. "Природний капітал" Е.Ф. Шумахера тісно ототожнюється з розумінням цього терміна такими зарубіжними вченими: Г.Е. Делі, Р. Костанца, П. Хоукен, Е. Ловінс, Х. Ловінс та інші. Як і в попередні десятиріччя, широко використовуються положення теорії капіталу, розроблені німецьким економістом К. Марксом. Дослідження Р. Костанца (США) * [2; 3; 4] і Г.Е. Делі (США) [2] забезпечили значний прогрес у формуванні теоретичної бази для широкого розуміння природного капіталу. Дж.А. Бартолом'ю, Г.Е. Делі, Р. Костанца, П. Хоукен сформувавши загальну класифікацію природного капіталу. У 1992 г. у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з навколишнього природного середовища і розвитку у праці Р. Костанца і Г.Е. Делі "Natural Capital and Sustainable Development" було викладено теорію природного капіталу як "запасів/активів (stock), які дають потік цінних товарів і послуг у майбутньому" [2]. Вони поділяють природний капітал на два види: відновлюваний і невідновлюваний. "Основою визначення природного капіталу у 1992 р. став екосистемний рівень" [5]. Пізніше ці та інші вчені (Р. Костанца, Р. д'Ардже, Р. де Грут, С. Фарбер, М. Грассо, Б. Хеннон, К. Лімбург, Ш. Наїм, Р.В. О'Нейлл, Дж. Паруело, Р.Г. Раскін, П. Саттон і М. ван ден Белт [3]) проводили економічну оцінку природного капіталу та послуг екосистем. С.М. Бобильов [6] і А.Ш. Ходжаєв (Росія) вважають, що для сталого розвитку на тривалу перспективу необхідними є класифікація природних ресурсів і динаміка їх відтворення. У розвиток мінерально-сировинного капіталу значний вклад зробив Ю.В. Разовський [7; 8; 9]. Він розробив, розширив і продовжує разом із своїми учнями вдосконалювати класифікацію природної ренти і природного (а також і неприродного, і людського) капіталу за критерієм джерела їх формування (накопичення). Питання економічної (вартісної) оцінки мінерально-сировинного капіталу і мінерально-сировинних ресурсів розкрито у працях В.В. Матюхи (Україна) [9; 10] і Ю.М. Макаркина (Росія) [7]. Розвиток теорії екологічного капіталу та його економічної оцінки є новим словом в економічній науці. Білоруські дослідники І.П. Дерев'яго, О.В. Неверов і Д.О. Неверов [11] розробили концепцію екологічного капіталу та його відтворення. Е.Б. Барб'є писав про облік екологічного капіталу. Але класифікацій екологічного капіталу розроблено не було.

Класифікації екосистем розробляли дуже багато зарубіжних і українських вчених і пропонували справляти плату за користування екосистемними послугами. Теорію екосистемних послуг і класифікації екосистем розробляли вчені у 1997 р.: Р. Костанца та його колектив (Р. д'Ардже, Р. де Грут, С. Фарбер, М. Грассо, Б. Хеннон, К. Лімбург, Ш. Наїм, Р.В. О'Нейлл, Дж. Паруело, Р.Г. Раскін, П. Саттон, М. ван ден Белт [3]) ідентифікували та оцінили 17 екосистемних послуг, які надає природний капітал. У своїх ранніх працях Р. Костанца визначав екосистемні послуги як умови і процеси, через які природні екосистеми і організми, що їх формують, підтримують і забезпечують людське життя, і ототожнював їх з екосистемними функціями, а пізніше – як вигоди для людства від екосистем. У 1997 р. Р. Костанца та інші визнали екосистемні послуги економічною категорією. У 2002 р. Р. де Грут, М. Уїлсон і Р.М.Дж. Боуманс виокремили 4 класифікаційні групи екосистем у контексті людських цінностей. У 2005 р. спеціалісти ЮНЕП (UNEP) (Програма ООН

* О.М. Сухіна спілкувалася з американськими вченими Р. Костанца і Дж. Фарлеєм на конференції у Львові у 2007 р.

(Millennium Ecosystem Assessment – МА, МЕА) “Оцінка екосистемних послуг на порозі тисячоліття”) * сформувавши 4 класифікаційні групи екосистем як вигід, які люди отримують від них: послуги забезпечення; послуги регулювання; культурні послуги, що впливають безпосередньо на людей; послуги підтримки, необхідні для генерування і підтримки інших функцій. У 2008 р. К.Дж. Уоллес ідентифікує 4 класифікаційні групи екосистем (як вигід), а Р. Костанца [4] виокремлює 4 класифікаційні ознаки екосистем як вигід від їх функцій. Подальші дослідження у цій сфері (таких вчених, як Дж. Бойд і С. Банжаф (2007), Б. Фішер, Р.К. Тернер і П. Морлінг (2009), Р.Х. Хайнс-Янг і М.Б. Почин (2009, 2012)) [1], а також вчені, які робили звіти ТЕЕВ (2010), обґрунтували нетотожність вигід і послуг, а потім і неможливість застосування МА-трактування для коректної вартісної оцінки екосистемних послуг. У подальших публікаціях ТЕЕВ і Загальної міжнародної класифікації екосистемних послуг (The Common International Classification of Ecosystem Services – CICES (2012)) ці послуги трактуються як вклад екосистем у добробут людини. У 2010 р. Європейська комісія (ТЕЕВ) (П. Кумар та інші) виокремила 4 класифікаційні групи і 22 підгрупи екосистем як їх вклад у добробут людей. У 2010 р. ЮНЕП розробила фінансову ініціативу у сфері екосистемних послуг і біорізноманіття. Це була прикладна розробка з включення екосистемних послуг до фінансового сектору, тобто в економічну практику. У 2012 р. ЕЕА розроблено версію 4.1 Загальної міжнародної класифікації екосистемних послуг CICES (Р.Х. Хайнс-Янг і М.Б. Почин [1] визначають їх як вклад у добробут людини). CICES включає три класифікаційних розділи (забезпечення (provisioning); регулювання і обслуговування (regulation & maintenance); культурні послуги (cultural)), 8 підрозділів, 20 груп і 48 класів. CICES було розроблено для потреб економічного оцінювання екосистемних послуг. Пізніше до Р.Х. Хайнс-Янга і М.Б. Почина приєднався і Дж.-Е. Петерсен, і в 2016 р. на сайті CICES йде обговорення нової версії CICES – version 4.3 (2013). О.М. Сухіна взяла участь в обговоренні CICES (version 4.3 (2013)) і внесла пропозиції з удосконалення CICES до Європейського агентства з охорони навколишнього природного середовища. З 2007 р. вчені вважають неприйнятним називати послуги екосистем “вигодами”, як пропонувалося Millennium Ecosystem Assessment у 2005 р., оскільки вартісна оцінка екосистемних послуг буде неточною.

Природний капітал та екосистемні послуги вивчають зарубіжні вчені Е.Д.Джеррі, С. Полацкі, Дж. Любченко, Г. Дейлі, П.М. Карєйва [12], К. Кратена (вдосконалює вже класичну еколого-економічну балансову модель Леонтьєва – Форда (input – output model)) та інші. Методичні рекомендації щодо оцінки і впровадження системи платежів за екосистемні послуги розробляють російські вчені С.М. Бобильов [6], Р.О. Перелет [6; 13], С.В. Соловійова [6], М.С. Ларькова та інші. У своїх працях українські вчені О.Є. Рубель, Є.В. Мішенін і Н.В. Дегтярь [14] та інші порушують питання про впровадження плати за екосистемні послуги, і в тому числі в Україні. І.М. Сотник і Т.В. Могиленець розробили концептуальні підходи до формування ринків екосистемних послуг. Л.Д. Загвойська визначала економічну вартість послуг лісових екосистем. Природний капітал регіонів України оцінювали Б.В. Буркинський і В.Ф. Горячук [15]. Тим часом для диференціації податків у сфері надкористування і охорони навколишнього природного середовища потрібні більш детальні класифікації мінерально-сировинного і екологічного капіталу.

* Ecosystem and human well-being: synthesis : A report of the Millennium Ecosystem Assessment. – Washington : Island Press, 2005. – 141 p.

Технологічний прогрес (у тому числі Четверта промислова революція) сприятиме повсюдному впровадженню циркулярної економіки. З метою підвищення ефективності використання ресурсів в ЄС 3,5 року здійснювались інтенсивні дослідження в рамках наукових природоохоронних проектів DYNAMIX (у тому числі введення "податкового тріо циркулярної економіки" (circular economy tax trio) – одного з 8 інструментів економічної політики mix) і POLFREE, які фінансувалися програмою Європейської комісії FP7 (Framework Program) і фінішували наприкінці березня 2016 р. Циркулярна інновація "кругове податкове тріо" включає: 1) податок на видобування первинних ресурсів (непорушених, які не були у використанні: мармур, крейда, доломіт, сланець, вапняк і гіпс, пісок і гравій, а також металічні корисні копалини); 2) податок на зберігання та захоронення відходів; 3) податок на спалювання відходів.

Мета статті полягає у розробці науково-методологічних підходів до формування рентоорієнтованих податків на основі класифікацій мінерально-сировинного та екологічного капіталу, а також до підвищення ефективності використання мінерально-сировинного та екологічного капіталу шляхом розробки його класифікацій на основі критерію джерела формування (накопичення) капіталу як бази для диференціації податків.

Автори даного наукового дослідження розробляють теорії та класифікації невідновлюваного (на прикладі мінерально-сировинного) і відновлюваного (на прикладі екологічного) капіталів. Для розвитку раціонального надрокористування та охорони навколишнього природного середовища, а також для визначення розміру податкових ставок та їх диференціації необхідно оцінювати мінерально-сировинний і екологічний капітал, але спочатку треба здійснити його економізовані класифікації.

У зв'язку з підписанням нового договору про зміну клімату – Паризької угоди – на 21-й Конференції сторін рамкової конвенції ООН у Парижі 12 грудня 2015 р. (першої в історії глобальної кліматичної угоди, яка з 2020 р. повинна прийти на зміну Кіотському протоколу) глава відділу із зміни клімату Національного екологічного центру України І. Ставчук запропонувала: "Рішення Конференції ООН означають, що Уряд України повинен будувати свою енергетичну стратегію на підставі необхідності повної відмови від викопного палива і переходу на 100% відновлюваної енергетики до 2050 року". Але розвиток суспільства дедалі більше потребує як ресурсів земних надр, так і чистого навколишнього природного середовища. Наслідками роботи гірничопромислових підприємств є забруднення навколишнього природного середовища і навіть масштабні катастрофи. Вчені вже встановили зв'язок між видобуванням корисних копалин і землетрусами на підставі аналізу сейсмічної активності у місцях їх видобування, де під землю закачувалися відпрацьовані води – у Техасі, Колорадо, Оклахомі (США). Вчений американського Центру досліджень землетрусів В.Л. Елсворт стверджує, що локальні землетруси можуть зумовлюватися закачуванням під землю вод, відпрацьованих при видобуванні нафти, і що такий землетрус був в Оклахомі (США) 6 листопада 2011 р. магнітудою 5,2 бала. У промислово активному, але сейсмологічно безпечному Кривому Розі, де землетрус можливий раз на 5 тис. років, 24 червня 2013 р. стався землетрус мігнітудою від 4 до 5 балів за шкалою Ріхтера, і не виключено, що через тривале видобування залізних руд підземним способом. За останні 6 років у місті було три підземних поштовхи. Крім того, вчені встановили, що пошук і освоєння

нових родовищ охопили практично всю приповерхневу частину земної кори, включаючи прибережний шельф і дно Світового океану.

Залишається нерозв'язаною проблема неефективного використання мінерально-сировинного капіталу, в тому числі в умовах децентралізації владних повноважень. Нераціональне використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища О.М. Сухіна спостерігала на багатьох гірничодобувних підприємствах Донецького, Львівсько-Волинського, Криворізького та інших гірничодобувних регіонів України, і зокрема – у залізодобувній шахті “Ювілейна” (ПАТ “ЄВРАЗ Суха Балка”), куди О.М. Сухіна спускалася на глибину 1340 м.

Для кардинальної зміни ситуації у сфері надрокористування (створення конкурентних податкових умов для підприємств видобувної промисловості та розробки кар'єрів, нівелювання економічно не вигідних умов для надрокористувачів) і в рамках проведення податкової реформи в Україні доцільно встановити економічно обґрунтовані розміри рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин залежно від прибутку. І тоді рентна плата відповідатиме суті ренти – на відміну від чинної, яка взагалі не є рентною платою. Фінансовий капітал і рента, мінерально-сировинний капітал і гірнича рента взаємозв'язані. Чим більшою є вартість капіталу, тим більшими є прибуток і надприбуток (рента). І навпаки, високий прибуток і надприбуток, капіталізуючись, збільшують вартість капіталу. Отже, у них спільне джерело формування і зростання: природні, економічні, технологічні, політичні та інші умови. Це дозволяє виявити спільне джерело їх класифікації.

На думку авторів, згідно із визначенням “капіталу” у класичній економіці, а також у К. Маркса, **мінерально-сировинний капітал** – це попередньо оцінена рентабельна частина запасів усіх виявлених геологорозвідкою видів мінерально-сировинних ресурсів, які при залученні у національний господарський оборот трансформуються у різні форми капіталу (гроші, цінні папери, золоті злитки та ін.), які приносять нову вартість – прибуток, абсолютну і диференціальну гірничу ренту (надприбуток, одержуваний надрокористувачем, який проводить видобування корисних копалин у найкращих гірничо-геологічних умовах). Мінерально-сировинні ресурси є рентоутворюючими. Рентні платежі повинні враховувати ціну і витрати. Наприклад, при видобуванні залізної руди з різних горизонтів витрати різні, що позначається на собівартості. Щоб надрокористувачі брали ліцензії на видобування корисних копалин і в гірших гірничо-геологічних умовах, треба диференціювати рентні платежі для вирівнювання рентабельності видобувних підприємств. На сьогодні вони стягуються тільки для наповнення бюджету. Одним з інструментів диференціації рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин слугує класифікація мінерально-сировинного капіталу.

З точки зору авторів, **гірнича рента** – це додатковий дохід надрокористувача, це та частина надприбутку (різниця між прибутком підприємства і нормальним прибутком (середнім прибутком господарюючих суб'єктів у певній галузі), приведена до одиниці реалізованої продукції), яка повинна відійти державі (держави виступає в ролі рантьє), оскільки, згідно із ст. 13 Конституції України, “надра є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування”. Для авторів рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин і гірнича рента – це тотожні поняття. Рентну плату за ко-

ристування надрами для видобування корисних копалин передбачено ст. 252 Податкового кодексу України; вона стягується і зараховується до держбюджету і місцевих бюджетів. В умовах децентралізації владних повноважень це відбувається таким чином: згідно з Бюджетним кодексом України, у 2016 р. 75% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення зараховується до держбюджету України (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату, яка зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсягу); 25% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату) зараховується до міських бюджетів Києва і Севастополя; рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцезнаходженням відповідних природних ресурсів.

Сьогодні в Україні гірничя рента стягується у вигляді адвалорних ставок (процентної ставки від вартості товарної продукції гірничого підприємства – роялті) рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин. При цьому рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин, по суті, рентою не є (оскільки вилучається не з прибутку) і не враховує гірничо-геологічних умов.

Власником надр виступає народ, він же і є справжнім рантьє, але нині розпорядником є держава. Тому необхідно запроваджувати інститут громадянської власності на природні ресурси, щоб народ відчув, що він власник, і щоб кожний громадянин одержував дивіденди, як це успішно практикується в економічно розвинутих країнах [9]. Для диференціації рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин автори вперше у світовій практиці та в економічній теорії пропонують класифікувати мінерально-сировинний капітал і гірничу ренту за єдиним (загальним) критерієм.

Класифікацію мінерально-сировинного капіталу за критерієм джерела його формування (накопичення) подано в таблиці 1. Мінерально-сировинні ресурси не мають здатності до самовідновлення, а також асиміляційних властивостей. Корисні копалини відтворюються економічно. В Україні це відбувається шляхом проведення геологічних робіт, які в основному фінансуються за рахунок коштів держбюджету (економічний механізм діє на платно-дозвільній основі). Крім того, при видобуванні корисних копалин з обороту вилучаються відновлювані природні ресурси (ліси, родючі землі, луки), забруднюється природа, підтоплюються ґрунти, що в цілому знижує реальну вартісну оцінку запасів і ресурсів родовищ корисних копалин, а також спричиняє зменшення інших складових національного капіталу.

В останні роки змінюються уявлення вчених-геологів і гірників про невідтворюваність деяких видів корисних копалин, насамперед – енергоносіїв. Походження нафти й газу, вугілля, як і алмазів, пов'язують з роботою ядра Землі з її обертання навколо власної осі [7]. Гаряче ядро Землі як своєрідний термоядерний двигун (мотор-коесо) викидає (подібно до вихлопної труби двигуна) до напіврідкої мантії вуглець (сажу) – побічний продукт термоядерного синтезу. Синтезуючись з водою, у вигляді вуглеводнів розгалужені та нерозгалужені структури вуглеводневистих сполук під високим тиском прямують до кори Землі гігантськи-

Таблиця 1

Класифікація мінерально-сировинного капіталу за критерієм джерела його формування (накопичення) і критерії диференціації рентних платежів за користування надрами*

(мінерально-сировинний капітал належить до типу "природний" і класу "гірничий")

Вид капіталу	Підвиди капіталу	Різновиди капіталу	Мінерально-сировинний капітал залежно від виду корисної копалини	Основні критерії диференціації платежів за користування надрами для видобування корисних копалин (впорядковано за ієрархією)**
Мінерально-сировинний капітал	Капітал горючих (паливних) корисних копалин	Нафтогазовий капітал	Газовий капітал (природний газ; газ нафтових і газових родовищ)	– якість, технологічні властивості корисних копалин; – гірничо-геологічні, гідрогеологічні та інші умови залягання корисних копалин (так, для природного газу: глибина залягання на суші (наприклад, до глибини 5000 м і більшої); глибина видобування під водою); – спосіб видобування; – економічні умови (кон'юнктура ринку (світова ціна на природний газ) ***, витрати на розвідку та видобування корисних копалин; вартість здійснення природоохоронних заходів; розмір шкоди для навколишнього природного середовища і здоров'я населення від видобування корисних копалин)
			Метановий капітал (природний газ вугільних шахт (метан))	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
			Нафтовий капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)

Продовження таблиці

		Газоконденсатний капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
		Бітумний нафтовий капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
	Капітал інших енергетичних копалин	Вугільний капітал (кам'яновугільний і буровугільний, а також буровугільний бітумовмісний)	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
		Сланцевий капітал (горючі сланці, сланцевий газ і сланцева нафта)	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
		Торфовий капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
Рудний капітал (металічні металічні корисні копалини)	Рудний капітал чорних металів	Залізорудний капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу, в тому числі вмісту корисного компонента (металу) в руді та ін.)
		Марганцьорудний капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
		Хромоворудний капітал	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)

Продовження таблиці

		Рудний капітал кольорових і легувальних металів	Алюмінійорудний, міднорудний, нікельворудний, свинцеворудний, цинковорудний, титановорудний, вольфрамворудний, кобальтоворудний, молібденоворудний, оловорудний, ртутнорудний, магнійворудний та ін. капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
		Рудний капітал рідкісних і рідкісноземельних металів	Берилійворудний, ванадійворудний, літійворудний, стронційворудний, танталоворудний, ніобійворудний, цирконійворудний, ітріюворудний, лантановорудний, скандійворудний та ін. капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
		Рудний капітал благородних металів	Золоторудний, платиноворудний капітал (і капітал металів платинової групи (платиноїдоворудний) – паладійовий, іридійовий, родійовий, осмійовий, рутенійовий), срібнорудний капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
		Рудний капітал розсіяних металів	Германійворудний, гафнійворудний, кадмійворудний капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
		Рудний капітал радіоактивних металів	Урановорудний та ін. капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
	Нерудний капітал	Гірничохімічний капітал	Апатитоворудний, баритоворудний, бішофітовий, борний, бромний, глауконітовий, давсонітовий, сапонітовий, сапропелевий, сірчаний ***, фосфоритоворудний, фторний капітал, капітал мінеральних солей, карбонатної сировини та ін. капітал	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –
		Гірничотехнічний капітал	Алмазний, вермікулітовий, бентонітовоглиняний, графітоворудний, каоліновий, озокеритовий, пірофілітовосланцьовий, тальковосланцьовий, цеолітовий капітал, капітал сировини – абразивної, п'єзооптичної, полевошпатової, петрургійної	(з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)	– “ –

	Нерудний капітал для металургії	Флюсовий, магнезитовий, ставролітовий капітал, капітал глини для вогнетривів, доломіту для металургії, кварциту і кварцу для вогнетривів, формувально-го піску, плавикового шпату, високоглиноземної сировини	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
	Нерудний капітал для будівництва	Гісовий, ангіритовий, тугоплавкоглиняний, будівельнокам'яний (гранітоїдний, гранітовий, сієнітовий, габро, лабрадоритовий, гнейсовий, кварцитовий, вапняковий, доломітовий та ін.), облицювальнованітний (гранітовий, лабрадоритовий, габро, мармуровий, кварцитовий, травертиновий та ін.), пілянокам'яний (вапняковий, туфовий, мергелевий та ін.), будівельнокрейдяний, будівельнопіщаний, менлітосланцевий, піщаногравійовий капітал, капітал сировини – карбонатної, керамзитової, кремнійової (кристалітопалової), перлітової, скляної, цегляно-черепичної, цементної та ін.	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
	Капітал коштовних і колекційних каменів *****	Алмазний, смарагдовий, рубіновий, сапфіровий (синій сапфір), олександритовий капітал – капітал коштовних каменів. Перлинний (природний), бурштиновий (унікальний бурштинові утворення) – капітал коштовних каменів органічного утворення. Кришталевий (гірський криштал), аметистовий, халцедоновий, агатовий, оніксовий, яшмовий, опаловий, нефритовий, родонітовий, лазуритовий, малахітовий, бірюзовий капітал – капітал виробного каменю	– “ – (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)

Закінчення таблиці

	Водний капітал	Капітал підземних вод	Капітал питних і технічних підземних вод	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
			Гідромінеральний капітал (капітал мінеральних підземних вод)	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
			Капітал підземних теплоенергетичних вод	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
			Капітал підземних промислових вод	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
		Капітал поверхневих вод	Капітал лікувальної ропи	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)
	Капітал лікувальних грязей	Грязьовий капітал	Капітал лікувальних грязей (пелюдів)	— “ — (з урахуванням особливостей даного виду мінерально-сировинного капіталу)

* Дана класифікація є складовою класифікації природного капіталу, раніше розробленої Ю.В. Разовським і розширеної його учнями [7].

Розроблено О.М. Сухіною під керівництвом Ю.В. Разовського і В.В. Матюхи для корисних копалин усього світу (які є рентгуюючим природним ресурсом) на підставі дослідження нормативно-правових документів (Міжнародної рамкової класифікації ООН для викопних енергетичних і мінеральних ресурсів 2009 (РК ООН-2009), розробленої Експертною групою ЄЕК ООН, постанови Кабінету Міністрів України від 05.05.1997 р. № 432 “Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр” та ін., оскільки у надрах України знайдено більш як 20 тис. родовищ і проявів 117 видів мінеральної сировини (в тому числі 99 видів освоюються промисловістю); даних ДНВП “Державний інформаційний геологічний фонд України” (ДНВП “Геонформ України”); принципів Міжнародної системи стандартів звітності щодо запасів твердих корисних копалин CRIRSCO; наукової літератури і власних авторських умовиводів.

** Такі критерії (або деякі з них) доцільно враховувати при економічній оцінці запасів і ресурсів корисних копалин, при визначенні ставки дисконту, при економічній оцінці величини ризиків при розробці родовищ корисних копалин.

*** При цьому доцільно враховувати методику як інструмент визначення розміру рентних платежів. Найбільш прийнятною стане та методика, яка враховуватиме прибуток, а не ціну, як це тепер закладено в Податковому кодексі України (так вважають прогресивні вчені-економісти у сфері надкористування Ю.В. Разовський і В.В. Матюха). Як

база для оподаткування повинен виступати прибуток гірничодобувного підприємства, який враховує кон'юнктуру ринку і витрати, а також гірничо-геологічні умови (у кого вони кращі, у того прибуток буде більшим, і навпаки).

**** "На даний час через складні економічні умови і екологічні обставини, що склалися в останні роки в сільськогосподарській галузі, постановою Кабінету Міністрів України видобування сірки на рудниках відкритих гірничих робіт і підземної виплавки припинено" (Мінеральні ресурси України. — К. : Державне науково-виробниче підприємство "Державний інформаційний геологічний фонд України", 2012. — С. 117).

***** У Росії прийнято розрізняти камені, використовувані для ювелірних прикрас і для виробництва каменерізних виробів, на три групи: ювелірні (коштовні) камені; виробні камені, призначені для виробництва каменерізних виробів (скринок, попілень тощо), і проміжну групу ювелірно-виробних каменів. Загальноприйнятої класифікації, яка б чітко розрізняла коштовні та напівкоштовні камені, немає. В Україні видобування коштовних каменів регулюється Законом України "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінних каміння та контроль за операціями з ними". Класифікації у Росії та в Україні не є ідентичними.

ми вихлопними трубами крізь напіврідку мантію. У верхній частині земної кори в різних умовах спостерігаються аномальні скупчення твердих, рідких і газоподібних корисних копалин — виникають родовища вугілля, нафти й газу. У кімберлітових трубках формуються алмазні розсипи. У ряді випадків земна кора здійснюється у формі землетрусів, а якщо вона не витримує тиску розпеченої магми, то вивергається у формі вулканів.

Загальноприйнято, що запаси вуглеводнів — це продукти органічного розпаду рослин і тварин. Можливо, що почасти це так. Але без підживлення з надр Землі вони б давно вже закінчилися при сучасних великих обсягах видобування. Власникам родовищ є вигідним міф про їх вичерпність і невідтворюваність, чим вони обгрунтовують високі ціни на енергоносії. У добровільному полоні застарілих догм перебувають і деякі геологи. Їм потрібне обгрунтування для істотних витрат на пошуки і розвідку нових родовищ в Арктиці та інших важкодоступних районах. Проте помічено, що відпрацьовані родовища знову поповнюються новою нафтою. Через декілька десятиріч після консервації свердловини у Татарстані та Чечні знову наповнилися нафтою, що свідчить про поповнюваність запасів і природну відтворюваність нафти й газу в натуральній формі.

"Промислова нафтогазоносність платформеного фундаменту є однією з активно обговорюваних проблем у сучасній геології нафти й газу. Активізації дискусії сприяло відкриття у 1988 р. унікального нафтового покладу у гранітах мезозойського фундаменту шельфу Південного В'єтнаму на родовищі Білий Тигр. Проте ця проблема виникла раніше. Вона бере свій початок з часу одержання промислового припливу нафти й газу з тріщинуватих гранітів на родовищі Пенхендл-Х'югтон (США) у грудні 1918 р. У 1925 р. на гігантському нафтовому родовищі Ла-Пас (Венесуела) у розушільнених метаморфічних породах і гранітах виявлено ще один поклад нафти у фундаменті" (Інтернет-ресурс). "У даний час відомі понад 450 родовищ з промисловими скупченнями нафти, газу й конденсату у фундаменті 54 нафтогазоносних басейнів світу" (Інтернет-ресурс). "У даний час родовища нафти й газу у магматичних породах фундаменту відкрито практично в усіх нафтогазоносних провінціях світу (Алжир, Венесуела, В'єтнам, Єгипет, Іран, Ірак, Казахстан, Мексика, Саудівська Аравія, Північний Кавказ, Росія і т. д.) і складають значну частину світових запасів" (Інтернет-ресурс). "Вражаюче перевищення видобутку нафти над розрахунковими запасами також відзначено на ряді великих родовищ Західного Сибіру (Усть-Баликське, Октябрьське). Інша загадка — "друге дихання" родовищ. Великі запаси

нафти у Терсько-Сунженському районі (Чеченська Республіка). “Друге життя” дістало й Ромашкінське нафтове родовище у Татарстані. Спостерігається дивне явище – із свердловин знову почали надходити легкі фракції” (Інтернет-ресурс).

“На Земній кулі відомі промислові родовища нафти, генетично пов’язані з породами КФ (кристалічного фундаменту. – *пояснення авторів*) платформ. Такого типу родовища відкриті та експлуатуються у США, Канаді, Лівії, Єгипті, Венесуелі та інших країнах. У межах Східноєвропейської платформи відкрито 16 нафтових і газових родовищ на північному борті Дніпровсько-Донецької западини у КВ (корі вивітрювання. – *пояснення авторів*) фундаменту і кам’яновугільних відкладах палеозою на глибині 3–3,5 км. Найбільш доказовим прикладом перспективності власне КФ є родовище Білий Тигр на шельфі Південного В’єтнаму” (за даними Великої енциклопедії нафти й газу).

У перспективі Кольська надглибока свердловина відкриє нові знання про будову земної кори і запаси в ній корисних копалин на великих глибинах: 20, 50, 100 км. Це дозволить точніше визначити види й різновиди надглибокої гірничої ренти і поповнити класифікацію глибинного капіталу надр.

Але, на жаль, в Україні може відбутися протилежний процес: “Міністерство фінансів України допускає подальше зниження рентних ставок і встановлення єдиної ставки на видобування вуглеводнів незалежно від глибини знаходження покладів” (Інтернет-ресурс). Це означає, що в Україні рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин (ст. 252 Податкового кодексу України) перетворилася на фіскальний інструмент, який слугує тільки для наповнення бюджету (при цьому гірничо-геологічні умови не враховуються). Гірничодобувні підприємства розвинутих країн віддають на користь держави до 85% свого прибутку. Частина гірничої ренти у вигляді дивідендів надходить на особистий рахунок кожному громадянину як власникові надр (понад 1000 дол. щороку).

Щоб Україна розвивалася за “норвезьким” шляхом, необхідно прийняти податкове законодавство, яке б виключало залежність бюджету від кон’юнктури ринку (цін на мінеральну сировину), тобто ввести рентне оподаткування доходів. При цьому треба враховувати гірничо-геологічні та інші умови видобування – для диференціації гірничої ренти. Класифікація мінерально-сировинного капіталу сприятиме диференціації рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин. Крім того, досвід США говорить про важливість встановлення спеціального податкового режиму для малодобітних, низькорентабельних і виснажених родовищ корисних копалин.

“У 2007 р. міжнародна команда, яка працювала у рамках “наукового ательє” у м. Хередія (Коста-Ріка), розробила Декларацію про принципи формування систем платежів за екосистемні послуги, що дістала з цієї причини назву Хередіанської Декларації. В Декларації підкреслюється, що ці блага часто “вловлюються” ринками товарів і послуг, і тому для їх збереження та ефективного використання не можна сподіватися на ринкові механізми регулювання” [16].

“Для розміру платежів важливою є відповідь на запитання, чи мають екосистеми локальне (менше) або регіональне і національне (більше) значення. Наприклад, для Центральної Америки середній платіж становить 56 дол./га, а в Південній Америці – 154 дол./га” [17].

“Поняття “екосистемний капітал” уперше визначено у працях експертів Європейського агентства з охорони навколишнього природного середовища, в яких вони пояснюють, що екосистему можна визначити як капітал, який може надава-

ти екосистемні послуги людям” [14]. В Екологічному департаменті Світового банку екосистеми вже розглядають як капітал. Включення екологічного капіталу до механізмів функціонування економіки, а також формування ринку екосистемних послуг є дуже актуальними на даний час, і особливо — в умовах децентралізації владних повноважень в Україні, оскільки майже кожна об’єднана територіальна громада матиме природні ресурси з асиміляційними властивостями і може одержувати додатковий дохід. На жаль, нині, навіть після бюджетної децентралізації, місцевий орган влади одержує щороку лише трохи більше від 100 грн. надходжень від екологічного податку з одного невеликого підприємства. Для місцевої громади це мізерні кошти. Наприклад, дочірнє підприємство “Агробуд” здійснює в одному з сіл Бориспільського району видобування піску — корисної копалини місцевого значення — і платить за один квартал 121,07 грн. (2015 і 2016 рр.) екологічного податку за викиди в атмосферне повітря речовин у вигляді суспензованих твердих частинок.

Згідно з класичним визначенням капіталу як “вартості”, асиміляційні послуги екосистем мають бути оцінені. Основою для оцінки екологічного капіталу є грошова оцінка безплатних раніше благ і послуг, які надаються екосистемами. На думку О.М. Сухіної, **екологічний капітал** — це сукупність оцінених природних ресурсів, які: 1) надають споживачам (народонаселенню і підприємствам, які викидають у навколишнє природне середовище забруднюючі речовини і при цьому заощаджують власні кошти) асиміляційні послуги з нейтралізації шкідливих речовин; 2) здатні підтримувати в екосистемах екологічну рівновагу між діяльністю людини і природою за допомогою своїх асиміляційних можливостей; 3) створюють додатковий еколого-економічний ефект; 4) при залученні до національного господарського обороту трансформуються у різні форми капіталу, що приносять нову вартість (прибуток, абсолютну і диференціальну екологічну ренту).

Якщо екологічна рівновага порушується, то природні ресурси з асиміляційними властивостями не здатні виконувати функцію з її підтримання. Екологічний капітал має потенціальну здатність створювати асиміляційні послуги екосистем. Уже тепер необхідною є економічна (вартісна) оцінка таких екосистемних послуг. Вартісного вираження величина екологічного капіталу набирає тоді, коли екосистеми починають виконувати асиміляційні функції (наприклад, ґрунт з мікроорганізмами, що переробляють деякі тверді побутові відходи, та ін.). Вартість таких екосистемних послуг може бути розрахована за допомогою витратного методу і з урахуванням того, що технології можуть удосконалюватися (наприклад, за витратами сміттєпереробних підприємств) [18]. Але не можна використовувати тільки витратний спосіб. Різниця між природними ресурсами з асиміляційними властивостями (екосистемами) (в тому числі їх “роботою” з нейтралізації забруднюючих речовин та ін.) і екологічним капіталом екосистем полягає в тому, що екологічний капітал може бути використаний у процесі виробництва і мати вартість. За використання екологічного капіталу можна стягувати **екологічну ренту** (розраховану за формулою, розробленою О.М. Сухіною):

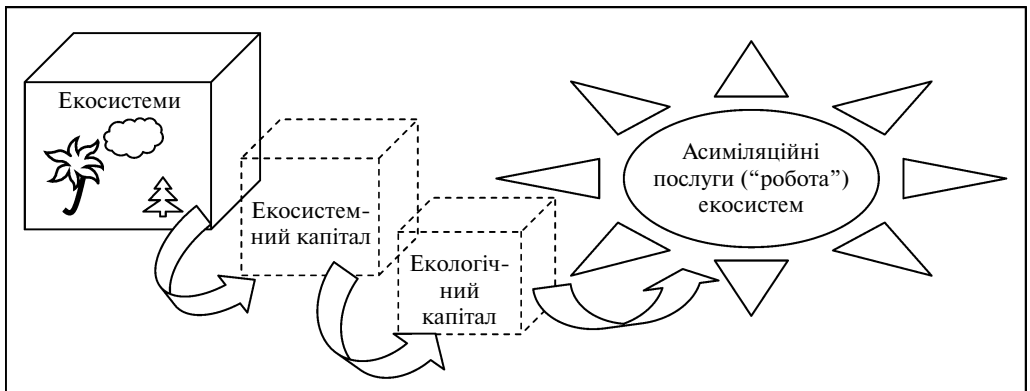
$$P_e = P_g - SP_b,$$

де P_e — екологічна рента (грн.); P_g — прибуток господарюючого суб’єкта, який безплатно використовує асиміляційний потенціал природи (грн.); SP_b — середній прибуток господарюючих суб’єктів (по певній галузі), які максимально відновлюють асиміляційні функції екосистем (грн.).

Відомий теоретик Г.Е. Делі (США) [2] зазначав, що природний капітал може “виробляти” також “екологічні послуги”. На розвиток даної теорії О.М. Сухіна

уточнює, що екологічні послуги (тобто асиміляційні послуги екосистем) формує екологічний капітал. У результаті міжнародного дослідження економічної цінності екосистемних послуг водно-болотних угідь було встановлено вигоди від очищення стічних вод на рівні 654 дол./га на рік (за даними UNEP (ТЕЕВ, 2009) і від регулювання клімату – близько 140 дол./га на рік [6, с. 23]. Було з'ясовано, що вартість послуг, на які немає ринку (пом'якшення екстремальних природних явищ, очищення скидів), є набагато більшою, ніж тих, які мають реальну ціну (екопослуги з виробництва продуктів харчування, сировинних матеріалів).

Це дуже актуально в умовах децентралізації владних повноважень, оскільки треба буде оцінювати, капіталізувати і монетизувати асиміляційні послуги локальних екосистем. Вченими розраховано, що вартість лісу як екосистеми є у 3 рази вищою, ніж вартість лісу як дров. Встановлено взаємозв'язок асиміляційних послуг екосистем з іншими їх елементами, а також екологічного капіталу та асиміляційних послуг екосистем (рис.).

Взаємозв'язок екологічного капіталу та асиміляційних послуг екосистем

Розроблено О.М. Сухіною.

Діючі в Україні ставки екологічного податку за викид SO_2 і CO_2 є мізерними – у тисячі та мільйони разів меншими, ніж якби довелось платити за повітря тільки 0,1–1 коп./ м^3 (за розрахунками О.М. Сухіної [18]). На сьогодні одним із завдань еколого-економічної (і в тому числі податкової) політики в Україні повинне стати правильне (на рентній підставі) нарахування екологічного податку, який можна назвати “екологічним рентним платежем” (нововведення О.М. Сухіної [18; 19; 20; 21]). Діючий в Україні податковий механізм у сфері охорони навколишнього природного середовища не відповідає суті оподаткування, з огляду на що доцільно визначити інші об’єкт і базу оподаткування – вартість “роботи” асиміляційного потенціалу (тобто вартість використаних асиміляційних функцій екосистем), яку необхідно включати до економічного обороту. Це пов’язано з тим, що деградація природи триватиме, і доцільно збільшувати ставки екологічного рентного платежу. Все ж оподаткування у сфері охорони навколишнього природного середовища треба розглядати у системі загального оподаткування, щоб воно не було обтяжливим для господарюючих суб’єктів. Для диференціації рентних платежів за користування асиміляційними послугами екосистем автори вперше у світовій практиці та в економічній теорії пропонують класифікувати екологічний капітал і екологічну ренту за єдиним (загальним) критерієм. Економізовану класифікацію екологічного капіталу подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Економізована класифікація екологічного капіталу для планети Земля за критерієм джерела його формування (накопичення) (з включенням коефіцієнтів асиміляції екосистем для встановлення розміру рентних платежів за користування асиміляційними послугами екосистем (їх монетизації), і в тому числі визначення ставок екологічного рентного платежу, а також диференціації екологічної ренти) *

Тип екологічного капіталу	Класи екологічного капіталу	Види екологічного капіталу (включаючи коефіцієнт асиміляції екосистем)	Різновиди екологічного капіталу (включаючи коефіцієнт асиміляції екосистем)	Асиміляційні послуги екосистем
Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги атмосферного повітря як складової глобальної екосистеми	Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги атмосферного повітря як складової глобальної екосистеми	Екологічний капітал атмосферного повітря (0,35) Екологічний капітал кисню	Різновиди екологічного капіталу (включаючи коефіцієнт асиміляції екосистем)	Розбавлення шкідливих речовин в атмосферному повітрі Асиміляція забруднень і відходів. Розбавлення шкідливих речовин в атмосферному повітрі за допомогою кисню
Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги водних екосистем	Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги водних екосистем	Екологічний капітал інших компонентів повітря Екологічний капітал морів і океанів (0,85)	Екологічний капітал	Розбавлення шкідливих речовин в атмосферному повітрі за допомогою інших компонентів повітря Асиміляція забруднень і відходів. Біоочищення морськими водоростями. Фільтрація, вловлювання, зберігання, накопичення шкідливих речовин водоростями і тваринами. Розбавлення шкідливих речовин морськими екосистемами. Поглинання і утримування CO ₂ морськими екосистемами
Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги водних екосистем	Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги водних екосистем	Екологічний капітал прісних вод	Екологічний капітал прісних вод	Асиміляція забруднень і відходів. Біоочищення водоростями. Фільтрація, вловлювання, зберігання, накопичення шкідливих речовин водоростями і тваринами. Розбавлення шкідливих речовин прісноводними екосистемами. Поглинання і утримування CO ₂ річковими екосистемами (регулювання клімату через зв'язування парникових газів)

Продовження таблиці

			Екологічний капітал озер (0,70)	— “ — (а також утримування CO ₂ річковими екосистемами)
			Екологічний капітал боліт (водно-болотних угідь) (0,80)	— “ — (а також утримування CO ₂ болотними екосистемами, акумулявання і очищення води)
		Екологічний капітал антропогенно-природних (штучних) водних екосистем з асиміляційними властивостями (0,50)	Екологічний капітал штучних водойм (каналів, водосховищ)	Асиміляція забруднень і відходів. Біоочищення водоростями. Фільтрація, вловлювання, зберігання, накопичення шкідливих речовин водоростями і тваринами. Поглинання і утримування CO ₂ екосистемами штучних водойм
	Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги ґрунтових екосистем (у тому числі ризосфери)	Екологічний капітал земельних (ґрунтових) ресурсів (0,80)		Біоремедіація мікроорганізмами шкідливих речовин. Фільтрація, вловлювання, зберігання, накопичення шкідливих речовин мікроорганізмами. Детенсикація відходів, адсорбція і зв'язування важких металів та органічних сполук у біоті. Зв'язування вуглецю у ґрунті
		Екологічний капітал ризосфери (0,80)		— “ —
	Екологічний капітал, який надає асиміляційні послуги рослинних екосистем і тваринного світу	Екологічний капітал лісових рослин і тварин (0,8 – 0,99)	Екологічний капітал лісів (тропічних (0,99), змішаних, хвойних (0,8), мангрових (0,9))	Асиміляція забруднень і відходів. Біоочищення рослинами. Фільтрація, вловлювання, зберігання, накопичення шкідливих речовин рослинами і тваринами. Поглинання і утримування CO ₂ лісовими організмами (регулювання клімату через зв'язування парникових газів)
		Екологічний капітал гірської лісової рослинності та живності (0,85)		— “ — (а також утримування CO ₂ організмами гірських лісів)

Закінчення таблиці

	Екологічний капітал лісо-степової рослинності та живності (0,6)		– “ – (а також утримування CO ₂ організмами лісо-степів)
	Екологічний капітал рослин і тварин луків і степів (0,4)		– “ – (а також утримування CO ₂ степовими організмами)
	Екологічний капітал тундри, напівпустель і пустель (0,1–0,2)		– “ – (а також утримування CO ₂ організмами тундри, напівпустель і пустель)
	Екологічний капітал флори і фауни боліт (0,8)		– “ – (а також утримування CO ₂ болотними організмами)
	Екологічний капітал антропогенно-природних (штучних) насаджень (0,45)	Екологічний капітал садових, паркових, городніх, польових екосистем, а також екосистем лісових насаджень	– “ – (а також утримування CO ₂ організмами штучних насаджень)

* Розроблено О. М. Сухіною за власними розрахунками і умовиводами на базі даних географічних карт і наукової економічної літератури, а також на підставі критерію класифікації капіталу Ю. В. Разовського. Було враховано підходи до розробки класифікації екологічних послуг (у тому числі "The Common International Classification of Ecosystem Services – CICES", version 4.3, 2013).

Примітка. Оскільки тепер у країнах ЄС запроваджують податки на шумове забруднення (або шумовий вплив), а природні ресурси є поглиначами шумів, то кожний вид природних ресурсів з асиміляційними властивостями виконує функцію поглинання шумів.

У розробленій класифікації було враховано, що “в екологічній економіці у світі сформувався так званий “екосистемний підхід” до класифікації елементів природного капіталу (структурними одиницями відновлюваного природного капіталу є екосистеми)” [6]. Дана класифікація пов’язана із Загальною міжнародною класифікацією екосистемних послуг – CICES (Version 4.3, 2013), розробленою ЕЕА. Авторська класифікація розширює розділ “Mediation of waste, toxics and other nuisances” (“Медіація відходів, отрут та інших шкідливих речовин”) секції “Regulation & Maintenance” (“Регулювання і підтримання”) CICES, в обговоренні версії 4.3, 2013 якої О.М. Сухіна брала участь у 2016 р., внівши пропозиції щодо вдосконалення класифікації для розробки версії 5.0.

Класифікація природного (як і будь-якого іншого) капіталу потрібна не тільки для наукового, диференційованого, детального вивчення і виявлення нових його видів, але й для диференційованої оцінки його вартості та оподаткування доходів від використання мінерально-сировинного та екологічного капіталу. При загальній теоретичній основі оцінки вартості різних класів і видів капіталу можуть використовуватися різні методологічні підходи: порівняльний, капіталізації, витратний, рентний та ін. Крім того, в моделях розрахунку оціночної вартості капіталу істотно змінюється набір вихідних даних і обмежень. Кожний вид доходів від використання природного капіталу повинен обкладатися специфічною системою податків на нерухомість, на зростання його вартості, на вид використання та ін.

Висновки

Отже, категорія “природні ресурси” свідчить про пасивну роль природи в економіці, тому замість неї використовується категорія “природний капітал”. У нашій статті новими є такі положення і результати: диференціювання рентоорієнтованих податків у сфері природокористування повинне базуватися на класифікації природного капіталу; у міжнародній теорії та практиці природний капітал і природна рента раніше не були класифіковані за єдиним критерієм; класифікації мінерально-сировинного та екологічного капіталу розробляються за критерієм джерела формування (природи) капіталу, що дозволяє розкрити його нові прояви, здійснити диференційовану оцінку вартості капіталу різних видів, диференційоване оподаткування доходів від використання мінерально-сировинного та екологічного капіталу, від оптимізації рентних відносин у сфері надрокористування і охорони природи, від реалізації можливості капіталізувати природний капітал, а також сприяти становленню держави-рантьє.

Мінерально-сировинний капітал і гірнича рента тісно взаємозв’язані та повинні класифікуватися за єдиним (загальним) критерієм. Це стосується також екологічного капіталу та екологічної ренти. Таке авторське наукове нововведення було запропоновано вперше в економічній теорії. Економізована класифікація асиміляційних послуг екосистем може слугувати інструментом їх монетизації (стягнення плати за те, що раніше було безплатним). Ці положення і становлять новизну нашої роботи, здійсненої в результаті міжнародного дослідження.

Список використаної літератури

1. *Haines-Young R., Potschin M.* Common International Classification of Ecosystem Services (CICES, Version 4.1). – Copenhagen, Nottingham : European Environment Agency, 2012. – 33 p.
2. *Costanza R., Daly H.E.* Natural capital and sustainable development // *Conservation Biology*. – 1992. – № 1. – Vol. 6. – P. 37–46.

3. *Costanza R., d'Arge R., de Groot R.* et al. The value of the world's ecosystem services and natural capital // *Nature*. – 1997. – Vol. 387. – P. 253–260.
4. *Costanza R.* Ecosystem services: multiple classification systems are needed // *Biological Conservation*. – 2008. – № 141. – P. 350–352.
5. *Байбусинов Ш.Ш., Шкиперова Г.Т.* Проблемы капитализации природного капитала региона [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=312.
6. *Бобылев С.Н., Перелет Р.А., Соловьева С.В.* Методические рекомендации по оценке и внедрению системы платежей за экосистемные услуги на ООПТ [проект]. – М., 2011. – 219 с.
7. *Разовский Ю.В., Макаркин Ю.Н., Горенкова Е.Ю.* Минерально-сырьевой капитал. – М. : ИПО "У Никитских ворот", 2013. – 352 с.
8. *Разовский Ю.В.* Классификация природного капитала // *Горный журнал*. – 2015. – № 5. – С. 37–39.
9. *Разовский Ю.В., Матюха В.В., Сухина Е.Н.* Стратегия государственного управления в сфере недропользования России и Украины // *Горный журнал*. – 2012. – № 4. – С. 3–7.
10. *Матюха В.В.* Методологический подход по усовершенствованию экономической оценки стоимости минерально-сырьевых ресурсов // *Горный журнал*. – 2013. – № 3. – С. 56–57.
11. *Неверов А.В., Деревяго И.П., Неверов Д.А.* Экологический капитал: содержание и теория воспроизводства // *Механизм регулирования экономики*. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 32–45.
12. *Guerry A.D., Polasky S., Lubchenco J.* et al. Natural capital and ecosystem services informing decisions: from promise to practice // *Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America*. – 2015. – № 24. – Vol. 112. – P. 7348–7355.
13. *Перелет Р.А.* Платежи за экосистемные услуги: теория, методология и зарубежный опыт практического использования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wildnet.ru/state/docs/Plateji.pdf>.
14. *Мишенін Є.В., Дегтярь Н.В.* Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2015. – № 2. – С. 243–257.
15. *Буркинський Б.В., Горячук В.Ф.* Оцінка природного капіталу регіонів України як умова формування зеленої економіки // *Економічні інновації*. – 2013. – Вип. 52. – С. 9–20.
16. *Глазырина И.П.* Платежи за экосистемные услуги и Хередианская Декларация // *Экономика природопользования*. – 2012. – № 5. – С. 59–68.
17. *Stanton T., Echavarría M., Hamilton K., and Ott C.* State of Watershed payments: an emerging Marketplace. Ecosystem Marketplace [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.foresttrends.org/documents/files/doc_2438.pdf.
18. *Сухіна О.М.* Розвиток теорії екологічної ренти та її справедливого розподілу // *Економіка України*. – 2014. – № 7. – С. 49–68.
19. *Suhina O.M.* Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écocorente / *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : proceedings of the international scientific conference, January 29, 2016, Klaipeda*. – Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. – P. 232–236.

20. Suhina E.N. Economized classification of assimilative services of ecosystems as the instrument of their monetization in the development CICES / From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems : proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Part I, March 25, 2016, Riga. – Riga : Baltija Publishing, 2016. – P. 226–231.

21. Suhina O.M. Ecological rent: evaluation methodology / Innovative potential of socio-economic systems: the challenges of the global world : proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Part II, June 30, 2016, Lissabon. – Lissabon, Riga : Baltija Publishing, 2016. – Part II. – P. 74–77.

References

1. Haines-Young R., Potschin M. Common International Classification of Ecosystem Services (CICES, Version 4.1). Copenhagen, Nottingham, European Environment Agency, 2012.

2. Costanza R., Daly H.E. Natural capital and sustainable development. *Conservation Biology*, 1992, Vol. 6, No. 1, pp. 37–46.

3. Costanza R., d'Arge R., de Groot R. et al. The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature*, 1997, Vol. 387, pp. 253–260.

4. Costanza R. Ecosystem services: multiple classification systems are needed. *Biol. Conservation*, 2008, No. 141, pp. 350–352.

5. Baibusinov Sh.Sh., Shkiperova G.T. *Problemy kapitalizatsii prirodnogo kapitala regiona* [Problems of the capitalization of the natural capital of a region], available at: www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=312 [in Russian].

6. Bobylev S.N., Perelet R.A., Solov'eva S.V. *Metodicheskie rekomendatsii po otsenke i vnedreniyu sistemy platezhei za ekosistemnye uslugi na OOPT [proekt]* [Methodical recommendations on the assessment and introduction of a system of payments for ecosystem services on SPNT [project]]. Moscow, 2011 [in Russian].

7. Razovskii Yu.V., Makarkin Yu.N., Gorenkova E.Yu. *Mineral'no-Syr'evoi Kapital* [Mineral Raw-Material Capital]. Moscow, "U Nikitskikh vorot", 2013 [in Russian].

8. Razovskii Yu.V. *Klassifikatsiya prirodnogo kapitala* [Classification of a natural capital]. *Gorn. Zh. – Mining J.*, 2015, No. 5, pp. 37–39 [in Russian].

9. Razovskii Yu.V., Matyukha V.V., Suhina E.N. *Strategiya gosudarstvennogo upravleniya v sfere nedropol'zovaniya Rossii i Ukrainy* [Public administration strategy in the mineral resources management sphere of Russia and Ukraine]. *Gorn. Zh. – Mining J.*, 2012, No. 4, pp. 3–7 [in Russian].

10. Matyukha V.V. *Metodologicheskii podkhod po usovershenstvovaniyu ekonomicheskoi otsenki stoimosti mineral'no-syr'evykh resursov* [A methodological approach to the improvement of the economic assessment of the cost of mineral raw-material resources]. *Gorn. Zh. – Mining J.*, 2013, No. 3, pp. 56–57 [in Russian].

11. Neverov A.V., Derevyago I.P., Neverov D.A. *Ekologicheskii kapital: sodержanie i teoriya vosproizvodstva* [Ecological capital: content and the theory of reproduction]. *Mekh. Regul. Ekon. – Mech. of Regul. of the Economy*, 2010, Vol. 1, No. 3, pp. 32–45 [in Russian].

12. Guerry A.D., Polasky S., Lubchenco J. et al. Natural capital and ecosystem services informing decisions: from promise to practice. *Proceed. of the NAS of the USA*, 2015, Vol. 112, No. 24, pp. 7348–7355.

13. Perelet R.A. *Platezhi za ekosistemnye uslugi: teoriya, metodologiya i zarubezhnyi opyt prakticheskogo ispol'zovaniya* [Payments for ecosystem services: theory, methodology, and foreign experience of practical use], available at: <http://www.wildnet.ru/state/docs/Plateji.pdf> [in Russian].

14. Mishenin E.V., Degtyar' N.V. *Ekonomika ekosystemnykh poslug: teoretyko-metodologichni osnovy* [Economy of ecosystem services: methodological-theoretic foundations]. *Market. i Menedzh. Innov. – Market. and Manag. of Innov.*, 2015, No. 2, pp. 243–257 [in Ukrainian].

15. Burkyns'kyi B.V., Goryachuk V.F. *Otsinka pryrodного kapitalu regioniv Ukrainy yak umova formuvannya zelenoi ekonomiky* [Assessment of the natural capital of Ukraine's regions as a condition of the formation of the green economy]. *Ekon. Innov. – Econ. Innovat.*, 2013, Iss. 52, pp. 9–20 [in Ukrainian].

16. Glazyrina I.P. *Platezhi za ekosistemnye uslugi i Kheredianskaya Deklaratsiya* [Payments for ecosystem services and the Heredia Declaration]. *Ekon. Prirodopol. – Econ. of Nature Manag.*, 2012, No. 5, pp. 59–68 [in Russian].

17. Stanton T., Echavarria M., Hamilton K., Ott C. State of watershed payments: an emerging marketplace. Ecosystem marketplace, available at: http://www.forestrends.org/documents/files/doc_2438.pdf.

18. Suhina O.M. *Rozvytok teorii ekologichnoi renty ta ii spravedlyvogo rozpodilu* [Development of the theory of ecological rent and its just distribution]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 7, pp. 49–68 [in Ukrainian].

19. Suhina O.M. Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écorente, in: *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization. Proceedings of the Intern. Sci. Conference, January 29, 2016, Klaipeda. Klaipeda, Baltija Publ.*, 2016, pp. 232–236.

20. Suhina E.N. Economized classification of assimilative services of ecosystems as the instrument of their monetization in the development CICES, in: *From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems. Proceedings of the Intern. Sci.-Pract. Conference, Part I, March 25, 2016, Riga. Riga, Baltija Publ.*, 2016, pp. 226–231.

21. Suhina O.M. Ecological rent: evaluation methodology, in: *Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World. Proceedings of the Intern. Sci.-Pract. Conference, Part II, June 30, 2016, Lissabon. Lissabon, Riga, Baltija Publ.*, 2016, pp. 74–77.

Стаття надійшла до редакції 2 липня 2014 р.
і була оновлена 26 липня 2016 р.

УДК 504.06 + 330.15

І. В. ШЕВЧЕНКО,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України”
(Київ)*

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Висвітлено проблеми та особливості розвитку стратегічної екологічної оцінки (CEO). Запропоновано методологічний поетапний підхід до здійснення CEO з урахуванням міжнародного досвіду та вимог ЄС. Обґрунтовано необхідність закріплення в українському законодавстві обов'язковості процедури CEO для подальшого прийняття стратегічних рішень.

Ключові слова: стратегічна екологічна оцінка, екологічна політика, сталий розвиток, прийняття рішень.

I. V. SHEVCHENKO,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Sci. Researcher,
Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENTS AS A TOOL OF THE ECOLOGICAL POLICY IN UKRAINE

Problems and specific features of the development of strategic environmental assessments (SEAs) are clarified. A methodological stepwise approach to the realization of SEA with regard for the international experience and EU's requirements is proposed. The necessity to introduce the compulsoriness of the SEA procedure in the Ukrainian legislation for the further making of strategic decisions is substantiated.

Keywords: strategic environmental assessment, ecological policy, sustainable development, decision-making.

Протягом останнього десятиліття світ став свідком стрімкої еволюційної зміни екологічної політики. Під сумнів ставиться традиційне прийняття рішень щодо економічних механізмів з рядом інструментів, які не можуть забезпечити ефективність і вчасне реагування на критичне погіршення стану навколишнього природного середовища. Постає питання пошуку нових рішень для запобігання несприятливому впливу, наслідками якого є негативні зміни в навколишньому природному середовищі. Попереджувати такі наслідки і ризики у процесі прийняття рішень ще на стадії планування і проектування є набагато дешевшим, ніж вживати заходів щодо нейтралізації, компенсації, відшкодування завданого економічного збитку. У сфері екологічної політики, насамперед, необхідно впроваджувати інноваційні, ефективні інструменти превентивного характеру. Одним із засобів забезпечення збалансова-

ності є СЕО, спрямована на реалізацію і охорону екологічних прав та інтересів людини шляхом інтеграції екологічних пріоритетів у плани і програми еколого-економічного та соціального розвитку суспільства ще на стадії формування цілей.

Необхідність і доцільність використання СЕО висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних учених: О. Борисової, Б. Буркинського, Г. Марушевського, Л. Нільсона, Д. Палехова, М. Партидаріо, Б. Садлера, Т. Фішера, Є. Хлобистова, А. Чернихівської. Проте, попри досить великий обсяг досліджень, недостатньо розкритою залишається проблематика методичного впровадження СЕО у практику. Тому постає питання вивчення можливостей та особливостей використання СЕО щодо виявлення та реалізації пріоритетів розвитку екологічної політики. Таким чином, **мета статті** – визначити доцільність проведення СЕО в Україні як ефективного інструменту механізму екологічної політики.

Відповідно до мети, необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати тенденції розвитку та історичний аспект формування СЕО; дослідити її цілі та сутність; обґрунтувати необхідність впровадження СЕО як інструменту екологічної політики; запропонувати практичні рекомендації щодо проведення СЕО.

Поняття СЕО з'явилося у Законі США про національну екологічну політику (NEPA) у 1969 р. *, що допомогло подолати певний конфлікт між соціально-економічним розвитком та охороною навколишнього природного середовища, який був перешкодою в досягненні сталого розвитку, а термін "СЕО" вперше був введений наприкінці 1980-х років американським економістом К. Вудом у доповіді Європейської комісії [1], де сказано, що СЕО може справляти реальний вплив на вибір альтернативного розвитку на ранній стадії прийняття рішень. Відтоді СЕО позиціонується у ширшому контексті сталого розвитку та сприяє більш стійким його формам.

Подальше впровадження процедури СЕО пов'язане з тим, що прийшло розуміння взаємозв'язку між економічним розвитком і навколишнім природним середовищем, про що свідчать доповіді Г.Г. Брундтланд на конференції "Ріо+20", Д. Набарро (Спеціальний посланник Генерального секретаря ООН з Цілей сталого розвитку на період до 2030 р.), політика Світового банку, прийняття Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція ЕКСПО) тощо. У свою чергу, це стало імпульсом для національних урядів урахувувати екологічні питання на всіх рівнях прийняття рішень. Такі кроки уточнюють, про яку процедуру йдеться – про екологічну оцінку проектів діяльності (об'єктну екологічну оцінку) чи екологічну оцінку актів управління (стратегічну екологічну оцінку). Всі умовні етапи – від становлення (1970–1989 рр.), офіційного оформлення (1990–2000 рр.) і поширення (2001 р. – дотепер) – приводять до зміцнення зв'язку та задіяння СЕО як ефективного інструменту екологічної політики [2].

Значного поширення СЕО набуває саме після прийняття Директиви 2001/42/ЕС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє природне середовище **. Її положення стали основою для підготовки Протоколу про стра-

* NEPA Law and Regulations: Regulations for Implementing NEPA / U.S. Department of Energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eh.doe.gov/nepa/requirements.html>.

** Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment / European Commission : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-support.htm>.

тегічну екологічну оцінку (Протоколу про СЕО) до Конвенції ЕКСПО *. Протокол про СЕО **, на відміну від Директиви 2001/42/ЕС, забезпечив розвиток СЕО. Зокрема, він наголосив на необхідності оцінювання законодавчих актів, приділивши велику увагу впливу на здоров'я населення і процедурі участі громадськості та консультаціям із заінтересованими сторонами. У Протоколі про СЕО було чітко прописане визначення СЕО – “оцінка ймовірних екологічних, у тому числі пов'язаних із здоров'ям населення, наслідками, що включає визначення сфери охоплення екологічної доповіді та її підготовку, забезпечення участі громадськості та отримання її думки, а також урахування у плані або програмі положень екологічної доповіді та результатів участі громадськості та висловленої нею думки” ***.

Таким чином, цілями і завданнями СЕО є досягнення захисту навколишнього природного середовища і сталого розвитку, а саме: передбачення будь-яких негативних наслідків від господарської діяльності та визначення найкращого практичного варіанта для запобігання їх негативному впливу та уникнення його. Іншими словами, процедура СЕО існує не для передбачення майбутнього, а для формування бажаного майбутнього.

Отже, СЕО повинна проводитися щодо проектів документів державного планування, які підготовлені у галузі сільського, лісового та рибного господарств, енергетики, промисловості, транспорту, управління відходами, використання водних ресурсів, телекомунікацій, туризму, землекористування, виконання яких передбачатиме надання документів дозвільного характеру.

Підкреслимо, що СЕО не ставить за мету заборону діяльності, що потенційно може спричинити негативні екологічні наслідки; вона має економічний ефект (у тому числі за рахунок економії часу і засобів на погодження та отримання дозволів). Зокрема, передбачена процедура залучення заінтересованих сторін до обговорення проблем і перспектив матиме довгостроковий позитивний ефект завдяки підвищенню суспільної обізнаності, небайдужості, кращому висвітленню проблем території тощо. Крім того, така оцінка сприятиме зниженню антропогенного навантаження шляхом комплексного використання ресурсів та компромісу при розв'язанні проблем навколишнього природного середовища та економічного розвитку суспільства.

Необхідним є, насамперед, розуміння мети та намірів, масштабу і можливостей, а також технічного виконання СЕО заінтересованими сторонами, після чого починається безпосередньо сама реалізація даної оцінки, що передбачає декілька етапів.

Перший – підготовчий, який визначає та ухвалює рішення про необхідність проведення процедури СЕО. На стадії ініціювання розроблення документа, коли приймається рішення про доцільність його розроблення, необхідно узгодити пи-

* Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo, 1991) - Espoo (EIA) Convention [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unece.org/env/eia/documents/legaltexts/conventionextrussian.pdf>.

** Був підписаний 39 державами та ЄС у травні 2003 р. в Києві на 5-й Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища “Довкілля для Європи”; набрав чинності 14 липня 2010 р. На сьогодні сторонами Протоколу є 26 країн ЄС, Україна влітку 2015 р. також приєдналася до Протоколу (Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : Закон України від 01.07.2015 р. № 562-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/562-19>).

*** Протокол по стратегической экологической оценке к конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте / UNECE : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unece.org/env/eia/documents/legaltexts/protocolrussian.pdf>.

тання про рекомендацію чи обов'язковість СЕО такого документа. Оскільки сьогодні в Україні законодавча процедура СЕО перебуває на стадії доопрацювання, рішення щодо її проведення може бути прийняте обласною державною адміністрацією або обласною радою. Після цього необхідним кроком є створення виконавчої групи (формується з представників органів влади та місцевого самоврядування, експертів з охорони навколишнього природного середовища та із СЕО, науковців, представників громадськості та інших заінтересованих сторін). Далі потрібно визначити інституціональні органи влади, які надаватимуть консультації (такі консультації з природоохоронними органами та органами охорони здоров'я є необхідними для можливості коментувати проект стратегії та екологічний звіт). Важливим заходом виступають залучення та поінформування громадськості (участь останньої свідчить про суспільний інтерес до СЕО, підвищує прозорість процесу).

На другому, коригувальному, етапі на основі наявних аналітичних матеріалів визначаються екологічні проблеми, просторові та часові межі оцінки (просторовий масштаб оцінки має охоплювати природні, соціально-економічні та культурні ресурси і регіональні взаємозв'язки між ними; найкращим є варіант, коли просторові межі оцінки збігаються з природними кордонами річкових басейнів, геологічних регіонів або екосистем).

На визначальному етапі здійснюється оцінка екологічної ситуації стану навколишнього природного середовища. Збирання даних про його поточний стан встановлює ключові показники якості останнього, що дає змогу оцінювати та правильно реагувати на зміни в навколишньому природному середовищі. Проведення SWOT-аналізу дозволяє виявити сильні та слабкі сторони ситуації у навколишньому природному середовищі, а також можливі загрози.

На етапі виконання передбачається оцінка запропонованих заходів щодо впливу на навколишнє природне середовище та відповідності національним і регіональним екологічним цілям, а саме: врахування стратегічних цілей (використання нормативно-правового законодавства, стратегічних документів національної екологічної політики, національних і регіональних екологічних програм); консультації з громадськістю (з метою одержання зауважень і пропозицій та їх відображення в документації із СЕО); врахування змін антропогенного і природного характеру (непередбачувані зміни стану навколишнього природного середовища часто зумовлені синергетичною взаємодією економічних, адміністративних, демографічних і соціально-культурних чинників, а також рівнями розвитку промисловості і сільського господарства). Крім того, важливим є документальний підетап, який включає підготовку екологічного звіту (це важливий інструмент, що дозволяє інтегрувати загальні міркування в процес розроблення та прийняття планів і програм), а також урахування пропозицій громадськості та заінтересованих сторін, забезпечення доступу громадськості до розробленої документації (має розміщуватися на веб-сайтах місцевих органів влади) і власне підготовка проекту документації із СЕО, тобто його фактичне передання до обласної ради та обласної державної адміністрації на розгляд та ухвалення.

Завершальний етап передбачає прийняття рішень і моніторинг фактичного впливу впровадження СЕО. Він є і дуже важливим, тому слід пам'ятати, що результати мають рекомендаційний характер, їх метою є не припинення реалізації того чи іншого проекту, а зниження екологічно-деструктивного впливу на навколишнє

природне середовище. Зазвичай моніторинг і оцінювання реалізації проводяться на основі індикаторів (показників) ефективності виконання. Індикатори поділяють на такі типи: індикатори успішності процесу впровадження (розробка і впровадження законодавчих та нормативно-правових актів, програм, планів тощо); індикатори стану навколишнього природного середовища (вміст забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунтах тощо); індикатори впливу на навколишнє природне середовище (кількість викидів і скидів, розміщення відходів тощо) [3].

На практиці виникає запитання: в яких ситуаціях необхідно проводити процедуру СЕО? Прикладом може бути управління прибережною зоною або сільською місцевістю. Тут відома територіальна зона для будь-яких дій, але відсутня об'єктивна оцінка потенціальних природних і соціальних активів. Також це стосується розвитку виробництва вітрової енергії (пошук ідеальної відповідності енергії між її джерелами та існуючі вимоги на конкретній території). Проведення СЕО може допомогти вивчити стратегічні варіанти з кращими технологіями, місце розташування або рівень інвестицій, який принесе значні вигоди. Також цей процес може виявити і попередити так званий соціальний стрес або надмірне використання інфраструктури. Наприклад, у Нідерландах при розробці стратегії щодо постачання електроенергії була застосована СЕО для прийняття правильних рішень: вибір майданчиків для електростанцій та палива, розташування ліній альтернативного живлення, а також локальні, максимально генеруючі джерела енергії. Проведено аналіз і зроблено пропозиції щодо оцінки потенціально можливих місць розташування. Згідно з оптимістичним напрямом розвитку сценарію стратегії, передбачалося досягти економічного зростання за рахунок економії енергії. Для цього було вивчено і проаналізовано різні технології, серед яких прораховувалися можливості використання вугілля з низьким вмістом сірки, проведено оцінку використання газу та вугілля в рівних пропорціях. До уваги було взято такі фактори, як шум, небезпека, випромінювання від цих об'єктів, проаналізовано викиди забруднюючих речовин, відходи та опосередкований їх вплив на навколишнє природне середовище, на життєдіяльність і здоров'я населення. Таким чином, повна експертна оцінка та врахування рекомендацій істотно змінили прийняття компетентними органами остаточного рішення щодо вибору стратегії постачання електроенергії [4].

У Португалії процедура СЕО використовується під час територіального планування містобудівної діяльності з подальшим визначенням системи управління земельними ресурсами, що підкріплено відповідним законодавчим актом. Прикладом процедури може бути будівництво аеропорту в Лісабоні. Процес СЕО був орієнтований на пошук стратегічного рішення щодо кращого місця для розташування аеропорту. Основними критеріями були: збереження біорізноманіття природних ресурсів (йшлося про знищення більш як 50 тис. пробкових дерев), безпека для повітряної навігації та транспортування з урахуванням просторового планування, а також соціально-економічна конкурентоспроможність і фінансова доцільність. Таким чином, за підсумковими результатами процедури СЕО було отримано рекомендації щодо шляхів ефективного та економічно вигідного будівництва аеропорту із збереженням стійкості екосистем [5].

Для Республіки Молдова процес СЕО почався з пілотного проекту "Генеральний план розвитку міста Орхей"*. Його розробка стала стратегічним планом еконо-

* Review of legislation of the Republic of Moldova with regard to implementation of the UNECE Protocol on Strategic Environmental Assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/EaP_GREEN.

мічного розвитку міста, де за допомогою СЕО було ідентифіковано пріоритетні екологічні проблеми муніципалітету, здійснено капіталізацію природних цінностей, вказано на збереження природних функцій. Також відбувся діалог між основними заінтересованими сторонами і населенням, у результаті якого було досягнуто взаєморозуміння в сприянні інтеграції національних цілей у процес планування на місцевому рівні. Після цього проекту було прийняте остаточне рішення про необхідність затвердження на законодавчому рівні нормативного акта про стратегічну екологічну оцінку в Республіці Молдова*.

Ситуація в Україні сьогодні значно відрізняється від країн ЄС та країн-кандидатів. У межах проекту "Місцевий економічний розвиток міст України", який спрямовано на зміцнення муніципального сектору та впровадження ефективного управління для економічного розвитку, було використано процедуру СЕО**. Зокрема, одночасно з розробкою Стратегії розвитку Дніпропетровської області виконувалася СЕО з метою недопущення в майбутньому негативного впливу від реалізації даної Стратегії на стан навколишнього природного середовища та здоров'я населення. Елементи СЕО були застосовані при розробленні Стратегії регіонального розвитку Запорізької, Хмельницької та Черкаської областей***. Необхідно зазначити, що процедура СЕО здійснювалася тільки на запит міжнародних донорських організацій, які й надавали фінансову підтримку в розробці стратегічних документів.

В європейських країнах нормативно-правові акти, у яких відображено пріоритети і цілі розвитку території на довгострокову перспективу, є базовим документом для координації дій між різними рівнями влади і прийняття рішень щодо розподілу фінансових ресурсів.

Оскільки сьогодні в Україні відсутній закон про стратегічну екологічну оцінку, який має враховуватися при розробці та прийнятті проектів документів державного планування, то, відповідно до змін соціально-економічних відносин і тенденцій гармонізації із законодавством ЄС, актуальним є закріплення в національному законодавстві обов'язковості СЕО рішень (політик, планів і програм) щодо соціально-економічного розвитку регіонів, розвитку секторів економіки, просторово-територіального розвитку та використання природних ресурсів. Саме впровадження СЕО дозволить здійснити таку оцінку до прийняття рішення про затвердження документів державного планування відповідно до вимог Директиви 2001/24/ЄС "Про оцінку впливу на стан довкілля окремих проектів та програм". Процедурні норми мають визначати послідовність дій і заходів у процесі реалізації СЕО виключно в інтересах як окремої територіальної громади, так і суспільства в цілому. Деякі еле-

* Law on Strategic Environmental Assessment in Moldova [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law-moldova.com/>.

** Місцевий економічний розвиток міст України : Проект міжнародної технічної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mled.org.ua/>.

*** Комплексна стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2015 року / Дніпропетровська обласна рада : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.dp.ua/strateg>; Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 року / Запорізька обласна рада : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/article/1671/strategiya-regionalnogo-rozvitkuzaporizkoji-oblasti-na-period-do-2015-roku.html>; Стратегія розвитку Черкаської області на період до 2015 року / Черкаська обласна рада : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oda.ck.ua/docs/prog/Strategiya2015.pdf>; Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. / Хмельницька обласна рада : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.adm.km.ua/doc/doc37_RD_Strategy.pdf.

менти СЕО не можуть бути реалізовані без додаткових нормоутворюючих зусиль, створення підзаконної нормативної бази і системи регулювання, тому першочерговим і надзвичайно актуальним питанням є закріплення в національному законодавстві процедури СЕО. Проект Закону України “Про стратегічну екологічну оцінку” сьогодні проходить процедурні етапи погодження *. Після офіційного прийняття регуляторного акта будуть відчутні його позитивні сторони як для держави (адаптація законодавства України до законодавства ЄС; належне виконання Україною міжнародних зобов’язань щодо євроінтеграції, що справлятиме позитивний вплив на розвиток відносин України з державами, які надають підтримку впровадженню СЕО; більш обґрунтоване визначення доцільності та прийнятності планованої діяльності щодо забезпечення безпеки навколишнього природного середовища), так і громадян (буде забезпечений вищий рівень охорони навколишнього природного середовища, включаючи здоров’я населення).

Безумовно, інструментарій СЕО ще розвивається і має великий потенціал для забезпечення сприятливого стану навколишнього природного середовища, безпеки життєдіяльності, гарантування майбутнім поколінням прав на екологічні блага та послуги. Найближчим часом необхідно вирішувати такі мету і завдання СЕО: поступове узгодження її процедури з аналогічними процедурами держав ЄС на основі відповідних міждержавних угод, міжнародних конвенцій тощо; поширення практики СЕО на місцеві проекти і програми; удосконалення механізмів реалізації та контролю ефективності процедури СЕО. Застосування процедур СЕО не дозволяє ухвалювати стратегічно важливі рішення у будь-якій сфері без ґрунтовних консультацій з усіма заінтересованими сторонами. Результатом таких обговорень і досліджень має стати досягнення компромісу щодо шляхів та засобів реалізації стратегічного рішення.

Висновки

СЕО є важливою та необхідною процедурою, яка спрямована на реалізацію і захист прав та інтересів суспільства у сфері використання та охорони природних ресурсів, урахує інтереси майбутніх поколінь шляхом інтеграції екологічних пріоритетів у плани та програми соціально-економічного розвитку країни. СЕО зосереджена на всебічному аналізі можливого впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на коротку та віддалену перспективи, передбачає використання отриманих результатів для запобігання екологічним наслідкам або їх пом’якшення.

Головне, що СЕО інформує про стійкість (ефективність) стратегічних рішень. Ця процедура сприяє прозорості ухвалення управлінських рішень, забезпеченню демократичного процесу їх прийняття, а також підвищенню довіри як до тих, хто приймає ці рішення, так і до всіх заінтересованих сторін. СЕО стимулює зміни в ментальності та виховує культуру стратегічного прийняття рішень.

Список використаної літератури:

1. *Wood C., Djeddour M.* The environmental assessment of policies, plans and programmes / Report to the European Commission on Environmental Assessment of Policies, Plans and Programmes and Preparation. – Vol. 1. – Manchester : EIA Centre, University of Manchester, 1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tandfonline.com/doi/pdf>.

* Проект Закону про стратегічну екологічну оцінку / Верховна Рада України : Офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56730.

2. Палехов Д.О. Правові проблеми імплементації механізму стратегічної екологічної оцінки на Україні / Наука і освіта 2005 : VIII міжнар. наук.-практ. конф. – Т. 47: Право. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – С. 59–61.

3. Мелень-Забрамна О. Методичні рекомендації щодо організації та проведення стратегічної екологічної оцінки : Проект розроблення та впровадження публічної політики (PRISM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://net.cbie.ca/projects>.

4. *Partidário M.R. STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENT (SEA): current practices, future demands and capacity-building needs* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.commddev.org/files/1725_file_SEAManual.pdf.

5. *Partidário M.R Does SEA change outcomes? / Proceedings of the 18th international transports research symposium. – Session 5 sustainable inter-urban mobility // Discussion paper. – 2009. – № 2009–31. – Desember* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itf-oecd.org/sites/default/files/docs/dp200931.pdf>.

References

1. Wood C., Djeddour M. The environmental assessment of policies, plans and programmes. Report to the European Commission on Environmental Assessment of Policies, Plans and Programmes and Preparation. Manchester, EIA Centre, Univ. of Manchester, 1989, Vol. 1, available at: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf>.

2. Palekhov D.O. *Pravovi problemy implementatsii mekhanizmu strategichnoi ekologichnoi otsinky na Ukraini, v: Nauka i Osvita 2005, VIII Mizhn. Nauk.-Prakt. Konf.* [Legal problems of the implementation of a mechanism of strategic environmental assessment in Ukraine, in: Science and Education 2005, VIII Intern. Sci.-Pract. Conference]. Dnipropetrovs'k, Nauka i Osvita, 2005, Vol. 47, Right, pp. 59–61 [in Ukrainian].

3. Melen'-Zabramna O. *Metodychni rekomendatsii shchodo organizatsii ta provedennya strategichnoi ekologichnoi otsinky, v: Proekt Rozroblennya ta vprovadzhenya publichnoi polityky (PRISM)* [Methodical recommendations as for the organization and the implementation of a strategic environmental assessment, in: Project of Development and Implementation of Public Policy (PRISM)], available at: <http://net.cbie.ca/projects> [in Ukrainian].

4. *Partidário M.R. Strategic Environmental Assessment (SEA): current practices, future demands and capacity-building needs*, available at: http://www.commddev.org/files/1725_file_SEAManual.pdf.

5. *Partidário M.R. Does SEA change outcomes? in: Proceed. of the 18th Intern. Transports Research Symposium. Session 5, Disc. paper No. 2009–31, Desember. Madrid, 2009*, available at: <http://www.internationaltransportforum.org/Proceedings/Symp2009/index.html>.

Стаття надійшла до редакції 25 квітня 2016 р.

І. В. КРЕМЕНОВСЬКА,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
вчений секретар,
О. А. СВЯТОГОР,
*аспірант**

*Інститут економіко-правових досліджень НАН України
(Київ)*

ПРАВОВІ ПІДОЙМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЖИТЛОВИХ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ЇХ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено проблеми використання потенціалу переселенців, зокрема представників малого та середнього підприємництва в сільській місцевості. Сформульовано пропозиції щодо надання внутрішньопереміщеним особам права користуватися покинутими об'єктами нерухомості на безоплатній основі та спрощення процедури їхнього вступу в права власності на таке майно.

Ключові слова: внутрішньопереміщені особи, переселенці, село, фермерське господарство, нерухомість, власність, підприємництво.

I. V. KREMENOV S' KA,
*Cand. of Jurid. Sci.,
Senior Sci. Researcher,
Academic Secretary,
O. A. SVYATOGOR,
*Postgraduate**

*Institute of Economic and Legal Researches of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

THE LEGAL LEVERS TO SOLVE THE HOUSING PROBLEMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND TO ACTIVATE THEIR BUSINESS ACTIVITY

Problems of the use of a potential of displaced persons, in particular, representatives of small and middle-sized enterprises on a rural territory, are studied. Some propositions concerning the allocation of the right to use derelict realty objects on the gratuitous basis to internally displaced persons and the simplification of the procedure of their entry to the property right to such assets are formulated.

© Кременовська Ірина Володимирівна (Kremenovs'ka Iryna Volodymyrivna), 2016; e-mail: i.v.kremenovskaya@gmail.com.

© Святогор Олексій Анатолійович (Svyatogor Oleksii Anatoliiovych), 2016; e-mail: a.svyatogor@gmail.com.

Keywords: internally displaced persons, migrants, village, farm economy, realty, property, entrepreneurship.

Внутрішня міграція населення, що відбулася в Україні з початку окупації Криму та російської агресії в Донбасі, за оцінками фахівців ООН, була названа наймасштабнішою за всю історію після великого переселення 1943 р. Як повідомляє Міжвідомчий координаційний штаб, з тимчасово окупованої території та районів проведення АТО до інших регіонів переселено 971300 осіб, у тому числі з Донецької та Луганської областей – 950156 осіб і з АР Крим і м. Севастополь – 21144 особи, з яких 162169 – діти, 477244 – інваліди та особи похилого віку *. Ймовірно, при врахуванні за основу прийнято дані щодо офіційно зареєстрованих в органах Державної міграційної служби громадян, яких було взято на облік як внутрішньо-переміщених осіб. Інші цифри наводять експерти ООН: за їх підрахунками, кількість внутрішньо-переміщених осіб становить понад 3 млн. осіб, і така цифра, на нашу думку, об'єктивніше відображає реальний стан справ.

Отже, бачимо, яка величезна кількість членів нашого суспільства нині перебуває в скрутному становищі внаслідок зміни звичного ритму життя. Незважаючи на завіряння влади про всіляку турботу щодо переселенців, факт залишається фактом: люди, які були змушені залишити свої домівки і виїхати із зони окупації та з-під обстрілів, сьогодні потерпають від соціальної незахищеності, браку коштів, відсутності постійного житла та роботи, дискомфорту через погіршення побутових умов. Ці події завдали нищівного удару по малому і середньому бізнесу: через агресивні дії незаконних військових формувань та окупацію сотні тисяч підприємців були змушені припинити свою господарську діяльність на території, тимчасово не підконтрольній українській владі.

Мета статті – висвітлити з наукових позицій проблематику розв'язання житлових проблем внутрішньо-переміщених осіб і визначити шляхи сприяння їх соціальної адаптації, зокрема активізації підприємницької діяльності.

Серед найважливіших факторів адаптації переселенців, особливо активної їх частини, слід виокремити запровадження економіко-правових стимулів підприємницької діяльності. В Україні чимало переселенців висловили готовність оселитися в сільській місцевості в центральній частині України. На жаль, демографічні процеси, що останніми роками відбуваються всередині країни, призвели до занепаду сіл, селищ, а також малих міст і містечок (зокрема, така доля спіткала й монопрофільні міста). Чималої шкоди завдали корупційні явища, відсутність розумного господарського підходу, формалізм при плануванні розвитку регіонів, недоліки в організації транспортної та соціально-побутової інфраструктур, брак робочих місць.

Незважаючи на те, що переважна більшість біженців з окупованих російськими терористичними силами територій до війни не займалася сільським господарством, сьогодні люди заради власного благополуччя змушені змінювати звичний вид занять і шукати нову роботу. Нині в Україні є всі правові можливості для того, щоб розвивати кооперацію, створювати малі підприємницькі структури, наприклад, підприємства з переробки сільськогосподарської продукції в селах. Житло стане тим додатковим стимулом, який варто і необхідно

* Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248553957&cat_id=244277212.

використовувати для заохочення підприємницької активності внутрішньопереміщених осіб.

Дискусії навколо визначення конкретних шляхів розв'язання проблеми відродження села у нашій країні ведуться протягом тривалого часу, зокрема – це збереження та раціональне використання безгосподарного нерухомого майна в сільській місцевості, а саме покинутих земельних ділянок і будинків. Покинуті хазяїном, будинки руйнуються, і хоча органи місцевого самоврядування мають визначену законом можливість прийняти їх у власність (взяти на баланс) за допомогою судових механізмів, в Україні протягом останніх 5 років було ухвалено не більш як 1,5 тис. рішень суду з таких питань (і це при тому, що кількість покинутих об'єктів нерухомості є в сотні разів більшою). Такі об'єкти нерухомої власності можуть використовуватися фізичними особами-підприємцями, які вирішили працювати і жити на землі, відроджувати село. Серед них багато вимушених переселенців з АР Крим, Донецької та Луганської областей.

Аналіз положень чинного законодавства щодо реалізації можливостей надання житла внутрішньопереміщеним особам у сільській місцевості показує, що за існуючого порядку набуття права власності на нерухоме майно заселитися до будинку, навіть давно покинутого, непросто. По-перше, таке заселення не може повною мірою вважатися законним. По-друге, воно є ризикованим. Так, зробивши навіть дрібний ремонт для приведення будинку до більш-менш придатного для проживання стану, зоравши город і засіявши його, можна за декілька місяців або років дізнатися, що власник будинку не покидав його, а тільки залишив на певний час без уваги і тепер висуває свої законні претензії щодо вселення в нього (а за ремонт та зроблену роботу хоче лише подякувати).

Щоб уникнути такої ситуації, ми пропонуємо ряд основних правил дій. Перш за все, ідеальним рішенням було б придбання нерухомості з дотриманням усіх передбачених законодавством вимог щодо оформлення документів на право власності. Практика показує, що в тих селах, які фактично є покинутими, вартість таких об'єктів нерухомості та розмір витрат на оформлення документів не перевищуватимуть декількох тисяч гривень. Проте у випадках, коли село “вимерло” повністю, не завжди вдається розшукати хазяїна (колишнього власника) та встановити зв'язок з ним або хоча б з однією відповідальною особою, що опікується питаннями обліку та збереження власності сільської громади.

У більшості випадків можна вирішити проблему законним шляхом, адже для цього передбачено практично всі можливості врегулювання як цивільних, так і господарських відносин. Наприклад, гл. 8 Цивільного процесуального кодексу України у ст. 269–273 регламентує відносини з приводу розгляду судами загальної юрисдикції справ про передання безгосподарної нерухомості у комунальну власність*. Описані правові інститути мають застосовуватися тоді, коли орган, уповноважений управляти майном певної територіальної громади, виявить безгосподарне нерухоме майно. У такому випадку після його взяття на баланс (облік) органом, який здійснює державну реєстрацію прав власності на нерухоме майно, після закінчення річного терміну такого обліку (розумний термін для того, щоб власник з'явився та довів свої вимоги) та оголошення у ЗМІ про виниклу ситуацію – за рішенням суду за місцем знаходження такої нерухомості – останню пере-

* Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

дають у власність відповідної територіальної громади. Далі вона вже може розпоряджатися нею на власний розсуд (на підставах, затверджених Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні"), у тому числі й у плані забезпечення переселенців з окупованих територій таким нерухомим майном.

Разом з тим отримані статистичні дані про реальний стан справ не дають приводу для оптимізму. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень (який створений і діє відповідно до Закону України "Про доступ до судових рішень" і публічно доступний в мережі Інтернет), які дозволяють з'ясувати та оцінити статистичні показники і тенденції застосування інституту набуття територіальними громадами права власності на безгосподарне майно, виявлено лише близько 1500 судових актів з цього приводу (з 2011 р., тобто з моменту початку адміністрування реєстру). У масштабах України така кількість рішень про прийняття у власність об'єктів нерухомості за 5 років вважається мізерною, адже фактично показник покинутих (безгосподарних) нерухомих об'єктів у межах лише однієї області може у разі перевищувати цю цифру.

Поведінка посадових осіб органів місцевого самоврядування, які виявляють пасивність щодо обліку та прийняття у власність об'єктів нерухомості, цілком зрозуміла, адже подібна процедура є дуже складною, тривалою і передбачає як фінансові, так і адміністративні витрати, оскільки навіть оголошення в газеті про пошук власника об'єкта нерухомості не можна розмістити безплатно. Крім того, сам об'єкт нерухомості не завжди потрібен територіальній громаді, бо в разі прийняття його у власність урядовцям необхідно окремо розробляти рішення та варіанти його підтримання надалі в нормальному для проживання стані (цілісності): наприклад, полагодити дах, встановити вікна, підвести електрику та інші комунікації, забезпечити охорону тощо. У разі невиконання цього необхідного набору дій до посадових осіб місцевого самоврядування відповідні претензії можуть ставити представники правоохоронних і контролюючих органів, які звинувачуватимуть їх у недбалому ставленні до майна територіальної громади, незважаючи на брак або відсутність у сільської чи селищної ради реальних фінансових, матеріальних і адміністративних можливостей. З огляду на сказане, для органів місцевого самоврядування найоптимальнішим рішенням щодо визначення майбутньої участі покинутої та занедбаної сільської хати стає практика невтручання: на таку хату можна просто не звертати уваги до того часу, коли під впливом зовнішніх факторів і фізичних процесів вона зруйнується сама собою.

Це підтверджує раніше висловлену нами тезу про те, що серед шляхів виходу із ситуації навколо занепаду села та відсутності житла у підприємців – внутрішньо-переміщених осіб перспективними можуть стати такі:

– поглиблення процесів регіоналізації управління економікою з наданням органам самоврядування більш широких можливостей і створення для них спрощених механізмів розпорядження явно безгосподарними об'єктами;

– запровадження спрощених механізмів безпосереднього вступу як переселенцями, так і будь-якими іншими особами – громадянами України, що мають намір проживати у сільській місцевості чи вести там господарську діяльність, у володіння безгосподарним майном.

Щодо останнього, то законом мають бути передбачені й відповідні обмежувальні механізми (фактори стримування), аби набуття права власності на покинуті об'єкти нерухомості та земельні ділянки не перетворилося на рейдерство: на-

приклад, кожен охочий може звернутися до суду із заявою про визнання за собою права власності на таке майно після дотримання саме тих вимог, які висуваються й до органів місцевого самоврядування (з дотриманням аналогічних часових меж).

Як одна з підстав набуття права власності “набувальна давність” являє собою принцип, за яким фізична чи юридична особа, що не є власником майна, але добросовісно, відкрито і безперервно володіє нерухомим майном як своїм власним, набуває права власності на нього [1, с. 5]. Відповідно до ст. 344 Цивільного кодексу України, передбачено можливість здійснення набуття права власності на нерухомі об’єкти за самим фактом публічного володіння* (цей спосіб також вимагає судового оформлення), але застосування принципу “набувальної давності” щодо нерухомого майна стає можливим не раніше, ніж за 10 років після безперервного володіння. Інакше кажучи, людина може володіти (публічно використовувати) нерухомий об’єкт протягом десяти років до того моменту, коли набуде права на його привласнення за судовим рішенням. Але протягом цього терміну набувачеві немає сенсу вкладати кошти у збереження майна чи його розвиток через ризики того, що до завершення терміну може з’явитися власник, який на цілком законних підставах скористається всіма поліпшеннями об’єкта нерухомого майна. За результатами аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, було з’ясовано наявність відповідних рішень з цього приводу, і нині ситуація виглядає ще гірше – подібних рішень налічується всього декілька, і більшість з них не зовсім відповідають описаній ситуації, оскільки стосуються складніших і нетипових схем.

Наявний процесуальний механізм передавання безгосподарного майна у власність територіальної громади у межах річного терміну відсутності власника є найбільш прийнятним для врахування інтересів усіх сторін. Конституція України (зокрема, ст. 13, ст. 129) визначає рівність усіх суб’єктів права власності перед законом. Проте доводиться констатувати: щодо використання свого права на заволодіння (вступ у володіння) об’єктами безгосподарної нерухомості існує велика розбіжність, “прірва” (від 1 до 10 років) між територіальними громадами (органами місцевого самоврядування) та фізичними особами, які бажають вступити у володіння нерухомістю за принципом “набувальної давності”. Наведені приклади показують, що нічого, крім шкоди, подібна ситуація не несе, а лише призводить до втрати майном (а зрештою – суспільно-соціальним надбанням) своєї цінності, проявів корупції, безгосподарності. Це також ускладнює ситуацію з адаптацією переселенців (і не тільки). Проблему можна було б усунути навіть не покладанням на органи управління майном територіальної громади обов’язку “легалізувати” та прийняти у власність усі об’єкти нерухомості, а просто зрівнянням процесуальних прав таких органів і громадян. Адже саме в цьому полягає сенс регіоналізації державного управління економікою – утвердження засад відповідального господарювання, поваги до власників та їх потреб шляхом розробки дійових і розумних механізмів захисту їх прав, підвищення рівня життя людей і вдосконалення системи соціальних і процесуальних гарантій для реалізації наданих їм можливостей.

Таким чином, доцільно внести зміни до чинного законодавства щодо:

– надання внутрішньоопереміщеним особам права користуватися такими будівлями та земельними ділянками на безоплатній основі;

* Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

— спрощення процедури вступу в права власності на безгосподарне (або ви-морочне) нерухоме майно, змінивши термін "набувальної давності" для фізич-них осіб з 10 до 3 років.

Крім наявності у сільській місцевості можливостей для працевлаштування існує й ряд інших факторів, які визначають готовність людей жити саме на землі. Зокрема, це умови для одержання медичної допомоги (лікувальні заклади) на прийнятній відстані від місця проживання, а також система дошкільних і загаль-ноосвітніх навчальних закладів. За даними Міністерства освіти і науки України, чисельність дітей шкільного віку продовжує скорочуватись, а відповідно, змен-шується кількість навчальних закладів. Динаміку такої зміни у міській і сільській місцевостях наведено у таблиці.

Динаміка скорочення кількості загальноосвітніх навчальних закладів *

Навчальні роки	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та форм власності	
	всього	у тому числі в сільській місцевості
2010/11	20300	13283
2011/12	19874	12970
2012/13	19672	12799
2013/14	19294	12467
2014/15 **	17604	11891

* Складено авторами за інформацією Міністерства освіти і науки України (лист від 01.10.2015 р. № 2/1-13-1747-15).

** Без урахування закладів, які перебувають на тимчасово окупованій території АР Крим і м. Севастополя, а також районів Донецької та Луганської областей (не підконтрольних Україні).

Як бачимо, щороку в сільській місцевості темпи скорочення кількості загально-освітніх навчальних закладів обчислюються навіть не десятками, а кількома сотня-ми — закривається до 400 шкіл на рік. Це пов'язане, насамперед, із скороченням чисельності населення: на сьогодні в середньому лише кожен 500-й житель Украї-ни — школяр.

Згідно з ч. 6 ст. 11 Закону України "Про загальну середню освіту" (в редакції відповідного Закону України *), реорганізація та ліквідація загальноосвітніх навчаль-них закладів комунальної форми власності здійснюються за рішенням сесії місце-вої ради, а державної та приватної форм власності — за рішенням засновника (або засновників). Крім того, у п. 30 ч. 1 ст. 26 Закону України "Про місцеве самовряду-вання в Україні" визначено, що реорганізація або ліквідація навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рішенням місцевої ради.

Переселенці, які мають досвід підприємницької діяльності, сьогодні висту-пають рушійною силою відродження села — їх потенціал дає реальний шанс пере-творити села на розвинуті агромістечка або малі містечка. За своєю суттю, ланд-шафтно-садибна урбанізація являє собою комплексну модель заселення та роз-витку як покинутих сільських територій, так і будь-яких вільних земель для забезпечення їх ефективного використання. Наприклад, у Республіці Беларусь, де останнім часом побудовано 1500 агромістечок, саме таким чином вирішують проблеми рівномірного заселення території, єдності та інфраструктурної цілісності

* Про загальну середню освіту : Закон України від 28.12.2014 р. № 76-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14.

країни. Така забудова є необхідною умовою відтворення трудового потенціалу, гармонійного облаштування неосвоєних територій [2].

В ЄС підтримка місцевих стратегій територіального розвитку проголошена Спільною аграрною політикою – САП (CAP – Common Agricultural Policy) у вигляді проекту LEADER – спеціальної програми Європейської комісії з підтримки місцевих ініціатив, спрямованих на розвиток сільських регіонів. Вона передбачає підтримку місцевих державно-приватних товариств (місцевих дійових груп) та створення їх мережі, а також розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, впровадження інноваційних проектів, кооперацію, набуття необхідних навичок. Як цільова група даної програми розглядаються малі та середні підприємства, некомерційні організації та органи місцевого самоврядування. Програма реалізується шляхом імплементації національних стратегічних планів, які містять пакет заходів і мають єдиний інструмент фінансування – Фонд розвитку сільських територій [3, с. 9]. Слушну думку з цього питання висловлює М.Ф. Кропивко: для підприємств на основі спеціалізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності та прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агропромисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону [4, с. 57]. Позитивний досвід такої організації співпраці бізнесу та населення у сільській місцевості напрацьовано у ФРН, Нідерландах і ряді інших країн (навіть за наявності деяких відмінностей, ці країни мають близькі рівні життя).

З урахуванням таких прикладів із зарубіжного досвіду в Україні може бути запропоновано започаткувати будівництво агромістечок, по-перше, для досягнення рівномірності розселення внутрішньопереміщених осіб і, по-друге, з метою створення умов для розвитку інфраструктури сільських регіонів. Це дозволить не тільки зберегти і спрямувати у нове русло трудовий потенціал переселенців, але й допоможе певною мірою “розвантажити” великі міста-мегаполіси, а також здійснити подальші кроки для реальної підтримки й розвитку аграрного сектору.

Висновки

Заходи щодо активізації підприємницької діяльності внутрішньопереміщених осіб і підвищення ролі сільських регіонів тісно взаємопов'язані, а тому успіх їх реалізації потребує надання більшої самостійності регіонам у вирішенні питань соціально-економічного розвитку, передусім, за рахунок підтримки місцевих ініціатив. Загальний стан економіки країни залежить від ефективності налагодження виробничих зв'язків, у тому числі шляхом охоплення ними територій із земельними ресурсами, які недостатньо освоєні, але потенціально можуть бути залучені до господарського обороту. Цьому сприятиме запровадження засад регіоналізації в державному управлінні економічною системою. Суть поняття “регіоналізація” у науковій літературі зводиться переважно до розуміння процесів перерозподілу владних компетенцій, передання функцій з національного на регіональний рівень, розвитку нових інституціональних форм, які відповідають новій ролі регіонів. Водночас визначення цього терміна досі залишається дискусійним і надмірно узагальненим, набуваючи різного змісту залежно від галузі знань (економіки, демографії, окремих правових наук тощо), у межах якої розглядається проблематика регіонального розвитку. В Інституті економіко-правових досліджень

НАН України з 2014 р. триває розробка науково-дослідної теми "Правові засади регіоналізації державного управління економікою" (№ державної реєстрації 0114U004338). Отже, пропозиції щодо повнішого використання територіальних, виробничих, природноресурсних переваг і трудового потенціалу регіонів визначатимуть перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі, зокрема, стосовно освоєння сільських територій.

Якщо взяти за основу об'єднаний підхід до розв'язання завдання забезпечення житлом внутрішньопереміщених осіб для активізації їх підприємницької діяльності в сільській місцевості, то у нашій країні він дозволить:

– забезпечити підтримку внутрішньопереміщених осіб, які побажають проживати у сільській місцевості;

– надати нового поштовху відродженню села;

– створити умови для введення ефективних механізмів регіоналізації управління економікою та раціонального використання власності.

Сьогодні нація переживає складний період, і від консолідації можливостей, способів вирішення проблем на державному рівні залежать цілісність України, збереження її території, державності, етнічної спільності.

Список використаної літератури

1. Юридична енциклопедія. – В 6 т. ; [редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. – Т. 4. – 720 с.

2. Майбутнє – за екопоселеннями та агромістечками // Ukr Sprava. Допомога бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrsprava.com/index.php?newsid=2510>.

3. Собкевич О.В. та ін. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні : аналіт. доп. ; [О.В. Собкевич (кер. авт. кол.) та ін.]. – К. : НІСД, 2014. – 45 с.

4. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 55–58.

References

1. *Yurydychna Entsyklopediya. V 6 t. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (golova) ta in.* [Juridical Encyclopedia. In 6 vols.], edited by Yu.S. Shemshuchenko (Editor-in-Chief), et al. Kyiv, Ukrain. Entsykl. im. M.P. Bazhana, 2002, Vol. 4 [in Ukrainian].

2. *Maibutne – za ekoposelennyamy ta agromistechkamy* [Future will belong to ecosettlements and agritowns]. *Ukr Sprava. Dopom. Bizn. – Ukr Sprava. Help to Business*, available at: <http://ukrsprava.com/index.php?newsid=2510> [in Ukrainian].

3. Sobkevych O.V. et al. *Strategichni Napryamy Instytutsiinogo Zabezpechennya Rozvytku Agrarnogo Sektoru v Ukraini* [Strategic Directions of the Institutional Ensuring of a Development of the Agrarian Sector in Ukraine]. Kyiv, NISS, 2014 [in Ukrainian].

4. Kropyvko M.F. *Klasternyi pidkhid do upravlinnya sil's'kym rozvytkom* [The cluster approach to a control over the rural development]. *Ekon. APK – Economy of AIC*, 2008, No. 5, pp. 55–58 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 7 грудня 2015 р.

**ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПОГЛЯД
НА ФУНДАМЕНТАЛЬНО ВАЖЛИВУ ПРОБЛЕМУ**

V. V. YURCHYSHYN,
Academician of the NAAS of Ukraine
(Kyiv)

**A FUNDAMENTAL GLANCE
AT THE FUNDAMENTALLY SIGNIFICANT PROBLEM**

На таку загальну і в науково-сутнісному сенсі максимально наближену до реальності оцінку заслуговують теоретичні та науково-прикладні погляди колективу дослідників ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” на розв’язання в країні проблем сільського розвитку на базі громад. Подані в рецензованій науковій доповіді [1], вони дають підстави для декількох серйозних узагальнень.

Сільський розвиток продовжує залишатися недостатньо вивченим. Про його важливість свідчить збільшення кількості вчених і, відповідно, наукових публікацій з даної тематики. У них простежуються своєрідна модель дослідження і ключові напрями її поглибленого вивчення. Стає очевидним, що проблеми сільського розвитку під різним кутом зору набуватимуть пріоритетності як самі по собі, так і в поєднанні з іншими аспектами розвитку села і селянства. В останній час у таких дослідженнях значне місце відводиться ролі та інтересам місцевих громад. За нинішньої реформи місцевого самоврядування саме вони мають стати основою і опорою сільського розвитку (якщо держава не забуватиме про свою відповідальність перед ними). Проте ще рано говорити про всебічність і необхідну глибину вивчення проблеми, окресленої в назві доповіді, особливо з огляду на те, що вона ще довго (або й завжди) буде актуальною і невичерпною. Зміст доповіді, викладений у ній матеріал пробуджують і поглиблюють інтерес до розглядуваної проблеми і формують відповідальність за її розв’язання.

Ще одне узагальнення стосується двох взаємозумовлювальних аспектів. З одного боку, послідовно простежуваної стратегічної підпорядкованості вже одержаних і майбутніх результатів дослідження, за якими, з іншого боку, не залишаються поза увагою невідкладність і необхідність активізації розв’язання відповідних проблем сьогодення та завдання для досліджень у доступній для огляду перспективі. Побачити віддалене з конкретної реальності завжди важко. Вченим вдалося точно і глибоко розкрити єдність сучасного і майбутнього сільського розвитку під егідою громад, причому настільки вміло та переконливо, що означене ними бачення можна виправданно вважати однією з вихідних першооснов вирішення досліджуваної проблеми в Україні.

За всієї безумовної важливості стратегічної орієнтації доповіді чільне місце в ній слід відвести винесеній у назву *політиці сільського розвитку — багатоаспектній і всеохоплюючій*. Саме цьому присвячено розділ “Ключові напрями та першочергові заходи державної політики сільського розвитку” [1, с. 58–65], в якому автори підкреслюють необхідність посилення економічного розвитку шляхом підтримки сімейних селянських і фермерських господарств, підвищення якості життя в сільських громадах шляхом диверсифікації зайнятості та доходів селян, а також створення лідерського потенціалу місцевих громад у процесах сільського розвитку з метою активізації їх соціально-економічного саморозвитку. Важливі самі по собі такі бачення авторів дають підстави вважати їх одними з фундаментальних основ формування і вдосконалення сільського розвитку на засадах соціально і суспільно необхідної системності. Отже, соціально і суспільно значуща проблема сільського розвитку на базі громад вимагає ідентичного їй соціального і суспільного забезпечення. І стосується це, насамперед, владних структур, відповідальних за вирішення ключової та неминущої в нашій країні суспільно важливої проблеми, яка має всі підстави бути віднесеною до проблем національного рівня і вирішуваною за цим критерієм. І хоча саме такого трактування в доповіді немає, воно логічно простежується в тексті.

Такі погляди-переконання авторів наукової доповіді достатньо аргументовано орієнтують на розуміння політики сільського розвитку як всеохоплюючої не тільки за цілеспрямованістю, але й за побудовою по вертикалі й горизонталі — від державної, з її законодавчою базою, до відповідних політик регіонального рівня і безпосередньо кожної громади. Позиція авторів полягає в тому, що суспільний успіх сільського розвитку на базі громад може бути досягнутий лише за настільки виваженої та ефективною державної політики, щоб вона всією своєю сутністю доходила до громад і вони реально в неї вірили. Така позиція актуалізує необхідність розглядати політику сільського розвитку як одну з базових складових державної аграрної політики. Відповідальність держави за сільський розвиток на базі громад ще ніхто в нашій країні так глибоко не обґрунтовував.

Наступне узагальнення аналізу наукової доповіді стосується її мети і завдань. Конкретно їх не названо, проте ці критерії пронизують усе дослідження, у тому числі в частині вихідних засад і забезпечення розвитку громад необхідною сукупністю соціальних, організаційних та інших засобів і механізмів. З усією очевидністю в дослідженні простежується об’єктивно зумовлена потреба, більше того — необхідність уберегти всі без винятку сільські поселення і наявні в них громади від подальших соціальних та інших деградацій, у тому числі, насамперед, від невідновних руйнувань, якими перенасичений сучасний сільсько-селянський сектор країни, і, як результат, вивести їх (сільський розвиток і сільсько-селянський сектор) не просто на гарантовано вищий, а й на суспільно необхідний рівень. Уважне прочитання доповіді підводить саме до такого соціально і суспільно важливого висновку, особливо, якщо виходити з класичної тези видатного вченого-генетика М. Вавілова: чим ширше і глибше ставити питання, тим більше шансів уберегтися від великих ризиків. Така орієнтація сільського розвитку на базі громад має розглядатися не тільки в інтересах сільського розвитку, в ім’я селян, які найбільшою мірою уособлюють місцеві громади села, але й з позицій вітчизняного державотворення. Адже саме *селянин*, за висновком директора Інституту історії України НАН України академіка В. Смоля, є *основною нацією*. До того ж, на мою думку,

селянство в усій його багатовіковій сукупності еволюціонувало в історично-селянський рід України, який став фундатором і основним оберегом соціо-генетичного коду вітчизняної нації.

Деякі зауваження і побажання до доповіді стосуються того, що сільський розвиток слід розглядати під кутом зору його неформалізованого, але більше ніж очевидного зв'язку із соціальним і суспільним, оскільки без належного розвитку низових, первинних ланок сам по собі він не може забезпечити очікуваного від нього прогресу. Саме цьому в доповіді варто було б приділити більше уваги. Я мав нагоду та честь кілька років співпрацювати з її авторським колективом і знаю його науковий потенціал і вміння розумно ним розпоряджатися.

“Політика сільського розвитку на базі громад в Україні” є оригінальним, послідовно інноваційним науковим виданням. За важливістю, науковою насиченістю і стратегічною цілеспрямованістю його варто розглядати як своєрідне і *науково-монографічне*. Було б виправданим після певного доопрацювання видати його спеціально для тих, кого цікавлять проблеми сільського розвитку, сільських громад і сільсько-селянського сектору в цілому.

Свого часу в Інституті економіки та прогнозування НАН України видатним вченим економістом-аграрником Л. Шепотько було започатковано дослідження і наукову школу з проблематики розвитку села і селянства. У спадщину теперішньому і майбутнім поколінням залишилося класичне двотомне видання “Сільський сектор України на межі тисячоліть”. За сучасності аналіз сільського розвитку в нових умовах доповнився потребами вивчення місцевих громад. Нині в Інституті зосереджено надзвичайно важливі наукові результати відповідних досліджень, і він виправдано продовжує бути центром їх послідовного і системного проведення. На окрему позитивну оцінку заслуговують наукові надбання з даної проблематики інших учених, зокрема О. Павлова, який виконав ряд довершених досліджень з проблем сільських територій. Кожна нова наукова розробка цього питання стає ще однією запорукою успішного досягнення мети і завдань розвитку села, селянства, сільських громад, нинішньої реформи місцевого самоврядування. Винятково важливе місце в сукупності таких досліджень посідає і рецензована наукова доповідь.

Список використаної літератури

1. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні : наук. доп. ; [за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, О.Л. Попової]. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2015. – 70 с.

References

1. *Polityka Sil's'kogo Rozvytku na Bazi Gromad v Ukraini, za red. O.M. Borodinoi, I.V. Prokopy, O.L. Popovoi* [Policy of Agrarian Development on the Basis of Communities in Ukraine], edited by O.M. Borodina, I.V. Prokopa, O.L. Popova. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].

Рецензія надійшла до редакції 23 червня 2016 р.

SUMMARIES

Kudryashov V. P. "Recommendations of IMF on questions of the fiscal policy and their account in Ukraine" – The analysis of risks of the implementation of Ukraine's public budget is performed, and the tendencies in the dynamics of its indicators are determined. It is concluded that the risks of the balance of revenues and expenditures of the budget remain rather sharp. The collaboration of Ukraine and IMF on the problems of fiscal policy is directed to their restriction. It has two-sided character and is not reduced to the mechanical execution of the proposed recommendations by a state-recipient. The main attention is paid to the fiscal consolidation, rationalization of the financial operations of power bodies with state's targeted funds and state's corporations.

The conclusion is drawn that the aim of the reformation should be not only a reduction of budget expenditures, but the attainment of their more admissible volumes relative to the revenues. For this purpose, it is necessary to reconsider the functions of power bodies, enhancement of the efficiency of the budget resource use, orientation of the fiscal policy onto the economic growth acceleration, and ensuring the financial stability.

It is recommended to introduce some changes in the structure of public expenditures, to limit the distribution of expenditures under the pressing of a lobbying, to decrease the shadow operations, and to decrease the budget subsidies and tax preferences, which have no sufficient fiscal efficiency. It is necessary to stop the use of off-shore jurisdictions and to ensure the increase in tax revenues under conditions of elimination (and even weakening) of the tax load. It is of importance to accelerate the reformation of the control over states corporations in order to increase their profitability and the volume of dividends, which are paid to state's budget. It is expedient to pass to the use of more efficient mechanisms of allotment of subsidies to needy strata of the population and to extend the transparency of fiscal operations and the access of people to their monitoring and control.

Medzhybovska N. S. "Crowdfunding of a small business: myth or reality?" – Crowdfunding is a phenomenon of collective funding and is actively developing in recent years. The main directions of crowdfunding projects are technological innovations, social and cultural events. The financing of small businesses, which is not related to high-tech start-ups, is not popular, and, therefore, the purpose of this paper is to investigate the relevance and the potential of a crowdfunding for the financing of small businesses in Ukraine.

To achieve this goal, we should take the current situation on the Ukrainian finance market into account. First, the financing of a small business, which is not an information technology startup, is not a deal for venture capital funds and business angels. Moreover, the venture financing is not fully developed in Ukraine yet. Second, the bank crediting is limited for small businesses. Third, the crowdfunding is just starting its steps in Ukraine. The Ukrainian technological startups realize their projects on the foreign crowdfunding platforms, whereas the Ukrainian platforms focus, first of all, mostly on social projects and, secondly, do not gain the critical mass of projects and followers. Moreover, the traditions of funding, especially the equity crowdfunding of the Ukrainian businesses, are still in its infancy.

To implement the main goal of this paper, we provide the comparative characteristics of the crowdfunding with respect of alternative sources of financing such as venture capital funds and business angels, assess the crowdfunding problems, and offer solutions for them, as well as analyze the differences between small businesses and startups.

Our research has concluded that the greatest success in the small business financing in Ukraine by the crowdfunding can have local business projects based on the needs of local communities.

Nykolyuk O. M. "Directions to favor the innovative development of agricultural enterprises" – The ensuring of the competitiveness of agricultural enterprises under modern conditions is possible only on the principles of their innovative development. Among the key problems of the innovative support of the agriculture, we separate the low level of development of the transfer of technologies and no access to the necessary sources of financing. To solve these problems on the basis of universities of the agrarian orientation, it is recommended to create the national system of informational of the transfer of technologies, which would union the spheres of science, finances, and commodity producers. It will be based on the activity of university centers of the transfer of technologies in the agriculture, which will execute the following functions: 1) technological audit of a technology and the enterprise-customer of the innovation, development of the accompanying

technical acts; 2) study of the conjuncture of a market of innovations in the agriculture; 3) assessment of the efficiency of an idea or a development, drawing-up of business-plans, establishment of contacts with investors, optimization of the sources of financing; 4) protection of the intellectual property; 5) juridical maintenance; and 6) informational backing. It is expedient to form the national system on the basis of the single informational platform, which would accumulate the information on the university level, in particular, the information about the available innovations, their efficiency, needs of agricultural enterprises, sources of financing, etc. To describe the dynamics of the competitiveness level and the income from the innovative activity and to construct the long-term forecasts of those indicators, we use a dynamical model presented by a system of differential equations. As the basis of the modeling, we take the assertion that the keeping of competing positions requires the continuous replacement of the present competitive advantages by new ones. The additional advantage of the usage of the developed model is the possibility to forecast a time moment, when the enterprise will start the creation of a future competitive advantage by means of the mastering of a new innovative product or technology.

Chekhov S. A., Chekhova I. V. “Ukraine’s soybean market: tendencies and perspectives” – The indicators of the production of soybean on the domestic agrarian market for five last years are analyzed for the natural-climatic zones and regions of Ukraine. The main tendencies of a change in the dynamics of the production and the consumption of soybean in 2009–2013 are determined and analyzed. The structure and the rates of consumption of soybean in the basic directions are presented. The positions of soybean on Ukraine’s market of oil cultures are compared in view of the minimum and maximum prices of reprocessors and exporters. It is noted that the market of soybean is promising in a long-term period due to an increase in the demand for raw materials from the side of the domestic oil-fat branch, extension of the sowing geography on the whole territory of Ukraine, highest purchase prices among the main oil cultures, and diversification of the directions of consumption of soybean and products of its processing.

Razows’kyi Yu. V., Suhina O. M., Gorenkova K. Yu. “Classification of the mineral raw-material and ecological capitals” – It is noted that the classification of a mineral raw-material capital is expedient for the differentiation of rent payments for the use of Earth’s interior for the extraction of mineral resources, whereas the classification of an ecological capital is necessary for the differentiation of ecological taxes (ecological rental payment in the future).

The purpose of the article is the classifications of mineral raw-material and ecological capitals as a basis for the differentiation of taxes in the sphere of the use of mineral resources and the protection of the natural environment.

The detailed analysis of the development of the theory of natural capital is presented. The authors have developed the theory of mineral raw-material and ecological capitals as components of the natural capital. Abroad, a lot of classifications of ecosystems were developed, but the authors have advanced a classification of assimilatory services of ecosystems, including the last version of “The Common International Classification of Ecosystem Services” (CICES). The authors have proposed some definitions such as “mineral raw-material capital”, “ecological capital”, “mining rent”, “ecological rent” (and the method of its calculation). The interrelation of the mineral raw-material capital and the mining rent, as well as an ecological capital and an ecological rent, is noticed. For the first time in the world practice and the economic theory, the authors have substantiated that the classifications of the mineral raw-material capital and the mining rent must be formed by a single (general) criterion. The same is true for the ecological capital and ecological rent.

A classification of the mineral raw-material capital by the criterion of a source of its formation (accumulation) is developed, and the criteria of the differentiation of rental payments for the use of Earth’s interior for the extraction of mineral resources are presented.

The authors have shown the interrelation of the ecological capital and the assimilatory services of ecosystems. The economized classification of the ecological capital by the criterion of a source of its formation (accumulation) is developed with the inclusion of the coefficients of assimilation of the ecosystems for the determination of a size of rental payments for the use of assimilatory services of ecosystems (their monetization) (and for the determination of the rates of ecological rental payments and for the differentiation of an ecological rent).

The classifications of mineral raw-material and ecological capitals will favor the differentiation of taxes in the sphere of the use of Earth’s interior and the protection of the environment, realization

of a possibility to capitalize the natural resources (to transform them in a financial capital), optimization of rental relations in the nature management sphere, and development of a state-rentier.

Shevchenko I. V. "Strategic environmental assessments as a tool of the ecological policy in Ukraine" – Considering the demands of Ukraine's modern economic development, international obligations, and European principles, the question of the implementation of new effective control levers of the ecological policy in order to attain the economically sustainable development of the country arises. At the general direction of the State strategy of a transition onto the principles of sustainable development, the management of the environment protection and the rational use of natural resources acquire the special urgency.

One of the tools ensuring the balance of the environmental policy is a strategic environmental assessment (SEA) used practically in all countries of the world as a preventing efficient lever. This paper presents the current state of the art of SEA on the basis of the available literature, recent international conferences, and practical experience. It provides an overview of how SEA has evolved, the main scientific schools, and spheres of applications on the international level. SEA brings about numerous benefits and has a high potential to improve the efficiency of the decision-making processes, even if it is not used in the full volume.

The aim of the study is to define the expediency of strategic environmental assessments in Ukraine as a tool for regulating the ecological policy.

SEA is often used as a means to reduce the negative environmental effects of the proposed strategic actions. The procedure focuses on a comprehensive analysis of the possible impact of a planned activity on the state of the environment in the short- and long-term periods and on the use of the results to prevent or mitigate environmental impacts. SEA informs about the resistance (efficiency) of strategic decisions, stimulates changes in the mentality, and fosters a culture of strategic decision-making.

Of course, the SEA tool of the innovative environmental policy is still developing, but it has a great potential for the guarantee of a favorable state of the environment, safe vital activity, and rights on ecological benefits and services for the future generations.

Kremenovska I. V., Svyatogor O. A. "The legal levers to solve the housing problems of internally displaced persons and to activate their business activity" – The article presents some propositions as for the assistance to a social adaptation of internally displaced persons. It is shown that the main factors determining the choice of a new place of residence by persons are the presence of possibilities for the provision of jobs and a constant place to live. For the families including the school-age children, the additional factor is the presence of possibilities for the continuation of their education and the reception of a background.

Some aspects of the legal support of using the potential of small and middle-sized entrepreneurship in agrarian areas are studied. The legal estimation of the acts of Ukraine's current legislation concerning the solution of housing problems and the provision of the employment of internally displaced persons is given. A separate attention is paid to the study of conditions for the employment and the provision of everyday needs of migrants in a rural area. The statistical data testifying to the presence of problems concerning the infrastructure in villages, in particular, a reduction in the number of schools of general education are presented. This hampers the arrangement of children of the families of migrants into educational institutions and schools.

The means of economic stimulation of the business activity of internally displaced persons are considered, and the main socio-economic factors of their business activity are characterized. It is proposed to introduce changes in Ukraine's current legislation concerning the allocation of the right to use the derelict (ownerless) buildings and land area on the gratuitous basis to internally displaced persons and the simplification of the procedure of their entry to the property right on a heirless realty for them with the establishment of a special term of acquisitive prescription for natural persons, by changing it from 10 to 3 years.

On the basis of the analysis of a successful experience of foreign countries in the organization of a collaboration of the business and the population, it is substantiated that the business potential of internally displaced persons can become a driver of the renewal of villages.

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИЧНІ НОРМИ

Доступ до змісту журналу

Журнал “Економіка України” розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. У вільному доступі на сайті журналу є розширені резюме до кожної статті. Відкритий доступ до повних версій статей журналу можливий на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського з часовим лагом у 12 місяців.

Принципи

Редакційна політика журналу заснована на принципах об’єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов’язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору приєднання).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

ЕТИКА ПУБЛІКАЦІЙ

Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов’язання редакційної колегії журналу

1. Всі члени редакційної колегії є рецензентами.
2. Редакційна колегія залишає за собою право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту.
3. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
4. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через “сліпе” рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов’язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
5. Редакційна колегія без упередженості розглядає всі надані їй рукописи, оцінюючи кожний належним чином. Вона виносить об’єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
6. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю журналу.
7. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
8. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
9. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов’язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
10. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов’язково необхідними є посилання на першоджерело.
11. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об’єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов’язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHIC NORMS

Access to the contents of the journal

The journal "Economy of Ukraine" is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The extended summary of each article is freely available on the site of the journal. The open access to the full versions of articles of the journal is allowed on the site of Vernadskii National Library with a time lag of 12 months.

Principles

The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License joining agreement with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

ETHICS OF PUBLICATIONS

The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethic rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. All members of the Editorial Board are reviewers.
2. The Editorial Board reserves the right to send a manuscript to an outer reviewer.
3. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
4. All scientific materials pass the careful selection and the "blind" reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
5. The Editorial Board considers all submitted manuscripts without bias, assesses properly each of them, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
6. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal.
7. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
8. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
9. The editorial staff gives no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
10. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
11. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

Науковий журнал
“ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ”
№ 10 (659)/2016

The scientific journal
“ECONOMY OF UKRAINE”
No. 10 (659), 2016

Реєстраційне свідоцтво: КВ № 1027 від 26 жовтня 1994 р.
Registration certificate: KB № 1027 of October 26, 1994

Видавець: Державне підприємство “Редакція журналу “Економіка України”
Publisher: State Enterprise Company “Editorial Office “Economy of Ukraine”

Над журналом працювали: Горобець Л.А., Єгорченкова Н.В.,
Загорний В.І. (комп’ютерна верстка), Кухтін В.В., Олешко Г.Г.,
Пасека Г.І. (випускаючий редактор), Шмигирівська О.І.

Адреса редакції: вул. Московська, 37/2, 01015, Київ, Україна
Телефони: заст. головного редактора 280-52-75,
директора 280-32-71,
завідуючого редакцією 280-31-10 (тел./факс)
e-mail: ecoua@mail.ru
http://www.economukraine.com.ua

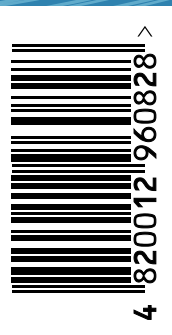
Address of the Editorial Board: 37/2, Moskovs’ka Str., Kyiv-15, Ukraine.
Phones: Deputy Editor-in-Chief +38(044) 280-52-75,
Director +38(044)280-32-71,
Fax: +38(044) 280-31-10
e-mail: ecoua@mail.ru
http://www.economukraine.com.ua

Підписано до друку 26.10.16. Формат 70x108¹/₁₆. Папір офсетний. Офсетний друк.

Загальний тираж 532
Circulation 532

Віддруковано у ТОВ “Наш формат”
02105, Київ, пр. Миру, 7, к. 45.
Реєстраційне свідоцтво ДК № 4540 від 7 травня 2013 р.

Передплатний індекс “Укрпошти” 74158

ISSN 0131-775X.
Економіка України
2016. № 10. 1–102.